

Міністерство освіти і науки України
Ministry of Education, Science of Ukraine

Херсонський державний університет
Kherson State University

Збірник наукових праць
«ПІВДЕННИЙ АРХІВ
(філологічні науки)»

ПІВДЕННИЙ АРХІВ
PIVDENNIY ARKHIV

(Збірник наукових праць. Філологічні науки)
(Collected papers on Philology)

Випуск
Issue

— LXXVI

Херсон — 2018
Kherson

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія КВ № 7937, зареєстровано 29.09.2003.

Збірник наукових праць «Південний архів (філологічні науки)» є фаховим виданням на підставі Наказу МОН України № 1604 від 22.12.2016 року (додаток № 9)

Журнал включено до наукометричної бази даних Index Copernicus (Республіка Польща)

Затверджено відповідно до рішення вченої ради Херсонського державного університету» (протокол № 5 від 27.12.2018 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Льїнська Н.І. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури та культури імені проф. О. Мішукова Херсонського державного університету.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Омельчук С.А. – доктор педагогічних наук, доцент, проректор із наукової роботи Херсонського державного університету.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Клімчук О.В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри світової літератури та культури імені проф. О. Мішукова Херсонського державного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Белехова Л.І. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету;

Бондарева О.Є. – доктор філологічних наук, професор, проректор з науково-методичної роботи та розвитку лідерства Київського національного університету імені Бориса Грінченка;

Заболотська О.О. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету;

Кормілов С.І. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри історії новітньої літератури та сучасного літературного процесу Московського державного університету імені М.В. Ломоносова;

Корнієнко О.О. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри російської та зарубіжної літератури Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова;

Силантєва В.І. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету імені І.І. Мечникова;

Ройтер Т. – доктор філологічних наук, професор Інституту славістики Альпен-Адрія університету (Клагенфурт, Австрія);

Романова Н.В. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри німецької та романської філології Херсонського державного університету;

Руденко Л.М. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології Херсонського державного університету;

Сакре Н. – кандидат філологічних наук, викладач університету Рене-2 (Франція);

Тропіна Н.П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології Херсонського державного університету.

Офіційний сайт видання: www.pa.stateuniversity.ks.ua

Південний архів. Філологічні науки: Збірник наукових праць. Випуск LXXVI. – Херсон: ХДУ, 2018. – 100 с.
© ХДУ, 2018

Certificate on state registration of printed mass medium, series KV № 7937, registered on 29.09.2003.

Collection of Scientific Papers “Pivdenniy Arkhiv (philological sciences)” is a professional publication under the Order of the MES of Ukraine № 1604 on 22.12.2016 (Appendix № 9)

The journal is included in scientometric database Index Copernicus (the Republic of Poland)

Approved by the Decision of Academic Council of Kherson State University (protocol № 5, December, 2018)

EDITOR DIRECTOR:

Ilinska N.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Chair of World Literature and Culture named after Prof. O. Mishukov of the Kherson State University.

DEPUTY CHIEF EDITOR:

Omelchuk S.A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Pro-rector of Research Activities of the Kherson State University.

EXECUTIVE SECRETARY:

Klimchuk O.V. – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Chair of World Literature and Culture named after Prof. O. Mishukov of the Kherson State University.

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Bieliekhova L.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Chair of English Language and Methods of Teaching of the Kherson State University;

Bondareva O.Y. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Pro-rector of Research and Methodic Activities and Leadership Development of Borys Grinchenko Kyiv National University;

Zabolotska O.O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Chair of English Language and Methods of Teaching of the Kherson State University;

Kormilov S.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Chair of History of Modern Literature and Current Literary Process of Lomonosov Moscow State University;

Korniienko O.O. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Chair of Russian and Foreign Literature of the National Pedagogical Dragomanov University;

Sylantieva V.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Chair of Foreign Literature of Odessa National University named after I.I. Mechnikov;

Reuther T. – Doctor of Philological Sciences, Professor of the Institute of Slavonic Studies of the Alpen-Adria University Klagenfurt (Republic of Austria);

Romanova N.V. – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Professor of the Chair of Romanic and Germanic Philology of the Kherson State University;

Rudenko L.M. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Chair of Slavic Philology of the Kherson State University;

Sacre N. – Candidate of Philological Sciences, Lecturer at Rennes 2 University (Republic of France);

Tropina N.P. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Chair of Slavic Philology of the Kherson State University.

Official website of edition: www.pa.stateuniversity.ks.ua

Pivdenniy Arkhiv. Philology: Collected papers. Issue LXXVI. – Kherson: Kherson State University, 2018. – 100 p.
© KSU, 2018

ЗМІСТ

1. УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Н. Гайдук. СИСТЕМА КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ БАЗОВИХ ПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПТІВ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	10
Ю. Молоткіна. ОСОБЛИВОСТІ МОВИ ІНТЕРНЕТНИХ МЕРЕЖ.....	14
Н. Остратюк. СЕМАНТИЧНІ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ДІСЛІВ ВІДЧУТТЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	19
В. Супрун. СЕНСОРНО-ПЕРЦЕПТИВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЖІНКА» В ЖІНОЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ.....	23
О. Ципердюк. ВЗАЄМОДІЯ РОЗМОВНОГО Й РЕЛІГІЙНОГО СТИЛІВ У ХРИСТІЯНСЬКІЙ ПРОПОВІДІ.....	27

2. РОСІЙСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Т. Пустовіт. ОСОБИСТІСТЬ ТА ІСТОРІЯ В РОМАНІ Д. БАЛАШОВА «ВЕЛИКИЙ СТИЛ»	34
---	----

3. СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРА

R. Naniivsky. “MAŁE OJCZYZNY” JAKO WĄTEK EGZYSTENCJALNY W TWÓRCZOŚCI ANDRZEJA STASIUKA W PROCESACH GLOBALISTYCZNYCH WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE.....	40
--	----

4. ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Х. Білинська. НАТУРАЛІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОМАНУ ЕДІТ ВОРТОН «ЕПОХА НЕВИННОСТІ».....	46
Г. Санжарова, В. Санжаров. ОБРАЗ ФРАНЦУЗСКОГО КОРОЛЯ У КРИСТИНЫ ПИЗАНСКОЙ: ИДЕАЛЬНЫЙ СУВЕРЕН – РЕАЛЬНАЯ ЛИЧНОСТЬ ИЛИ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ГЕРОЙ	53

5. РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА СХІДНІ МОВИ

S. Garmash, V. Sadkovska. TWO YEARS' EXPERIENCE OF WORKING IN THE FRAMEWORK OF THE BRITISH COUNCIL ENGLISH FOR UNIVERSITIES PROJECT (PROBLEMS AND PERSPECTIVES).....	60
І. Гудз, О. Ладика. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>MONEY</i> НА ФРАЗЕОЛОГІЧНОМУ РІВНІ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ТЛУМАЧНИХ ТА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)	64
Н. Кузик. ФЕНОМЕНОЛОГІЧНЕ ТЛУМАЧЕННЯ НОЕТИКО-НОЕМАТИЧНОЇ КОРЕЛЯЦІЇ ТА СПОСОБИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ.....	70
Н. Лазебна, А. Тарасенко. АНГЛОМОВНІ ТЕКСТИ БРЕНДУ APPLE: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ	75

I. Пініч. NEGATIVE SELF-CONSCIOUS MORAL EMOTIONS IN CONSTRUCTING VICTORIAN MORAL IDENTITY (A CORPUS-BASED STUDY)	78
--	----

6. ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Л. Мороз. ЗАСОБИ ХУДОЖНОЇ ОБ’ЄКТИВАЦІЇ РОЛЬОВОЇ ЛІРИКИ	87
--	----

7. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

А. Онопрієнко. РЕЦЕПЦІЯ МОТИВУ «L’ENNUI DE VIVRE» У ПЕРЕКЛАДАХ В. БРІУСОВА	93
--	----

РЕЦЕНЗІЇ

М. Васильчук. ЕМБЛЕМАТИЧНІ СЕНСИ ЛІТЕРАТУРНОГО ДИСКУРСУ	98
---	----

СОДЕРЖАНИЕ

1. УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА

Н. Гайдук. СИСТЕМА КУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ БАЗОВЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ КОНЦЕПТОВ В ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА.....	10
Ю. Молоткина. ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКА В ИНТЕРНЕТНЫХ СЕТЯХ.....	14
Н. Остратюк. СЕМАНТИЧЕСКИЕ И СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ ГЛАГОЛОВ ОЩУЩЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ.....	19
В. Супрун. СЕНСОРНО-ПЕРЦЕПТИВНАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА «ЖЕНЩИНА» В ЖЕНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ УКРАИНСКОЙ ДИАСПОРЫ.....	23
О. Ципердюк. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ РАЗГОВОРНОГО И РЕЛИГИОЗНОГО СТИЛЕЙ В ХРИСТИАНСКОЙ ПРОПОВЕДИ.....	27

2. РУССКИЙ ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА

Т. Пустовит. ЛИЧНОСТЬ И ИСТОРИЯ В РОМАНЕ Д. БАЛАШОВА «ВЕЛИКИЙ СТОЛ».....	34
--	----

3. СЛАВЯНСКИЕ ЯЗЫКИ И ЛИТЕРАТУРА

Р. Нанивский. «МАЛЫЕ РОДИНЫ» КАК ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНЫЙ МОТИВ В ТВОРЧЕСТВЕ АНДЖЕЯ СТАСЮКА В ГЛОБАЛИСТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССАХ СОВРЕМЕННОГО МИРА.....	40
---	----

4. ЛИТЕРАТУРА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

К. Белинская. НАТУРАЛИСТИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ РОМАНА ЭДИТ УОРТОН «ВЕК НЕВИННОСТИ».....	46
Г. Санжарова, В. Санжаров. ОБРАЗ ФРАНЦУЗСКОГО КОРОЛЯ У КРИСТИНЫ ПИЗАНСКОЙ: ИДЕАЛЬНЫЙ СУВЕРЕН – РЕАЛЬНАЯ ЛИЧНОСТЬ ИЛИ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ГЕРОЙ.....	53

5. РОМАНСКИЕ, ГЕРМАНСКИЕ И ВОСТОЧНЫЕ ЯЗЫКИ

С. Гармаш, В. Садковская. ДВУХЛЕТНИЙ ОПЫТ РАБОТЫ В РАМКАХ ПРОЕКТА БРИТАНСКОГО СОВЕТА «АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК ДЛЯ УНИВЕРСИТЕТОВ» (ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ).....	60
И. Гудз, О. Ладька. РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА <i>MONEY</i> НА ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОМ УРОВНЕ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ТОЛКОВЫХ И ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ СЛОВАРЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА).....	64
Н. Кузик. ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКОЕ ТОЛКОВАНИЕ НОЭТИКО-НОЭМАТИЧЕСКОЙ КОРРЕЛЯЦИИ И СПОСОБЫ ЕЕ ВЫРАЖЕНИЯ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ.....	70
Н. Лазебная, А. Тарасенко. АНГЛОЯЗЫЧНЫЕ ТЕКСТЫ БРЕНДА APPLE: ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ.....	75
И. Пинич. НЕГАТИВНЫЕ МОРАЛЬНЫЕ ЭМОЦИИ САМООСОЗНАНИЯ В КОНСТРУИРОВАНИИ ВИКТОРИАНСКОЙ МОРАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ (КОРПУСНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ).....	78

6. ТЕОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ

Л. Мороз. СРЕДСТВА ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ОБЪЕКТИВАЦИИ РОЛЕВОЙ ЛИРИКИ.....	87
--	----

7. ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ

А. Оноприенко. РЕЦЕПЦИЯ МОТИВА «L'ENNUI DE VIVRE» В ПЕРЕВОДАХ В. БРЮСОВА..... 93

РЕЦЕНЗИИ

М. Васильчук. ЭМБЛЕМАТИЧЕСКИЕ СЕНСЫ ЛИТЕРАТУРНОГО ДИСКУРСА.....98

CONTENTS

1. UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

N. Haiduk. THE SYSTEM OF CULTURAL VALUES OF THE BASIC POLITICAL CONCEPTS IN THE LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD.....	10
Y. Molotkina. SPECIFICS OF LANGUAGE ON THE INTERNET NETWORKS.....	14
N. Ostratiuk. SEMANTIC AND STRUCTURAL FEATURES OF THE LEXICO-SEMANTIC FIELD OF SENSE VERBS WITHIN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE.....	19
V. Suprun. SENSORY-PERCEPTUAL REPRESENTATION OF THE CONCEPT “WOMAN” IN THE FEMALE LITERATURE OF THE UKRAINIAN DIASPORA.....	23
O. Tsyperdiuk. THE INTERACTION OF COLLOQUIAL AND RELIGIOUS STYLES IN THE CHRISTIAN SERMON.....	27

2. RUSSIAN LANGUAGE AND LITERATURE

T. Pustovit. PERSONALITY AND HISTORY IN THE D. BALASHOV’S NOVEL “THE GREAT THRONE”.....	34
---	----

3. SLAVIC LANGUAGES AND LITERATURE

R. Nanivskyy. “SMALL HOMELANDS” AS AN EXISTENTIAL MOTIVE IN THE WORK OF ANDRZEJ STASIUK IN THE GLOBALIST PROCESSES OF THE MODERN WORLD.....	40
---	----

4. LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Kh. Bilynska. NATURALISTIC TENDENCIES OF EDITH WHARTON’S “THE AGE OF INNOCENCE”.....	46
G. Sanzharova, V. Sanzharov. IMAGE OF FRENCH KING BY CHRISTINE DE PIZAN: PERFECT SOVEREIGN IS REAL PERSONALITY OR LITERARY HERO.....	53

5. ROMANIC, GERMANIC AND ORIENTAL LANGUAGES

S. Garmash, V. Sadkovska. TWO YEARS’ EXPERIENCE OF WORKING IN THE FRAMEWORK OF THE BRITISH COUNCIL ENGLISH FOR UNIVERSITIES PROJECT (PROBLEMS AND PERSPECTIVES).....	60
I. Hudz, O. Ladyka. REPRESENTATION OF THE <i>MONEY</i> CONCEPT ON THE PHRASEOLOGICAL LEVEL IN ENGLISH (ON THE MATERIAL OF THE EXPLANATORY AND PHRASEOLOGICAL DICTIONARIES OF ENGLISH LANGUAGE).....	64
N. Kuzyk. PHENOMENOLOGICAL TREATMENT OF NOETIC AND NOEMATIC CORRELATION AND THE WAYS OF THEIR DEFINITION IN FICTION.....	70
N. Lazebna, A. Tarasenko. ENGLISH TEXTS OF APPLE BRAND: LINGUO-PRAGMATIC ASPECT.....	75
I. Pinich. NEGATIVE SELF-CONSCIOUS MORAL EMOTIONS IN CONSTRUCTING VICTORIAN MORAL IDENTITY (A CORPUS-BASED STUDY).....	78

6. LITERARY THEORY

L. Moroz. MEANS OF THE ROLE LYRICS ARTISTIC OBJECTIFICATION.....	87
--	----

7. THEORY OF TRANSLATION

A. Onopriienko. RECEPTION OF THE MOTIV «L’ENNUI DE VIVRE» IN V. BRYUSOV’S TRANSLATIONS	93
--	----

REVIEWS

M. Vasylchuk. EMBLEMATIC SENSES OF LITERARY DISCOURSE	98
---	----

1. Українська мова та література

1. Украинский язык и литература

1. Ukrainian language and literature

*старший викладач кафедри
слов'янської філології та перекладу
Маріупольського державного
університету*

СИСТЕМА КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ БАЗОВИХ ПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПТІВ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Постановка проблеми. Оцінна модальність є невід'ємним компонентом значення її елементів. У цьому проявляється взаємозв'язок мови і мислення, оскільки оцінювання, приписування цінності об'єктів і явищ дійсності є однією з основних функцій людської свідомості і може здійснюватися тільки за допомогою мови. Процес оцінювання – це співвідношення предмета або явища з ідеалізованою моделлю світу, до якої включаються не всі компоненти і параметри дійсності, а тільки ті, що мають цінність на думку носіїв даної культури. Тому якщо дескриптивні значення фіксують ставлення висловлювання до реальності, то оцінні значення характеризують відношення між дійсним світом і його ідеалізованою моделлю, а також наявність чи відсутність відповідності між цими світами, відображення одного в іншому. Проблема оцінної модальності вчені займалися з давніх часів, однак і дотепер не існує загальноприйнятої класифікації цінностей, визначення природи цінностей, чим і визначається актуальність запропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова виконує безліч функцій, до числа яких входить також оцінна, або регулятивна функція. В оцінці проявляються загальні закони людського мислення і пізнання світу, тому вона є універсальною лінгвістичною категорією. В усіх мовах є такі одиниці, в структурі значення яких представлені в тій чи іншій мірі оцінний компонент. В.В. Виноградов у зв'язку з цим зазначав: «Предметне значення слова до певної міри формується оцінкою, і оцінці належить творча роль у змінах значень» [2, с. 21].

О.М. Вольф дає таке визначення оцінки: «Оцінка передбачає ціннісний аспект значення мовних висловлень, який може інтерпретуватися як «А (суб'єкт оцінки) вважає, що Б (об'єкт оцінки) добрий/поганий»» [3, с. 5–6]. В.М. Телія розглядає оцінність у мові як один із типів модальності, як «зв'язок, що встановлюється між ціннісною орієнтацією мовця/слухача і позначається реалією, що оцінюється позитивно або негативно на якій-небудь підставі відповідно до «стандарту» буття речей або стану справ у певній картині світу, що лежить в основі норм оцінки» [7, с. 23]. Обидва автори вказують на зв'язок мовної оцінки із системою цінностей суб'єкта, що оцінює. Ця система входить у структуру оцінки як «точка відліку» оцінки, поряд із суб'єктом оцінки, її об'єктом і самим оцінним компонентом [3, с. 5–6].

У мові існує два основних типи оцінних значень: загальнооцінні (добрий/поганий) і конкретнооцінні, що вказують на певний погляд і певний аспект оцінки. Фінський філософ Г. фон Врігт запропонував класифікацію конкретних мовних оцінок, згідно з якою всі оцінки можна розділити на: 1) інструментальні – оцінюють предмет з боку виконання ним своїх функцій; 2) технічні, або оцінки майстерності – оцінюють людину з погляду виконання ним своїх функцій; 3) оцінки сприяння; 4) утилітарні оцінки; 5) медичні – оцінюють предмет з боку добра для людини; 6) гедоністичні [1, с. 189]. На наш погляд, ця класифікація може бути зведена до кількох загальніших типів. Так, наприклад, не зрозуміло, чим по суті відрізняються утилітарні й медичні оцінки, гедоністичні та оцінки сприяння. Н.Д. Арутюнова поділяє конкретно оцінні значення на: 1) сенсорно-смакові, або гедоністичні; 2) психологічні, серед яких виділяються інтелектуальні та емоційні; 3) естетичні; 4) етичні; 5) утилітарні; 6) нормативні; 7) телеологічні [1, с. 198]. Ця класифікація також видається нам недостатньо чіткою, оскільки так звані психологічні оцінки мають або гедоністичні (цікавий – нудний), або утилітарні (розумний – дурний) підстави. До утилітарних підстав зводяться, в решті решт, і нормативні, і телеологічні оцінки.

Оскільки погляд, який визначає оцінну модальність, пов'язаний передусім із системою цінностей, нам видається найбільш доцільним взяти в ролі підстави класифікації мовних оцінок типи цінностей і виділити, відповідно, гедоністичні, утилітарні, етичні й естетичні оцінки. Необхідно відзначити, що тип оцінки може бути прагматичний і okazional'nyy. Нами розглядаються лише узуальні оцінні значення, тобто закріплені у свідомості мовного колективу.

Мета нашого дослідження – опис основних моделей інтерпретації базових концептів, зумовлених чотирма типами ціннісних відношень і суб'єктною або об'єктною спрямованістю оцінки.

Завдання наукової розвідки вбачаємо у:

- визначенні природи оцінки та цінностей;
- дослідженні поглядів українських лінгвістів на природу та класифікацію цінностей;
- опрацюванні поглядів зарубіжних лінгвістів на природу та класифікацію цінностей.

У мові існують різні способи вираження оцінки. Оцінне значення може передаватися: 1) за допомогою словотворчих засобів; 2) спеціальними лексико-граматичними класами слів; 3) словами з конотативними компонентами лексичного значення; 4) цілими висловлюваннями. Розглянемо кожен спосіб докладніше.

Існують особливі елементи словотворчої системи, здатні містити оцінну семантику, – суфікси суб'єктивної оцінки. Відмінною особливістю цих елементів є те, що вони виражають позитивну і негативну оцінку на рівні емоції, не вказуючи при цьому на підставу того чи іншого оцінного ставлення.

У мовознавстві існувало два погляди на статус слів, до складу яких входять суфікси суб'єктивної оцінки. Ф.Ф. Фортунатов і Д.М. Ушаков уважали такі лексеми новими словами, лексичне значення яких містить оцінну сему. Інші вчені, такі як М.В. Ломоносов, О.О. Потебня, Л.В. Щерба, В.В. Виноградов тощо, розглядали ці слова

як форми основних лексем, що передають оцінні відтінки значення. В основі цієї полеміки лежить питання про статус оцінного компонента у структурі значення слова, який ми розглянемо нижче.

Говорячи про оцінну семантику, насамперед мають на увазі особливі лексико-граматичні класи слів, призначені для побудови оцінних висловлювань, – прикметники, прислівники, слова категорії стану. Однак Г.О. Золотова вважає, що не можна уналежнювати ці слова до звичайних лексико-граматичних класів, оскільки вони «семантично відокремлюються від основного категорійного значення відповідних частин мови (висловлюють суб'єктивну оцінку, а не ознаку дії ситуації, предмета)» [5, с. 18]. Питання про категорійну належність оцінних предикатів нерозривно пов'язане з проблемою відмінностей дескриптивного й оцінного елемента, що є однією з основних у теорії оцінки й аксіології в цілому. Особливість оцінних предикатів, зокрема загальнооцінних «добре/погано», що відрізняє їх від дескриптивних, полягає в тому, що вони застосовуються до різних класів об'єктів, як зазначає О.А. Гвін, «факт надзвичайної широти безлічі добрих речей безсумнівний» [6, с. 125].

Значний обсяг денотативної належності зумовлений тим, що, «не будучи дескриптивними, оцінні предикати стирають індивідуальність об'єкта <...> І за позитивною, і за негативною оцінкою можуть стояти різні набори аксіологічно релевантних ознак» [6, с. 129]. Американські вчені А. Айер, Ч. Стівенсон і Р. Херар розглядали оцінність як одну з комунікативних цілей мовленнєвого акту, пов'язану з діяльністю людини. Вона спрямована на регуляцію її поведінки, а не на фіксацію отриманих знань про світ. Н.Д. Арутюнова також вважає, що «аксіологічна таксономія має дидактичну мету» [1, с. 9], що і відрізняє її від дескрипції. Однак оцінний компонент у повному обсязі позбавлений предметного уналежнення. Це пов'язано з тим, що загальнооцінні предикати «добрий/поганий» можуть виконувати дві різні функції: 1) функція вираження певних психічних станів (позначення емоцій); 2) функція заміщення тих чи інших сукупностей емпіричних властивостей (у порівнянні з еталоном або стандартом).

І в аксіології, і в лінгвістиці робилися неодноразові спроби з'ясування значення загальнооцінних предикатів, що пов'язувалося найчастіше з поняттями користі або задоволення. Найбільш загальне, на наш погляд, трактування значення цих слів запропоноване Н.Д. Арутюновою, яка вважає, що предикат «добрий» указує на відповідність предмета чи явища ідеалізованій моделі світу, «що усвідомлюється як мета буття людини» [1, с. 5], а предикат «поганий» – на невідповідність цієї моделі.

Ще одним способом вираження оцінної модальності є її включення в лексичне значення найменувань предметів і дій. Іншими словами, оцінне ставлення можуть передавати не лише спеціальні предикати, а й звичайні лексичні одиниці. Д.М. Шмельов указує на необхідність розрізняти серед лексичних одиниць: 1) слова, які позначають певні емоції і переживання; 2) слова, емоційна значущість яких створюється за допомогою словотвірних засобів; 3) слова, у власному лексичному значенні яких міститься певна оцінка позначуваних ними явищ. Слова першої групи не відрізняються від дескриптивної лексики і самі собою не передають оцінної семантики. Слова другої групи мають формальні ознаки, що дають підстави уналежнити їх до засобів вираження оцінного ставлення. Слова третьої групи мають особливу структуру значення, що відрізняє їх як від оцінних предикатів, так і від неоцінної лексики в цілому.

Традиційно в лексичному значенні розрізняють денотативний, сигніфікативний і конотативний компоненти. Денотативний компонент, як відомо, вказує на співвіднесеність слова з предметом або явищем; сигніфікативний – на співвіднесеність із поняттям; конотативний компонент трактується дослідниками як додатковий щодо денотативного і сигніфікативного, який указує на суб'єктивне ставлення до світу. Наведемо визначення конотації, що виділяє В.М. Телія: «Конотація – семантична сутність, яка входить у семантику мовних одиниць і виражає емотивно-оцінне і стилістично марковане ставлення суб'єкта мовлення до дійсності при її позначенні у висловленні» [7, с. 4].

При цьому конотативний елемент значення не обмежується лише оцінним компонентом, хоча існує думка, що конотація співвідносна саме з оцінним компонентом і виражає собою стійкі ознаки поняття, хоча й при цьому не суттєві, які втілюють оцінку, що прийнята саме в цьому конкретному мовному колективі. Однак найчастіше у структурі конотації виокремлюють категорії експресивності, образності, оцінності й емоційності. Так, В.І. Гервердовський фіксує такі конотативні компоненти:

- 1) ситуативно-психологічні, серед яких а) оцінні (меліоративність, пейоративність), б) експресивні (іронічність, евфемістичність, посилення);
- 2) соціально-лінгвістичні (жаргонність, розмовність, книжність);
- 3) мовні, серед яких а) власне мовні (новизна, іншомовність, архаїчність, термінологічність) і б) локальні (діалектні);
- 4) культурні (ідеологічність і включеність у систему культури) [4].

Найбільш ґрунтовним та повним вважаємо визначення А.П. Загнітка, який витлумачує національно-культурну конотацію слова як додаткові до основного значення семантичні, стилістичні, функційні тощо відтінки, породжені неповторним для кожного етносу осмисленням тих чи інших реалій національної культури з відповідної для неї шкали моральних, етичних, оцінних та інших цінностей.

Однак не всі дослідники вважають оцінку конотативним аспектом значення. Так, В.М. Телія розрізняє два типи оцінних значень: власне оцінне й емотивно-оцінне. Власне оцінне значення, на думку лінгвіста, «включається в обсяг денотації» [7, с. 25–29]. Це пов'язано з тим, що В.М. Телія передбачає існування якихось об'єктивних цінностей, «властивостей, які сприймаються об'єктивно як добрі або погані» [7, с. 25–29]. Тому такі слова, як *горе, цікавий, мчати, негідник* тощо ця дослідниця вважає такими, що виражають об'єктивну оцінку, засновану на раціональному судженні. Емотивно-оцінне значення вноситься до складу конотації, бо воно «детерміноване світоглядом народу» [7, с. 25–29]. Це значення здатні передавати мовні одиниці, що виникли в результаті вторинної номінації, як, наприклад, *лишенько, нестися з усієї сили, пройдисвіт* тощо.

Обидва ці погляди потребують деяких уточнень, оскільки, по-перше, об’єктивних цінностей не існує, бо цінність – це ставлення суб’єкта до об’єкта, зумовлене як об’єктивними, так і суб’єктивними факторами. А розмежування типів конотації, яке проводить В.М. Телія, визначається двома факторами. Перший фактор – це властивості референта, або, точніше кажучи, наші знання й уявлення про ці властивості. Другий фактор – конкретні лексичні одиниці, які використовуються для позначення цих референтів. Другий фактор є визначним для формування емоційних і стилістичних компонентів значення [7, с. 25–29]. По-друге, предметом іменування оцінно маркованого слова є не шкала критеріїв, а результат співвіднесення із цією шкалою, який не може бути включений у сигніфікат – поняття, що містить уявлення про істотні ознаки предмета. Тому ми розглядаємо оцінне значення як один з елементів конотації, який указує на ціннісне ставлення суб’єкта до предметів і явищ дійсності.

Про оцінну семантику можна говорити також стосовно цілих висловлювань і текстів. При цьому висловлювання сприймається як оцінне навіть за відсутності оцінних предикатів і слів з оцінною конотацією, якщо адресат обізнаний у ситуації. Виразення оцінності в тексті вивчається герменевтикою, що досліджує імпліцитні значення. Аксіологічні смисли, наявні в мовних одиницях цих рівнів, більшою мірою належать до прагматики.

Тож, на нашу думку, вичерпним є погляд А.П. Загнітка, який розглядає конотативну семантику в різних напрямках: 1) додаткові семантичні, емоційні, оцінні, прагматичні чи стилістичні відтінки, що супроводжують поняттєво-предметний зміст і виникають унаслідок взаємодії основних значень слів і речень із фоновими знаннями мовців під впливом контексту та мовленнєвої ситуації, надають можливість мовній одиниці виконувати експресивну функцію, створюють особливий колорит мовлення і сприяють досягненню відповідної комунікативної настанови за умови їхнього правильного використання; 2) у стилістиці – одне з основних понять, яке означає додаткові семантичні та стилістичні відтінки, що накладаються на головне значення слова в процесі комунікації й надають висловленню емоційно-експресивного забарвлення (урочистості, невимушеності, фамільярності тощо), певного тону, колориту; для конотації характерні приховані семи, уявлення, семантичні асоціації, емоційна домінантність значення, експресивні-емоційні нашарування, прагматичні відтінки значення та ін.; відтінки значення слова (емоційні, образні тощо), додаткові до його денотативного (поняттєвого) значення; 3) у лінгвістиці тексту – елементи смислу повідомлення (висловлення), які виникають із взаємодії вихідних значень речень і слів із фоновими знаннями учасників спілкування під впливом контексту і ситуації; 4) у комунікативній лінгвістиці – додаткові до основного значення слова, фразеологізму, словосполучення, висловлення, тексту (дискурсу) відтінки (в тому числі й національно-культурні), які надають їм особливого, неповторного забарвлення в спілкуванні й корелюють із поставленими комунікативними завданнями [8, с. 10].

Таким чином, вважаємо, що оцінна модальність пронизує всі рівні структури мови і є невід’ємним компонентом значення її елементів. У цьому виявляється взаємозв’язок мови і мислення, оскільки оцінювання, приписування цінності об’єктам і явищам дійсності є однією з основних функцій людської свідомості і може здійснюватися за допомогою мови. Процес оцінювання визначаємо як співвідношення предмета чи явища з «ідеалізованою моделлю світу» [8, с. 12], до якої включаються не всі компоненти і параметри дійсності, а тільки ті, що мають цінність на думку носіїв даної культури. Тому якщо дескриптивні значення фіксують ставлення висловлювання до реальності, то оцінні значення «характеризують відносини між дійсним світом і його ідеалізованою моделлю, сам факт наявності або відсутності відповідності між цими світами, відображення одного в іншому» [8, с. 12].

Система цінностей отримує своє відображення в мовній картині світу. Однією з особливостей концептів ціннісної системи є те, що вони, будучи переважно абстрактними сутностями, здатні сприйматися як об’єктивно наявні тільки через слово. Річ у тому, що мовні засоби можна розподілити на дві групи відповідно до структури дійсності, інтерпретацію якої вони втілюють: на імена конкретних сутностей і на імена абстрактних сутностей. Основними «видами» реальності є світ матеріальний і світ ідеальний. Відношення означального й означуваного слів, що відповідають предметам і явищам цих двох світів, принципово різні. Слово, денотатами якого є матеріальні об’єкти, відображає реальність.

У МКС, що реалізує систему цінностей, визначальним елементом значення абстрактного слова стає конотація. Конотативні елементи зумовлюють особливі відношення між словами, що не зводяться до відношень, створюваних десигнативними компонентами значення. Цей особливий тип відношень відображає вплив соціокультурних чинників. Тому підставою для об’єднання мовних одиниць у семантичні поля у фрагменті МКС, що репрезентує систему цінностей, є позитивна чи негативна оцінка відповідно до тих чи інших типів ціннісних відношень, а не конкретні якості та властивості об’єктів і явищ дійсності.

Висновки. Отже, варіанти ціннісної інтерпретації концепту, що існують у системі мови і сформовані тією чи іншою думкою, визначаються трактуваннями даного концепту в чотирьох підсистемах загальної системи цінностей (етичні (моральні) цінності; естетичні цінності; практичні (утилітарні) цінності; гедоністичні цінності), а також суб’єктною чи об’єктною спрямованістю оцінки, оскільки дані варіанти утворюють внутрішню структуру відповідного семантичного поля. При цьому найбільш значущі з них впливають на формування конотативного компонента значення мовних одиниць, що входять у дане семантичне поле, а решта існує потенційно, реалізуючись в особливих контекстах. Крім того, існує багато понять і слів, що викликають сумніви з приводу того, до якої конкретної ціннісної категорії їх уналежнити. Це пов’язано з нечіткістю понять, які формують окремі категорії, із сумнівами, яке поняття є їхнім центром, а також із тим, що значення оцінно забарвлених слів можуть бути розташовані ближче або далі щодо центру категорії. Відображення національної культури у формах мови може мати подвійний характер: статичний і динамічний. Статичний аспект полягає у значеннях слів, граматичних формах і конструкціях, динамічний – в їхньому вживанні у висловлюванні. Саме динамічний аспект відображає більшою

мірою традиційні риси національного сприйняття дійсності, оскільки завдяки динамічному аспекту можна простежити закономірності структуризації та семантичного обсягу концепту, він дає змогу експлікувати змістові обсяги концепту, специфіку змістової ємності концепту. Вживання слів і висловів у мові в більшій мірі зумовлено суб'єктивними факторами. Дослідження оцінного конотативного елемента значення слів дасть змогу виявити систему оцінних стереотипів, що існують в українській лінгвокультурній спільності, адже досліджувані концепти мають адгерентну експресивність – інтенсивну виразність мовного знака, що сформувалася тільки в певному контексті, ситуації, умовах, а не в основному словниковому значенні.

Перспективу досліджень вбачаємо у вивченні аспектів реалізації базових політичних концептів в україномовному дискурсі з метою виявлення їхніх інтеграційних та диференційних ознак як структурних компонентів внутрішньої системи.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. М.: Языки рус. культуры, 1999. 896 с.
2. Виноградов В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. 2-е изд. М.: Высш. школа, 1972. 614 с.
3. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. М.: Наука, 1985. 228 с.
4. Говердовский В.И. Коннотемная структура слова. Харьков: Изд. Харьк. гос. Ун-та, 1989. 92 с.
5. Золотова Г.А. О категории оценки в русском языке. Рус. яз. в шк. 1980. № 2. С. 84–89.
6. Ивин А.А. Основания логики оценок. М.: Наука, 1970. 230 с.
7. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. М.: Наука, 1986. 141 с.
8. Функціонально-комунікативні аспекти граматики і тексту: зб. наук. пр., присвяч. ювілею д-ра філол. наук, проф., академіка АН ВШ України, зав. каф. укр. мови ДонНУ Загнітка Анатолія Панасовича. Донецьк: ДонНУ, 2004. 346 с.

Анотація

Н. ГАЙДУК. СИСТЕМА КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ БАЗОВИХ ПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПТІВ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Статтю присвячено аналізу поглядів українських і зарубіжних лінгвістів на природу культурних цінностей, класифікацію цінностей, взаємозв'язок системи цінностей та культури; виявлено структуру фрагментів української мовної картини світу та її національних особливостей, основні моделі інтерпретації заявлених концептів.

Ключові слова: концепт, концептуальна картина світу, мовна картина світу, функційно-семантичне поле, цінність.

Аннотация

Н. ГАЙДУК. СИСТЕМА КУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ БАЗОВЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ КОНЦЕПТОВ В ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА

В статье проанализированы взгляды украинских и зарубежных лингвистов на природу культурных ценностей, классификации ценностей, взаимосвязи системы ценностей и культуры; выявлена структура фрагментов украинской языковой картины мира и её национальных особенностей, основные модели интерпретации данных концептов.

Ключевые слова: концепт, концептуальная картина мира, языковая картина мира, функционально-семантическое поле, ценность.

Summary

N. HAIDUK. THE SYSTEM OF CULTURAL VALUES OF THE BASIC POLITICAL CONCEPTS IN THE LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD

Axiological modality is an integral component of the value of its elements. This manifests the relationship of language and thought, as the evaluation value attribution of objects and phenomena of reality, is one of the main functions of human consciousness and can only be done through speech. The process of axiology – the ratio of the object or phenomenon idealized model of the world, which does not include all components and parameters of reality, but only those that have value according to the culture media. Therefore, if descriptive value ratio fixed expression to reality, the evaluation value characterizing the relationship between the real world and its idealized model, and the presence or absence of correspondence between these worlds, one display to another.

It performs many functions, one of which is also axiological or regulatory function. In assessing the apparent general laws of human thought and knowledge of the world, so it is universal linguistic categories. All languages have such units in the structure of value are presented in varying degrees axiological component.

Because the opinion which defines axiological modality associated primarily with the system of axiology, it seems most appropriate to take as the base language assessments classification types and values identified, respectively, hedonistic, utilitarian, ethical and aesthetic. It should be noted that the type of assessment may be pragmatic and occasional. We considered only estimates as Usual, that is fixed in the mind of a linguistic community.

The article analyzes the views of Ukrainian and foreign linguists on the nature of cultural values, the classification values, the relationship of values and culture; revealed the structure of fragments of the Ukrainian language picture of the world and its national characteristics, the basic concepts of data model interpretation.

Key words: concept, conceptual picture of the world, language picture of the world, functional-semantic field, value.

аспірант кафедри
документознавства
Переяслав-Хмельницького
державного педагогічного
університету
імені Григорія Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ МОВИ ІНТЕРНЕТНИХ МЕРЕЖ

Постановка проблеми. Упровадження Інтернету докорінно змінило життя сучасного суспільства. Інтернет проник майже у всі сфери діяльності людини, тому сьогодні практично неможливо уявити суспільне життя без використання Інтернет-технологій. Інтернет спричинив виникнення нових каналів комунікації та форм спілкування, а це у свою чергу змінило найголовніший засіб людського спілкування – мову [19, с. 21]. Саме тому Інтернет дає мовознавцям нескінченний простір для досліджень, а також через те, що в ньому, як в особливому середовищі комунікації, тісно співіснують усна та писемна мови [14, с. 658].

Інтернет сьогодні є надзвичайно важливим комунікативним засобом, який відіграє велику роль у мовній практиці українців. Через низку позамовних чинників динамічні процеси, що відбуваються у структурі мови, створюють нову форму спілкування між людьми, нові закони в мові та зовсім нову культуру мовного середовища. Все це свідчить про зміну пріоритетів українського суспільства в епоху глобалізації [19, с. 234].

Важливе місце в житті майже кожної людини посідають соціальні мережі. Термін «соціальна мережа» вперше з'явився в 1954 році в книзі «Класи і збори в норвезькому острівному приході» соціолога Манчестерської школи Джеймса Барнса. Проте тоді цей термін не мав відношення до Інтернету, а скоріше позначав «групу людей зі спільними інтересами». Зараз цей термін вживається в контексті Інтернет-комунікацій і означає «платформу, на якій користувачі взаємодіють один з одним за допомогою фотографій, відео, груп, повідомлень, чатів тощо» [6, с. 44]. У період з 2006 по 2017 роки найпопулярнішими соціальними мережами в Україні були *Вконтакте*, *Однокласники*, *Facebook*, *Twitter* та *Instagram*, причому російськими *Вконтакте*, та *Однокласники* українці користувалися набагато активніше. Однак ситуація змінилася у 2017 році у зв'язку з набуттям чинності указу президента України Петра Порошенка про санкції щодо російських соцмереж, мовників та порталів [18]. Після закриття цих російських сайтів більшої популярності набули американські *Facebook* та *Instagram*. Так, з 2017 по 2018 рік українська аудиторія соціальної мережі *Instagram* зросла з 3,6 млн до 7,3 млн користувачів, а число українських користувачів *Facebook* становить 11 млн [23].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей мови Інтернету та соціальних мереж є відносно новим напрямом досліджень в україністиці, але вже існує низка праць, присвячена цій проблематиці. Специфіку Інтернет-дискурсу досліджують С.Г. Чемеркін [19], Ю.А. Маковецька-Гудзь [14], Ф.С. Бацевич [2], О.В. Дудолодова [4], К.В. Калініна [8], І.Б. Карпа [9], Г.Г. Почепцов [15], Н.І. Єльнікова [6], М.Ю. Карпенко [10], С.В. Єлісєєва [5], І. Соколова [17], А. Шилінг [21], В. Слободян [16], О.І. Дзюбіна [3] та ін. Проте сама система мови в Інтернеті та її соціальні різновиди не є достатньо вивченими. Ймовірно, це пов'язано зі стрімким розвитком Інтернет-комунікацій та багатоаспектністю і різноплановістю Інтернету як явища. Варто зазначити, що досліджень, присвячених російській мові в Інтернеті, набагато більше – мовознавці намагаються структурувати проблему за напрямками, функціональними особливостями тощо [19, с. 7].

Ще однією причиною недостатнього дослідження проблеми функціонування української мови в Інтернеті може бути також домінування російської мови в українському Інтернет-просторі. Дослідження, проведене різними соціологічними групами, показало, що станом на 2014 рік на українськомовних версіях відомих соціальних мереж (*Facebook*, *Twitter* та *Вконтакте*) лише 7% користувачів залишали повідомлення (новини, статуси) українською мовою. Частка російськомовної інформації в соціальних мережах на 2014 рік становила 85% [14, с. 659]. За останні чотири роки становище української мови в Інтернеті дещо поліпшилося, проте все ще залишається незадовільним: «За даними дослідження Леся Белея, опублікованого сайтом *texty.org.ua* у грудні 2016 року, близько 60% українців відвідують україномовні версії сайтів ЗМІ (з яких близько 25% налаштування за замовчуванням). Серед сайтів розваг і дозвілля переважають російськомовні сторінки (близько 60%), українською мовою використовуються 45% сайтів (близько 20% налаштування за замовчуванням). Невеликий сегмент займають сайти довідково-порадницького спрямування з україномовним інтерфейсом – трохи більше 20%, сайти торгівлі – 45% (близько 15% налаштування за замовчуванням), програмне устаткування та CMS – близько 20%. Популярний український інтерфейс є в пошукових системах (більше 60%) та державних структурах – 100%. Серед сайтів українських ЗМІ український інтерфейс популярний у телеканалів – 90% (70% налаштування за замовчуванням), радіо – близько 80% та на сайтах прогнозів погоди – 100%. Мовою інтернет-розваг та дозвілля переважно залишається російська – більше 75% кіно, музики та близько 75% сайтів розваг. Український інтерфейс мають медіа-майданчики – близько 85%. Довідки та поради найчастіше надаються російською мовою – більш ніж 90% рецептів, обговорень і рекомендацій. Високий показник запитів у сфері освіти, довідкових сайтів з україномовним інтерфейсом у цій сфері більше ніж 65%» [24].

Нами не було виявлено результатів досліджень про становище української мови у популярних серед українців соціальних мережах станом на 2018 рік, проте на основі наших особистих спостережень ми можемо зробити висновки, що сьогодні спостерігається позитивна динаміка у використанні української мови, й все більше громадян України пишуть свої пости та коментарі в соціальних мережах рідною мовою (щоправда, часто не літературною мовою, а з елементами суржиків чи неозапозичень). Це може бути пов'язано з декількома факторами:

- зміни у свідомості українців після Революції гідності та російської воєнної інтервенції (коли російська мова почала сприйматися деякими громадянами України як «мова агресора»);
- збільшення частки української аудиторії у Facebook та Instagram після закриття російських *Вконтакте* та *Однокласники*;
- активізація мовної політики в Україні (введення мовних квот на телебаченні та радіо, законопроект про мову № 5670-д).

Отже, **мета статті** – проаналізувати зміни в сучасній українській мові, репрезентованій в Інтернеті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мова в Інтернеті реалізується за допомогою різних засобів – письмовий текст, зображення, аудіо- та відеофайли. Для спілкування в соціальних мережах найбільше послугуються письмовим текстом та зображенням. Письмовий текст є основним способом комунікації – ним, за даними 2014 року, передається 95% інформації [14, с. 659]. Проте за останні чотири роки великої популярності набув жанр *відеоблогу*. Тематика *відеоблогів* надзвичайно різноманітна, тому часто сучасна молодь замість того, щоб користуватися матеріалом, викладеним у письмовій формі в мережі, шукає необхідну інформацію на відеохостингах (найпопулярніший серед них – *Youtube*). До того ж це стосується не лише сфери самоосвіти, а й розваг. Якщо раніше користувачі Інтернету читали анекдоти в мережі, то зараз більшим попитом користується формат вайну (англ. *Vine* – мобільний додаток для створення та монтажу відео). *Вайни* – це короткі за обсягом гумористичні постановочні відео. Особливо формат *вайну* популярний у мережі *Instagram*. Популярність цього жанру зумовлена тим, що такі відео короткі, змістовні й не стомлюють ні сюжетом, ні змістом [22]. Тому ми можемо стверджувати, що сьогодні відсоток інформації, який передається письмовим текстом, дещо зменшився.

Варто зазначити, що й сам письмовий текст в Інтернеті зазнав трансформацій. Обсяг письмових текстів в Інтернеті має тенденцію до скорочення. Це пов'язано з декількома чинниками:

- феномен так званого «кліпового мислення» (англ. *clip* – фрагмент тексту, вирізка з газети, уривок з відео або фільму). Із кліповим мисленням людина сприймає світ не цілісно, а як послідовність майже не пов'язаних між собою подій, тобто як у відеокліпі. У сучасних серіалах, фільмах, мультфільмах сцени йдуть маленькими блоками, часто змінюючи один одного без логічного зв'язку. Преса наповнена короткими текстами, в яких автори часто дуже поверхово окреслюють суть проблем. Телебачення показує не пов'язані між собою сюжети новин, розбавляючи їх рекламними роликами, які теж не мають відношення один до одного. Як наслідок, людина, не осмисливши одну тему, переходить до споживання іншої [20]. Явище «кліпового мислення» дуже неоднозначне, і по-різному оцінюється фахівцями, проте, незважаючи на його позитивні та негативні ефекти, воно змінило структуру письмового тексту в мережі, суттєво його скоротивши, адже сучасний середньостатистичний користувач Інтернету надасть перевагу короткому за обсягом викладу новин, аніж розгорнутому тексту;

- технічні можливості деяких популярних Інтернет-платформ. Так, у соціальних мережах *Instagram*, *Twitter* та *Facebook* є обмеження стосовно обсягу тексту, тому автори вимушені скорочувати свої пости;

- прагнення до мовної економії. Найяскравіше принцип мовної економії проявляється в публіцистичному стилі, оскільки журналісти прагнуть завоювати увагу читачів, які здебільшого хочуть отримати максимум інформації за короткий час та не бажають сприймати довгі синтаксичні конструкції чи складні для розуміння слова, які часто можуть спонукати до неоднозначних тлумачень [13, с. 288].

Мова Інтернету надзвичайно багатоаспектна. Одні дослідники вважають її «псевдогендерною» [19], інші – «такою, що перебуває під креативним впливом молодіжної субкультури» [7]. Мовне середовище Інтернету є сукупністю величезної кількості сфер спілкування, які не пов'язані між собою. Ці сфери функціонують автономно, тому для мови Інтернету є характерними неоднорідність та наявність великої кількості функціонально-стильових та жанрових різновидів. Стрімкий розвиток Інтернету спричинив зміни спектрів засобів, визначальних для кожного стилю мови [19, с. 21].

С.Г. Чемеркін зазначає, що найхарактернішою ознакою всіх функціональних стилів сучасної української мови в Інтернеті є розмовність текстів, проте вияв цієї категорії в різних стилях неоднаковий. «Крім власне розмовного дискурсу, характерні засоби вираження розмовності репрезентовані в публіцистичних жанрах, у художніх текстах. Подекуди відповідні тенденції притаманні науковій літературі, менше – офіційно-діловим текстам. Більший рівень розмовності, порівняно з традиційною формою спілкування, помічено також і в сакральних текстах». Дослідник також зазначає, що одиниці розмовної мови стильово диференційовані. «Так, обценна лексика частіше трапляється в художній мові, але найменше нею послугуються в сакральному дискурсі. Жаргонізми, сленгові одиниці помічено в усіх стильових різновидах, проте їх менше в офіційно-діловому, сакральному стилях» [19, с. 229].

Серед інших змін засобів стилів мови в Інтернеті С.Г. Чемеркін називає:

- розмовність спричинила трансформації в самому розмовному дискурсі, такі як поява емотиконів для передавання емоцій. Вживання знаків-символів (які не властиві традиційній писемній формі), створення ефекту звукової мови, невідворотність у часі тощо наближають писемну комунікацію в Інтернеті до його усного варіанта;

- для художнього стилю української мови в Інтернеті характерними є експерименти із зовнішньою формою твору та його мовною реалізацією. Так, деякі твори, опубліковані в мережі, побудовані за принципом гіпертексту.

Художні тексти в Інтернеті характеризуються також активним уживанням вульгаризмів, жаргонізмів та обценної лексики. Саме тому естетична цінність цих творів ставиться під сумнів;

– розмовність також сильно вплинула на всі жанри публіцистичного стилю. Цей стиль зазнав найбільших змін, оскільки зміна каналів комунікації реструктурувала медіа та її мову відповідно. Використання технічних можливостей творення тексту зробили максимально зручним у користуванні матеріал Інтернет-ЗМІ – тексти стали більш функціональними завдяки перевагам гіпертексту та гіпермедіа;

– розмовність певною мірою видозмінила також науковий стиль, щоправда, не в усіх його жанрах (наприклад, жанр інструкції не зазнав значного впливу розмовності, проте в жанрі рецензії вона яскраво виражена). Використання засобів гіпертексту та гіпермедіа надали можливості для більш виразнішої подачі наукового тексту;

– офіційно-діловий стиль суттєво не змінився, оскільки частина жанрових різновидів цього стилю відсутня в Інтернеті (наприклад, тексти конфіденційного характеру). Інтернет-інтерпретація вплинула на мову офіційних документів вищої державної влади, зокрема йдеться про використання в них гіпертексту. Нових специфічних рис набули жанри анкети та епістолярію, серед яких найяскравішою є їхнє наближення до розмовної мови;

– конфесійний стиль української мови суттєво не перейняв ознак розмовності, проте в його Інтернет-інтерпретації почали використовуватися специфічні мовні засоби, не характерні для традиційного сакрального стилю (вживання лексики з лексико-семантичних груп на позначення явищ нехристиянського світу, проникнення варваризмів, екзотизмів, емоційно-експресивних одиниць гумористичного характеру, комп’ютерні терміни, подекуди використання білінгвальних текстів тощо) [19, с. 229–232].

Як бачимо, Інтернет спричинив суттєві зміни функціональних стилів сучасної української мови. Нетипове для традиційної форми стилів української мови використання обценної лексики, сленгових одиниць, жаргонізмів в їхній Інтернет-інтерпретації призводить до розмиття меж між стилями. С.Г. Чемеркін зазначив із цього приводу, що «іноді через специфіку мовних засобів, використаних у тексті, важко буває визначити належність жанру до того чи іншого дискурсу. Це явище характерне не лише для наукової мови, а й для всіх стилів української мови, представленої в Інтернеті» [19, с. 231].

У результаті розвитку соціальних Інтернет-комунікацій виникли соціальні мережі. Вони об’єднують мільйони людей по всьому світу. Комунікація в мережах створює нову, суб’єктивно-орієнтовану реальність, яка є відображенням мозаїчних думок, інтересів і бажань учасників мережевого спілкування. Соціальні мережі істотно вплинули на формування комунікативного простору і на образ людини в інформаційному суспільстві. Технічні можливості дають змогу порівняно легко знайти однодумців, що зумовило появу великої кількості спільнот в Інтернеті та соціальних мережах, зокрема там, де формується власна мережева культура [11, с. 65]. Тому очевидно, що разом із новою культурою виникають нові процеси в мові, оскільки мова є універсальною формою існування культури.

Існує понад 206 соціальних мереж у світі [1]. Усі відомі сьогодні соціальні мережі можна умовно поділити на: 1) загально тематичні мережі, які призначені для приватного спілкування та спрямовані на налагодження й підтримку вже існуючих контактів (напр. *Facebook*, *Instagram*, *Вконтакте* та ін.); 2) спеціалізовані, які збирають аудиторію зі спільними інтересами (напр. музична соціальна мережа *Last.fm*); 3) ділові соціальні мережі, спрямовані на кар’єрне зростання та професійний розвиток своїх користувачів (напр. *LinkedIn*, *Plaxo* тощо) [11, с. 64].

Представлені вище типи соціальних мереж задовольняють різні комунікативні потреби. Відповідно, й мовні засоби, якими послуговуються користувачі цих мереж, будуть різними. Так, у ділових мережах найчастіше зустрічаються жанри офіційно-ділового стилю (наприклад, анкета) й відповідні йому традиційні лексичні засоби. Тут не зустрінеш вульгаризмів та обценної лексики. Користувачі спеціалізованих соціальних мереж використовують професіоналізми та жаргонізми й рівень розмовності в цих мережах значно вищий, ніж в ділових. Найширший спектр мовних засобів містять у собі загальнотематичні соціальні мережі, оскільки сьогодні вони використовуються для налагодження ділових і робочих контактів, як платформа для спілкування людей зі спільними інтересами, а також для підтримки зв’язку з рідними, друзями та знайомими.

Комунікативна поведінка користувачів соціальних мереж зумовлена набором правил мережевого етикету. Це проявляється в широкому застосуванні обценної лексики, жаргонізмів, сленгізмів, аббревіатур та скорочень, використання емотиконів та величезної кількості запозичень (особливо англіцизмів) [6, с. 44].

Незважаючи на те, що основним комунікативним засобом в Інтернеті залишається писемний текст, спілкування в соціальних мережах створює новий спосіб комунікації, який за зовнішнім виглядом нагадує усний різновид розмовного стилю.

Спілкування в соціальних мережах характеризується також короткими та лаконічними структурами, оскільки інформація, що передається, повинна містити максимально стислий зміст. Користувачі соціальних мереж користуються здебільшого простими, означено-особовими реченнями (напр. *Іду в магазин; Забіжу завтра*) та скороченням слів (напр. *норм, дяки*). Цими моделями користувачі послуговуються і в повсякденному спілкуванні.

Стосовно лексики в інтернет-мережах, то більша її частина має англломовне походження. Це пов’язано з різноманітними позамовними чинниками, серед яких найвпливовішим є популярність та престиж англійської як мови міжнародного спілкування, а також нав’язливе поширення західної культури по всьому світові [19, с. 17]. Саме Інтернет-комунікації найбільше сприяють поширенню англіцизмів у повсякденній мові українськомовних громадян. Мовці віком від 18 до 25 років уживають 80% лексики, яка зародилася і побутує в мережі. Це може бути як лексика, яка відображає реалії конкретної соціальної мережі (напр. *твітнути, зафрендити, репостити, лайкнути*), так і загальна інтернет-лексика (напр. *гуглити, троль, аттач, баг, фейк*) [14, с. 661].

О.І. Дзюбіна виділяє декілька основних характерних рис спілкування в соціальних мережах:
– тенденція до розмовності, якої притаманні спонтанність, неофіційність, діалогічність, ситуативна закріпленість;
– тенденція до стислості та експресивності;
– щодо синтаксису мови соціальних мереж, то тут наявна тенденція до аграматизму, тобто відхилення від синтаксичних та пунктуаційних норм літературної мови [3, с. 219–220].

Висновки. Отже, розвиток Інтернет-комунікацій спричинив докорінні зміни в сучасній українській мові. Поруч із позитивними змінами, які спричинив розвиток інтернет-мереж, спостерігаються й негативні наслідки впливу Інтернету на мову, серед яких найсуттєвішим є ослаблення внутрішньої цензури мови, що спровокувало порушення мовного стандарту. Найяскравішою рисою мови інтернет-мереж є наближення до розмовності. Елементи розмовного стилю проникли в усі функціональні стилі сучасної української мови, представленої в Інтернеті. Тенденція до розмовності стала причиною певного розмиття меж стилів в українському дискурсі. Спілкування в соціальних мережах також наближене до усного різновиду розмовного стилю.

Трансформацій зазнав також письмовий текст загалом як основний канал комунікації в Інтернет-середовищі. Сьогодні спостерігається тенденція до скорочення обсягу письмового тексту в Інтернеті та зростання ролі відео як способу передачі інформації. Всі ці зміни засвідчують про зародження абсолютно нової культури інформаційного середовища. Такі трансформації надзвичайно багатопланові, тому потребують подальших наукових розвідок.

Література:

- List of social networking websites. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_social_networking_websites
- Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: ВЦ Академія, 2004. 342 с.
- Дзюбіна О.І. Комунікативний аспект соціальних мереж Facebook та Twitter. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: «Філологічні науки». 2016. № 2. С. 218–222.
- Дудолодова О.В. Інтернет-дискурс як особливий тип дискурсу. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. 2008. № 837. С. 74–78.
- Єлісеєва С.В. Сучасні підходи до вивчення Інтернет-повідомлень у лінгвістиці. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/povitfolog/12/84.pdf>
- Єльнікова Н.І. Мовний аспект комунікації в українських версіях соціальних мереж. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави. Харків, 2007. С. 43–46.
- Зайцева С.В. Інтернет-спілкування як нова форма міжособистісної комунікації. URL: <http://ukrmova.com.ua/zmist-zhurnalu/vipusk-11/internet-splkuvannya-yaak-nova-forma-mizhosobistisnoi-komunikacii/>
- Калініна К.В. Особливості функціонування комп'ютерного дискурсу. Обрії сучасної лінгвістики. Луганськ, 2013. Вип. 4. С. 62–64.
- Карпа І.Б. Функціональні та прагматичні характеристики інтерактивної віртуальної комунікації (на матеріалі інформаційно-довідкового сервісу Yahoo! Answers): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Херсон, 2010. 20 с.
- Карпенко М.Ю. Лінгвістичні особливості Інтернет-дискурсу. Мова. 2016. № 26. С. 5–11.
- Коган К.М. Соціальні мережі як елемент нового соціального середовища. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2014. Вип. 16. С. 61–71.
- Коневщинська О.Е. Особливості Інтернет-мовлення старшокласників в електронних соціальних мережах. Інформаційні технології і засоби навчання. 2017. Том 60. № 4. С. 77–86.
- Конюхова Л.І. Засоби досягнення мовної економії в ЗМІ. Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика». 2017. Вип. 42. С. 288–292.
- Маковецька-Гудзь Ю.А. Українська мова в соціальних мережах. Мовні і концептуальні картини світу. 2014. Вип. 47. Ч. 1. URL: http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/47-1/77.pdf
- Почепцов Г.Г. Избранные труды по лингвистике. Харьков: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2009. 556 с.
- Слободян В. Особливості комунікації в Інтернеті. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. «Культурологія». 2013. Вип. 12 (2). С. 259–266.
- Соколова І. Дискурс інтернет-реклами: проблеми та перспективи дослідження. Світогляд – Філософія – Релігія. 2014. Вип. 5. С. 52–60.
- Інфопростір. URL: <https://detector.media/infospace/article/126024/2017-05-17-nabuv-chinnosti-ukaz-poroshenka-pro-sanktsii-shchodo-rosiiskikh-sotsmerezh-movnikiv-i-portaliv/>
- Чемеркін. С.Г. Українська мова в інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. НАН України, Ін-т укр. мови. К.: б.в., 2009. 240 с.
- Чим небезпечно кліпове мислення і як з ним боротися. URL: <http://delovoy.com.ua/chim-nebezpechne-klipovemisleniya-i-yak-z-nim-borotisyay/>
- Шилінг А. Інтернет-лінгвістика: основні положення та перспективи розвитку. Інформація, комунікація, суспільство: матеріали I Міжнародної наукової конференції ІКС-2012, 25–28 квітня 2012 року, Львів. Національний університет «Львівська політехніка». 2012. С. 220–221.
- Що таке вайн і чому вони популярні? Vine – мобільний додаток. URL: <http://hi-news.pp.ua/tehnka-tehnologyi/7492-scho-take-vayn-chomu-voni-populyarn-vine-mobljniy-dodatok.html>
- Watcher. URL: <http://watcher.com.ua/2018/01/23/7-3-mln-ukrayintsiv-korystuyutsya-instagram/>
- Новинарня. URL: <https://novynarnia.com/2017/11/09/stanovishhe-ukrayinskoyi-movi-za-rik-polipshilosya-infografika-do-svyata/>

Анотація

Ю. МОЛОТКІНА. ОСОБЛИВОСТІ МОВИ ІНТЕРНЕТНИХ МЕРЕЖ

У статті досліджуються особливості функціонування сучасної української мови в Інтернеті. Основна увага зосереджена на аналізі трансформацій, яких зазнала українська мова внаслідок розвитку Інтернет-комунікацій. Доведено, що Інтернет сформував абсолютно нову культуру спілкування.

Ключові слова: сучасна українська мова, функціональні стилі, Інтернет, українська мова в Інтернеті.

Аннотация

Ю. МОЛОТКИНА. ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКА В ИНТЕРНЕТНЫХ СЕТЯХ

В статье исследуются особенности функционирования современного украинского языка в Интернете. Особое внимание уделено анализу трансформаций украинского языка, которые появились вследствие развития Интернет-коммуникаций. Доказано, что Интернет сформировал абсолютно новую культуру общения.

Ключевые слова: современный украинский язык, функциональные стили, Интернет, украинский язык в Интернете.

Summary

Y. MOLOTKINA. SPECIFICS OF LANGUAGE ON THE INTERNET NETWORKS

The Internet has drastically changed the life of modern society. People use the Internet in all kinds of activities and now one can hardly imagine social life without the Internet technologies. World Wide Web caused the emergence of new ways and kinds of communication. This changed considerably the language as a means of communication. That is why the Internet has drawn attention of linguists as it gives an endless amount of topics for researches. Another reason for such scientific interest lies in the fact that the Internet contains both oral and written form of language.

The Internet, which is one of the main means of communication today, plays a very important role in lives of Ukrainian language speakers. Due to the numerous extra linguistic factors, dynamic processes, which occur in the structure of language, create new ways of communication, laws of language and a brand new language culture. All these factors prove the shift in priorities of the Ukrainian society in the globalization era.

Development of the Internet caused radical changes in the contemporary Ukrainian language. It has both positive and negative consequences. The most negative one is the decrease of the language standard. Language of the Internet has become very similar to the spoken language. Features of the spoken language has penetrated in all of the functional styles of the Ukrainian language. This tendency caused some kind of blurring of the functional styles edges. Communication on social media is similar to the spoken language as well. Written text, which is the main way of the Internet communication, has also experienced some changes. These days, written texts on the Internet has become much shorter and video has been widely spread in terms of information transmission. All these changes prove the appearance of a brand new information environment.

Key words: contemporary Ukrainian language, functional styles, Internet, Ukrainian language on the Internet.

аспірант кафедри української мови
Національного педагогічного
університету
імені М. П. Драгоманова

СЕМАНТИЧНІ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ДІЕСЛІВ ВІДЧУТТЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Постановка проблеми. Системний підхід до вивчення лексичного рівня мови передбачає в числі інших напрямків розгляд формування та функціонування лексико-семантичних полів і лексико-семантичних груп (далі – ЛСП і ЛСГ), які є одним із проявів системності лексики. Вивчення загальних проблем польової структури має давню традицію (Ю.Д. Апресян, Л.М. Васильєв, В.С. Ващенко, В.В. Дятчук, Ю.М. Караулов, М.П. Кочерган, Е.В. Кузнецова, П. Роже, О.М. Рудяков, Ж.П. Соколовська, Й.А. Стернін, Ф.П. Філін, Р. Халлінг та ін.).

В описі лексико-семантичної системи української мови значна увага приділяється дієслову, оскільки особливості граматичної будови насамперед визначаються категоріальними ознаками цієї частини мови. Незважаючи на те, що семантиці дієслівної лексики присвячено чимало робіт (В.Г. Герасименко, С.М. Дишлева, Н.Б. Іваницька, О.І. Леута, Т.Є. Масицька, В.М. Русанівський, Т.В. Савчук та ін.), дієслова відчуття ще не стали предметом окремого дослідження у вітчизняному мовознавстві. Питання структури цього ЛСП, лексичного сполучення дієслів відчуття, характеру їхніх системних зв'язків, функціонування в мові та мовленні є недостатньо дослідженою лінгвістичною сферою, що свідчить про актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній україністиці існує низка робіт, присвячених опису деяких лексико-семантичних груп дієслів, наприклад: релятивних дієслів (Т.В. Савчук), дієслів розташування (М.В. Мирончук), дієслів емоційних станів (Т.В. Парасюк), дієслів звучання (О.В. Бабакова), дієслів із градуальною семантикою (Ю.В. Ткаченко) тощо. Тобто в сучасній лінгвістиці спостерігається прагнення більш детально і глибоко дослідити семантичні особливості дієслівних лексем як особливого класу слів, які характеризують ознаки предметів та їх відношення.

Але поодинокі зауваження стосовно дієслів відчуття, які зрідка зустрічаються в розвідках, присвячених іншим дієслівним групам або категоріям (С.М. Дишлева [2], Ю.В. Ткаченко [4]), не дають повного опису цього ЛСП. Думається, що без ґрунтовного вивчення дієслів відчуття дослідження дієслівної лексики загалом буде неповним.

Мета статті – визначити та схарактеризувати семантичні та структурні особливості лексико-семантичного поля дієслів відчуття в сучасній українській мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктом даного дослідження є дієслова відчуття, які становлять основу семантичного поля «відчуття» (стан), пор.: *відчувати – відчуття, чути – чуття, перечувати – передчуття* тощо. Загальне (інваріантне) значення поля в його чистому вигляді містить семантично найбільш просте слово *відчувати* – «почувати (відчувати) будь-яке відчуття, яке спричинено зовнішніми або внутрішніми стимулами»: *відчувати біль, відчувати дотик, відчувати прохолоду*.

Виходячи із семантичного значення базового дієслова *відчувати*, визначення поняття «відчуття» як психічного процесу та спираючись на класифікацію Л.М. Васильєва [1] з її уточненням, визначимо семантико-структурні особливості лексико-семантичного поля дієслів відчуття в сучасній українській мові.

Загальний ідентифікатор лексико-семантичного поля – «відчуття як сигнали про внутрішній стан організму» – має аналітичну форму представлення, більш широке семантичне значення та складається із трьох семантичних компонентів:

1) динамічна процесуальна ознака: «сприймати органами чуття», яка визначає відчуття як процес і відмежовує дієслова відчуття від інших частин мови, які репрезентують різновиди відчуттів і входять до семантичного поля «відчуття» в мові (іменники: *зір, слух, колір, звук, дотик, запах, біль* тощо; прикметники: *кольоровий, звуковий, слуховий, зоровий, дотиковий, гучний, ароматний, смачний, м'який, твердий* тощо; прислівники: *темно, холодно, голосно, гірко, солодко* тощо);

2) відчуття як психічний процес, сигнал про внутрішній стан організму;

3) родові найменування відчуттів, які сприймаються та/або спричиняються органами чуття. Ці найменування виконують класифікаційну функцію, відбиваючи історично сформовані в людській психіці особливості відчуттів. Конкретизація цього компоненту загального ідентифікатора дозволяє виділити семантичні ідентифікатори лексико-семантичних груп, які входять до структури аналізованого лексико-семантичного поля.

Базовим дієсловом цього поля є дієслово *відчувати* із загальним значенням «сприймати органами чуття», яке репрезентує в мові різноманітні відчуття, що є результатом пізнавального психічного процесу відображення в мозку людини окремих властивостей предметів і явищ за їх безпосередньої дії на органи чуття людини.

За інтегральною семою «відчувати (опис чуттєвого сприйняття дійсності)» дієслова відчуття разом із дієсловами сприйняття входять до семантичного класу дієслів психічного стану, за диференційної семою «фізичні відчуття людини» відрізняються від останніх і створюють окреме лексико-семантичне поле, що має ієрархічну структуру і складається із лексико-семантичних груп дієслів, які називають та описують певні відчуття.

Компонентний аналіз лексичних значень дієслівних лексем дозволяє визначити диференційні семи, за якими розрізняються дієслова, що описують прояви різних видів відчуттів: «колір», «світло», «звук», «запах», «смак», «дотик», «температура», «біль», «голод», «спрага», «втома» тощо. Визначені семи – це чисті ядерні семи для кожної ЛСГ, яка входить до структури аналізованого поля, оскільки вони є родовими назвами для решти елементів групи та утворюють із ними привативні опозиції. До того ж вони відповідають основному критерію елементарних значень: цим словам не можна дати надлишкових визначень.

Значення елементів кожної лексико-семантичної групи в узагальненому вигляді можуть бути вираженими запропонованою нами формулою інтегральної семи дієслів відчуття: «опис чуттєвого сприйняття дійсності на підставі властивостей органів чуття». Так, дієслова ядерної ЛСГ мають загальну сему «сприймати органами чуття будь-яке відчуття», зорові дієслова – «відчувати колір, світло (світлові хвилі)», слухові дієслова – «відчувати звук (звукові хвилі)», тактильні дієслова – «відчувати дотик», температурні дієслова – «відчувати жар/холод», нюхові дієслова – «відчувати запах», смакові дієслова – «відчувати смак», дієслова відчуття болю – «відчувати біль», органічні дієслова – «відчувати голод/спрагу/втому» тощо.

У складі ЛСП дієслів відчуття незаповненими залишаються потенційні лексико-семантичні групи зі значенням «статичні відчуття» та «кінестетичні відчуття», що позначають відчуття від м'язів і сухожиль органів руху. Це пояснюється тим, що опис таких відчуттів, їх становлення, розвиток і зміни здійснюються в українській мові або дієсловами інших лексико-семантичних полів, або іншими частинами мови (іменниками, прикметниками, прислівниками). Наприклад, статичні (гравітаційні) відчуття відбивають положення тіла у просторі (лежання, стояння, сидіння, рівновага, падання), тому описуються дієсловами руху (*надати*), дієсловами буття-існування в певних часі та просторі (*лежати, стояти, сидіти*) і т. ін., а також прислівниками: *вертикально, горизонтально, рівно, незручно, нерухомо* тощо. Життєдіяльність істот передбачає постійних рух. Безліч дій (біг, ходьба, одягання, професійна діяльність, фізичні вправи тощо) не можна виконати без допомоги моторики організму. Тому засобами вираження різноманітних кінестетичних відчуттів, які відбивають рухи та стани окремих частин тіла (рук, ніг, голови, тіла, язика, пальців тощо), є дієслова різних семантичних розрядів: руху, переміщення, впливу, діяльності (в тому числі й мовленнєвої) і т. ін.: *бігати, ходити, одягатися, нахилитися, крутити, згинати, обсмикувати, бубоніти, шепелявити, шепотіти* тощо. Кінестетичні відчуття, які дають знання про силу, швидкість, міру рухів, у мові характеризуються за допомогою прислівників (*швидко, повільно, чітко, рівномірно, сильно, скоординовано, незв'язно* тощо).

Отже, не всі відчуття, властиві живому організму, отримують окрему номінацію в мові, думається, у зв'язку з їхньою складною біологічною та психічною природою. Деякі відчуття не можуть виражатися як процесуальна ознака (активна або пасивна), тому не мають відповідних дієслів. Констатація цих мовних фактів не суперечить лакунарній теорії: відсутність спеціального знаку в природній мові для номінації того чи іншого поняття ще не означає відсутність останнього в концептуальній картині світу відчуттів носія тієї чи іншої мови.

Ядерна частина лексико-семантичного поля (ЛСГ дієслова зі значенням «відчуття загалом») доповнюється іншими групами, в яких конкретизуються різні відчуття (холоду, болю, свербіжжю тощо). У них загальне значення ускладнюється в міру того, як вони віддаляються від ядра. Ці групи є центрами різних семантичних полів: «біль» (*боліти, розболюватися, розхворюватися, рознедужуватися, скніти, скімліти*), «переохолодження організму» (*мерзнути, замерзнути, позамерзати, заохолодити, клякнути*), значення «втрачання чутливості на деякий час» (*терпнути, німіти, затерпати, затерпнути, замлівати, зомлівати*) тощо.

У силу закону асиметрії знаку та значення семантика відчуття може виражатися одиницями інших, суміжних полів, які знаходяться на периферії цього поля, що свідчить про тісний взаємозв'язок семантичних полів у лексичній системі мови.

Наприклад, дієслова зі значенням «готувати їжу, нагріваючи на вогні або на жару» (*пекти*), «дуже хвилювати, непокоїти, мучити» (*палити*), «часто й сильно бити, стукати чим-небудь» (*калатати*) в особливих контекстах, де реалізуються вторинні семантичні функції, набувають переносних значень відчуття: «викликати відчуття фізичного болю від дотику до вогню або до чого-небудь гарячого» (*вогонь немилосердно пік пучки*), «викликати відчуття жару, печії і т. ін.» (*спрага палила горло*), «дуже битися, пульсувати, стукати (про серце)» (*серце її неспокійно калатало*).

Визначення способу вербалізації об'єктивної та суб'єктивної реальності психічних констант відчуттів, установлення їхнього знакового характеру дозволяє не тільки схарактеризувати фрагмент лексико-семантичної системи національної мови (в нашому випадку – української), але й визначити особливості формування та розвитку національної мовної картини світу, яка є інтерпретацією людиною (народом) оточуючого світу, способом її (його) світовідчуття та світопізнання. Адже як підкреслюється в сучасній науковій літературі, «Мова – у жодному разі не просте дзеркало світу, а тому фіксує не тільки сприйняття, але й осмислене, усвідомлене, інтерпретоване людиною» [3, с. 83].

Проведений нами компонентний аналіз українських дієслівних лексем відчуття дозволив нам визначити структуру цього ЛСП, яку унаочнено на рис. 1.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, встановлення зв'язків між відчуттям як процесом чуттєвого пізнання, первинної форми орієнтування живого організму в навколишньому середовищі та семантичними значеннями лексем, які номінують різні види відчуттів, дозволило більш детально, науково обґрунтовано структурувати лексико-семантичне поле дієслів відчуття в українській мові та схарактеризувати його семантичні особливості.

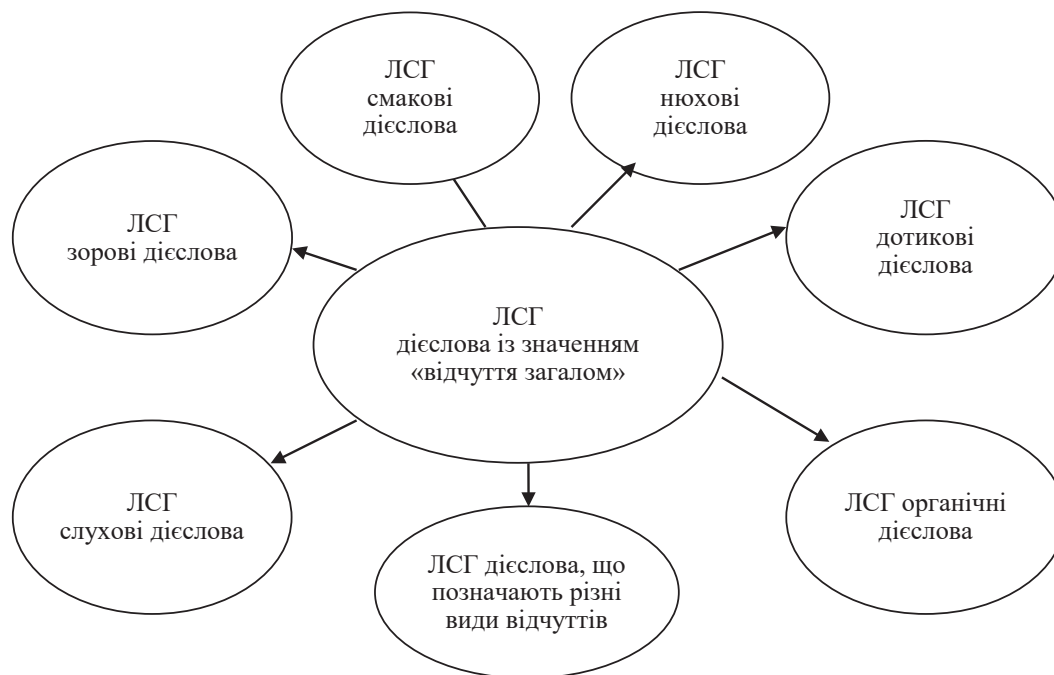

Рис. 1. Структура ЛСП дієслів відчуття в сучасній українській мові

Проведений аналіз засвідчив, що ЛСП дієслова відчуття в сучасній українській мові має ієрархічно організовану, розгалужену структуру.

Подальшої розробки потребує питання щодо функціонування ядерних дієслів аналізованого лексико-семантичного поля в прагматичному аспекті.

Література:

1. Васильев Л.М. Семантика русского глагола: учеб. пособие для слушателей фак. повышения квалификации. М.: Высш. школа, 1981. 184 с.
2. Дишлева С.М. Адвербіальна дистрибуція лексико-семантичних груп українських дієслів: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01; НПУ ім. М.П. Драгоманова. К., 2008. 18 с.
3. Кубрякова Е.С. и др. Краткий словарь когнитивных терминов; под общ. ред. Е.С. Кубряковой. М.: Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. 245 с.
4. Ткаченко Ю.В. Дієслівна вербалізація градуальної семантики в сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01; НПУ ім. М.П. Драгоманова. К., 2016. 21 с.

Анотація

Н. ОСТРАТЮК. СЕМАНТИЧНІ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ДІЄСЛІВ ВІДЧУТТЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті визначено та схарактеризовано семантичні та структурні особливості лексико-семантичного поля (ЛСП) дієслів відчуття в сучасній українській мові. Структурування даного ЛСП відбувалося за допомогою установлення зв'язків між відчуттям як процесом чуттєвого пізнання, первинної форми орієнтування живого організму в навколишньому середовищі та семантичними значеннями лексем, які номінують різні види відчуттів. Основна увага зосереджена на компонентному аналізі лексичних значень дієслівних лексем, що дозволило визначити інтегральні семи, за якими дієслова об'єднуються в ЛСП, та диференційні семи, за якими розрізняються дієслова, що описують прояви різних видів відчуттів.

Ключові слова: дієслова відчуття, лексико-семантичне поле, компонентний аналіз, інтегральні та диференційні семи.

Анотация

Н. ОСТРАТЮК. СЕМАНТИЧЕСКИЕ И СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ ГЛАГОЛОВ ОЩУЩЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье определены и охарактеризованы семантические и структурные особенности лексико-семантического поля глаголов ощущения в современном украинском языке. Структурирование данного ЛСП осуществлялось с помощью установления связей между ощущением как процессом чувственного познания, первичной формы

ориентирования живого организма в окружающей среде и семантическим значением лексем, номинирующих разные виды ощущений. Основное внимание уделено компонентному анализу глагольных лексем, что позволило определить интегральные семы, объединяющие глаголы в одно ЛСП, и дифференциальные семы, различающие глаголы, описывающие проявления разных видов ощущений.

Ключевые слова: глаголы ощущения, лексико-семантическое поле, компонентный анализ, интегральные и дифференциальные семы.

Summary

N. OSTRATIUK. SEMANTIC AND STRUCTURAL FEATURES OF THE LEXICO-SEMANTIC FIELD OF SENSE VERBS WITHIN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

The article is devoted to the study of semantic and structural features of the lexico-semantic field of sense verbs within modern Ukrainian language.

General identifier of the lexico-semantic field – «senses are signals about the internal state of the organism» – has an analytical form of representation, a broader semantic meaning and consists of three semantic components:

1) dynamic procedural feature: «to perceive with the sensory organs», that defines a feeling as a process and delineates sense verbs from other parts of speech that present different kinds of sensations and are included within the semantic field of «sense» in the language;

2) feeling as a mental process, a signal about the internal state of the organism;

3) designations of feelings that are perceived and / or caused by sensory organs. These designations perform the function of classification, describing the features of senses historically formed within the human psyche.

According to the integral seme «to feel (description of the sensory perception of reality)», sense verbs together with the verbs of perception are a part of the semantic class of verbs of the mental state; according to the differential seme «physical sensation of a human being» sense verbs differ from the verbs of perception and form an independent lexico-semantic field, which has a hierarchical structure and consists of lexico-semantic groups of verbs that identify and describe certain feelings.

Within the lexico-semantic field of sense verbs two potential lexico-semantic groups remain blank. These have the meaning of «static senses» and «kinesthetic senses» and denote the senses of the muscles and tendons of the locomotory organs.

Therefore not all intrinsic senses of the living organism possess a separate nominations in the language which we think is due to their complex biological and mental nature.

Consequently the establishment of connections between the sensation as a process of sensory cognition, the primary way of orientation within the environment for the living organism and the semantic meanings of lexemes defining different types of sensations allowed for a more detailed, scientifically substantiated structuring of the lexico-semantic field of sense verbs in Ukrainian language and characterization of its semantic features.

The analysis carried out in the article showed that the lexico-semantic field of sense verb in the modern Ukrainian language has a hierarchically organized and branched structure.

Key words: verbal sensation, lexical-semantic field, component analysis, integral and differential semen.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики
Донецького національного
університету імені Василя Стуса

СЕНСОРНО-ПЕРЦЕПТИВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЖІНКА» В ЖІНОЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Постановка проблеми. Внаслідок гіперчуттєвості фемінної категоризації дійсності, неодноразово поясненої психологами [див.: 2, с. 558], моделювання концепту «жінка» в жіночій прозі відбувається здебільшого на рівні тонких емоцій сенсорної модальності. Жіночий спосіб репрезентації ключового для фемінної прози концепту висуває на препозиційний план не стільки когнітивні моделі його об'єктивізації, скільки емотивну природу моделювання аналізованого концепту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системне студіювання вітчизняного наукового дискурсу показало входження означеної проблеми в оперативне коло української філологічної думки. Про це свідчать праці В. Властьок, І. Галуцьких, О. Деменчук, О. Жихаревої, С. Ковпик, М. Петришин та інших, однак їх незначна кількість та аспектна фрагментарність розкриття явища художньої перцепції інспірують подальші наукові пошуки в когнітивній царині дослідження сенсорних модальностей тексту, а недостатність напрацювань у галузі літературознавства виявляють актуальність нашої розвідки.

Мета статті. Дослідження сенсорно-перцептивних механізмів репрезентації концепту «жінка» становить мету нашої розвідки.

Виклад основного матеріалу. На повноту репрезентативної атмосферності концепту «жінка» працюють передусім аудіальні сенсоризми, які стають «інструментом доступу до концептуальних знань» [6, с. 78] про психофізичний стан героїнь. Зокрема, для сенсорно-перцептивного аранжування образу Янової (повість «Провалля») Ярослава Острук залучає сенсоріку звучання її голосу, що поглиблює уявлення про героїню: *«Ключниця Янова говорила співним мазурським голосом, протягала слова та шепелявила, мов по-дитячому. Вона була одна з тих, що їх не треба тягнути за язик. Зразу розговорилося»* [4, с. 22]. Суб'єкт авторського студіювання оцінюється через фізіологічні параметри темпу й тембральної мелізматики звукового наповнення голосу, що доповнює образ новими характеротворчими нюансами. Так, читач дізнається про територіальну приналежність Янової: на неї вказує характерна діалектна вимова; веселий і запальний темперамент, спроможний надати Яновій флеру безжурності й до певної міри стати для головної героїні свого роду антидепресантом під час «лікування» словом. А пісенність ритмомелодики голосу жінки, що абсолютно співзвучна з її візуалізованим портретом, дає можливість читачеві яскраво уявити та індивідуалізувати героїню в контекстуальному оточенні інших образів.

Утім, підвищена чуттєвість жінки-автора інспірує актуалізацію психо-афективного модусу розгортання акустичної сенсоріки, що дозволяє акумулювати увагу реципієнта здебільшого на внутрішніх регістрах і почуттях героїнь. В оповіданні «Бузковий цвіт» Марія Цуканова під час моделювання внутрішнього стану головної героїні вдається до метафоричного посередництва музики, як це свого часу майстерно зробив Павло Тичина в дебютній та експериментальній щодо синтезу мистецтв збірці «Сонячні кларнети». Сенсоріка звуку у творі Марії Цуканової виконує функцію не об'єктивно-прагматичної характеристики героїні, а метафорично-асоціативного трактування її психологічного напруження: *«Вона постояла біля дверей, потім беззвучно підійшла до рояля й сіла. Її пальці почали викликати звуки, спочатку несміливі, невпевнені, потім гучніші... І рояль розповів про ніжність, сум, неясні поривання...»* [9, с. 100]. Автор передоручає функцію вираження внутрішньої характеристики героїні винятково аудіальному перцептивові, адже саме музика має здатність висловити найтонші почуття, не окреслюючи їх вербальними символами.

Семантика музики малює психологічний портрет головної героїні Надії, оповитий ореолом романтичності й нереалізованих почуттів. Тамований роками внутрішній біль, «озвучений» стражданням зраненого жіночого серця, не так легко виходить назовні: алегорична градація тональності (*«спочатку несміливі, невпевнені, потім гучніші»*) виявляє добре сховані від людського ока внутрішні рани, здатні поступово розкритися лише в міру наростання довірливих стосунків. Характеристика звуку рояля стає для реципієнта інтермедіальною (до певної міри позалітературною) ілюстрацією ілюзорних сподівань головної героїні на щастя. Її музикальне обдарування стає також продуктивним медійним інструментом між нею й Миколою Ромашем, до якого кореспондуються внутрішні інтенції жінки, адже він, як скрипаль, здатний розкодувати семіотичні шифри звукової сенсоріки мистецтва. Письменниця використала специфічні практики художньої комунікації з розмитими межами літературної площини, здатної на звукових регістрах музичного мистецтва ретранслювати психологічну матрицю жіночого образу в її взаємозв'язках з ідейним та емоційно-враженим наповненням.

Перцептивна емпірика концепту «жінка» представлена авторами асоціативною кореляцією ольфакторної сенсоріки, здатної розширити образний ареал концепту в обсязі його чуттєвості й аксіологічного статусу репрезентації, адже впливає на психоемоційні регістри підсвідомого. Окрім того, збагачений ольфакторними характеристиками, концепт «жінка» набуває неповторного, цілком оригінального семантичного та емоційного забарвлення з поясненими на рівні асоціативності художніми зв'язками з образним денотатом. Так, у нарисі «Лоташ»

(зб. «Терпкі пахощі») Леся Лисак репрезентує образ головної героїні через порівняння з компонентом одоративної сенсорики: «В цій усмішці була ніби відбитка весняного квіття, ніби терпкий запах лоташу...» [3, с. 243].

Акцентування на ольфакторних характеристиках квіткового аромату має, поза сумнівом, оцінне значення, зокрема приємної конотації. Втім, автор не переобтяжує порівняльну конструкцію повнотою яскравої характеристичної конкретизації запаху: маємо лише нейтральну ольфакторну акомодацию, виражену епітетом «терпкий».

Зауважмо, що сигніфікат одоративного образу латаття, позбавленого виразної ольфакторної характеристики для моделювання концепту «жінка» (на відміну від, скажімо, яскраво вираженого запаху конвалії чи троянди, що виглядало б природніше), тут абсолютно не випадковий, оскільки завдання автора через емоційно забарвлену сенсоріку запаху репрезентувати не стільки жінку, скільки реальність її перебування. Глибоко суб'єктивне сприйняття квітки латаття головною героїнею переадресовує смисл його запаху в сакральне для неї річище асоціативного зв'язку з Батьківщиною, стаючи свого роду посередником між сучасною екзистенцією реальності жінки й минулим. Тому індивідуалізація героїні за допомогою одоративної сенсорики привносить додаткову інформацію про особистість із позиції психологічного підходу, зокрема, впливу запаху на емоційно-модальний стан жінки.

Цікавим є приклад використання Лесею Лисак одоративної сенсорики для жіночого образотворення в нарисі «У Маланчин вечір» (зб. та сама). Письменниця моделює ірреально-нумінозний образ Маланки, яка являється в дитячому сні напередодні Нового року, але з цілком реальною перцептивною характеристикою – одоративною: «Вона підійшла так близько, що я відчула пахощі її рук» [3, с. 226]. Тут автор користується ольфакторним сенсоризмом без заданої наперед естетизації аромату. Абстрактний запах рук жінки аксіологізує її образ у свідомості малої героїні через естетично конотований одоратив «пахощі», інспіруючи емоційний досвід почуття ієрофанічного трепету до неї. Ідеалізація ілюзорного запаху не вимагає аналітичної обсервації його якісного чи інтенсифікаційного наповнення, адже це одоративний асоціатив нумінозної любові, інтегрований автором у жіночий образ християнської святої. Навпаки, відсутність реально-фізичного існування Меланки вносить елемент загадковості, феєрії передноворічної ночі, а її тепер уже перманентні з'яви в житті героїні, на що вказує сама протагоністка («Бо тоді, коли вона прийшла вперше, я це була зовсім мала» [3, с. 225]), визначені актуалізацією одоративного еталону дитинства, суб'єктивованого викарбуваною в пам'яті чуттєвою емоцією впізнаваного запаху.

Функціонуючи в сенсорно-перцептивних параметрах фемінної гіперчуттєвості, концепт «жінка» зазнає смислового наповнення й за рахунок густативної сенсорики. При цьому смакові сенсоризми детермінують здебільшого не пряму, а опосередковано-контекстуальну характеристику жіночих образів. Яскравий цьому приклад продемонструвала Леся Лисак у нарисі «В дорозі до матері» (зб. та сама). Мнемонічно репрезентований образ матері головного героя марковано автором перцептивною реакцією Стенлі на смакові подразнення: «І враз йому пригадалося, як колись, коли він був молодим хлопцем, мати готувала йому недільні сніданки. В неділю мати смажила для нього свіжі коржички і подавала їх з липким, солодким кленовим соком» [3, с. 226]. Смак улюбленої страви асоціюється у свідомості персонажа з образом найріднішої людини – матері, а реакція гастрономічного задоволення посилює її аксіологічну пріоритетність у почуттєвих виявах героя. Відбувається активне кореляційне перенесення густативних уподобань в емоційно-модальне поле персонажа, де зв'язок з емотивним прототипом реалізується через референційні властивості ставлення до смакового об'єкта (сенсоризму). Л. Лисак інтенсифікує стан емоційного враження від материних пряників, що алегоризуються на основі асоціативного зв'язку з любов'ю до неї, густативним компонентом якісної характеристики сенсорного образу – солодкий смак сиропу. Як зазначає Марта Петришин, «солодкий смак приємний. У зв'язку з цим на основі конкретного смакового значення «солодкий» виникає потенційна сема «приємність», яка дає початок цілому ряду переносних значень» [5, с. 47]. Маємо метафорично-асоціативне зчеплення густативного образу з реальним образом жінки – матері Стенлі (подібний прийом густативно-асоціативної паралелізації знаходимо також у драмі «Дикий Ангел» Олексія Коломійця: смакова ностальгія Петра за материним борщем одразу аксіологізує її образ у персонажному сценарії твору). Крім того, густативний сенсоризм стає ціннісним орієнтиром, який верифікує тісний зв'язок матері й сина та її п'єдестальне місце в аксіологічній матриці персонажа.

Перцептивна стратегія моделювання фемінною прозою концепту «жінка» передбачає використання тактильної сенсорики, адже «жінка вдовольняє дотикову чуттєвість» [1, с. 45] шляхом безпосереднього контакту з об'єктом дослідження. Високого ступеня образотворення, позначеного емоційно-художньою формою передачі психологічного стану жінки, автори досягають переважною тактильної сенсорики в метафоричному аранжуванні. Варто одразу наголосити, що метафоричний вимір дотикових образів, як правило, атестує внутрішню когніцію концепту «жінка», стаючи антропоцентричним маркером настроєвого фону героїнь і мірилом їхніх аксіологічних орієнтирів.

До репрезентації прямого та переносного значення тактильної образності звертається Ярослава Сосенко-Острук у повісті «Оля». Контекстуальна ситуація метафоризації тактильної сенсорики, як і в попередньо аналізованому творі, відзначається потенційною здатністю репрезентувати внутрішні параметри психоемоційного стану героїні. Моделюючи характер Олі крізь призму сприйняття закоханого в неї Ігоря, автор залучає емотивну оцінку, де ключовим в інтроспективній стратегії аналізу стає тактильний сенсоризм температурного характеру: «Деколи щира, іншим разом холодом аж заморозить» [8, с. 134]. Маємо виявлення впливу, так би мовити, пуританського способу виховання в родині священнослужителя, що не могло не позначитись на поведінці дівчини: вона абсолютно відверта в почуттях, але неприступно-категорична в моральних принципах, що й виявляється в непередбачувано-амбівалентній манері спілкування з Ігорем, адже Оля все піддає внутрішній ревізії.

Завдяки тактильному сенсоризму відбувається пейоративне оцінювання образу дівчини, але у зв'язку з текстуальним зосередженням його в межах метафоричного контексту пейоративна дія пом'якшується й не виявляє

крайнього ступеня критицизму чи будь-якого негативного ставлення. Такий свого роду опосередкований (контекстуальний) евфемізм надає з уст закоханого Ігоря образу Олі меліоративної конотації, що свідчить про неабиякі почуття героя до суб'єкта характеристики. Він безмірно закоханий, тому, як і ліричний герой поезії «Надія» Григорія Чупринки, якому «огнем пече» погляд дівчини (тут автор використав антитетичний аналізованому тактильний сенсоризм високої температури, художньо мотивуючи емоційну оцінку погорди у ставленні до героя), ідеалізує об'єкт своєї любові й прощає мінливість її ставлення, тим більше під час особистої зустрічі, коли тактильний контакт інспірує емоційний вибух почуттів Ігоря: «*Рука тепла, повна тії дівочої ніжності, в якій вже відчувається любов жінки і матері*» [8, с. 134]. Результативний апофеоз тактильної взаємодії – додаткове нюансування образу дівчини, наповнене психологізованими реакціями, в яких прочитується глибинне розуміння внутрішнього світу героїні, вже врівноваженого / виваженого у своїх почуттях до протагоніста з готовністю будувати спільне майбутнє.

Цікаво, що через тактильну сенсоріку в прямому значенні дотикової образності автор не лише об'єктивізує образ головної героїні «з боку», але й моделює процес емоційної конвергенції самої Олі як реакцію на почуттєвий фон Ігоря: «*Ігор цілує руку, і бажав би якнайдовше задержати її при своїх устах. Олі теж бажасться його уст, і дотику вусів...*» [8, с. 134–135]. Тактильна взаємодія персонажів, а особливо екстатичний момент задоволення героїні від поцілунку, декодує для протагоніста аксіологічну парадигму чуттєвого асонансу з його внутрішніми пориваннями. Письменниця емоційно насичує образ дівчини чуттєвими детермінантами тактильної сенсоріки з дуже обмеженою частотою її реалізації, але при цьому з високим ступенем психологічної переконливості (героїня не висмикує одразу руку, прагнучи пролонгувати екстенсивність чуттєвої рефлексії зі збереженням міри етикетної вишуканості й морального щабля дозволеності), щоб сфокусувати увагу на цнотливості внутрішніх координат героїні, що стає ціннісним мірилом її ідентифікації і для протагоніста, і для реципієнта. Точкою перетину почуттєвого фону персонажів стають уста як тактильний посередник між координаційним дисонансом емотивних інтенцій героїв, що допомагає Ігореві розшифрувати загадкову трансформаційну матрицю почуттів Олі, когнітивні ресурси психологічного портрета жінки.

Висновки і пропозиції. Таким чином, сенсорно-перцептивна верифікація концепту «жінка» стає інструментальним засобом художнього представлення образного спектру героїнь жіночої прози діаспори, інтенційно маркуючи не лише рецептивний модус контурно-чуттєвої фіксації жіночих образів, але й глибинні внутрішньо-емотивні параметри їхньої вмотивованості, істинності чуттєвого світу, що детермінує повноту і правдивість художньої репрезентації авторських смислів, закладених в аксіологічний концепт «жінка».

Література:

1. Бовуар С. де. Друга стаття: у двох томах; пер. з фр. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко. К.: Основи, 1995. Т. 2. 392 с.
2. Варій М.Й. Загальна психологія: підр. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид. К.: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
3. Лисак Л. Терпкі пахощі. Нью-Йорк – Джерсі Сіті: Свобода, 1969. 344 с.
4. Острук Я. Провалія. Чикаго: Видавництво Миколи Денисюка, 1961. 191 с.
5. Петришин М.Й. Семантика густативних прикметників в індивідуально-авторському вживанні (на матеріалі гомерівського епосу). *Studia Linguistica*: збірник наукових праць. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. Випуск 5. Ч. 2. С. 44–48.
6. Попова З.Д., Стернин І.А. Когнітивна лінгвістика. М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. 314 с.
7. Рудницький Я. Там, де живуть бойки... // Парфанович С. Загоріла полонина: бойківські оповідання. Авгсбург: Друкарня Д. Сажніна, 1948. С. 3–4.
8. Сосенко-Острук Я. Оля. Мюнхен: «LOGOS», 1963. 151 с.
9. Цуканова М. Бузковий цвіт. Буенос-Айрес: Вид-во Миколи Денисюка, 1951. 129 с.

Анотація

В. СУПРУН. СЕНСОРНО-ПЕРЦЕПТИВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЖІНКА» В ЖІНОЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

У статті здійснено спробу проаналізувати художній концепт «жінка» крізь призму сенсорно-перцептивного потенціалу його репрезентації діаспорною фемінною літературою. Увагу зосереджено на аудіальних, одоративних, густативних і тактильних сенсоризмах, що надають концепту «жінка» художньої виразності.

Ключові слова: жіноча проза, концепт «жінка», сенсорно-перцептивні образи.

Аннотация

В. СУПРУН. СЕНСОРНО-ПЕРЦЕПТИВНАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА «ЖЕНЩИНА» В ЖЕНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ УКРАИНСКОЙ ДИАСПОРЫ

В статье предпринята попытка проанализировать художественный концепт «женщина» сквозь призму сенсорно-перцептивного потенциала его репрезентации диаспорной феминной литературой. Внимание сосредоточено на аудіальних, одоративних, густативных и тактильных сенсоризмах, которые способствуют художественной выразительности концепта «женщина».

Ключевые слова: женская проза, концепт «женщина», сенсорно-перцептивные образы.

Summary

**V. SUPRUN. SENSORY-PERCEPTUAL REPRESENTATION OF THE CONCEPT “WOMAN”
IN THE FEMALE LITERATURE OF THE UKRAINIAN DIASPORA**

Polivalence of artistic arrangements of the concept «woman» in the Ukrainian female prose is defined by figurative, typological and axiological universals of its conceptual content. Female representation of the key concept in the feminine prose doesn't give foreground to the cognitive model of its objectification, but to emotive nature of its modelling.

Auditory sensorisms, which become the source of knowledge about the psycho-physical condition of the heroines, operate primarily to complete a representative atmosphere of the concept «woman». Usually, the subject of the author's studying is evaluated through physiological parameters of tempo and timbre melismatics of the sound content of the voice, which completes the image with the new nuances, which form the character.

However, the increased sensitivity of the woman-author provokes actualization and psycho-affective modus of deployment of the acoustic sensors, which allows to accumulate the attention of the recipient mainly on the internal registers and the feelings of the heroines.

Perceptual empiricism of the concept «woman» is also presented by the authors through associative modus of the olfactory sensor, capable of extending the artistic area of the concept in its total sensuality and axiological status of representation, thus affecting the psycho-emotional registers of the subconscious.

Functioning in sensory-perceptual parameters of the female hypersensitivity, the concept «woman» carries the semantic content due to the gustatory sensory. Moreover, the flavouring sensorisms determine mostly not direct, but indirectly – contextual characteristics of the female images.

In turn, the perceptual strategy of constructing of the concept «woman» by female prose involves the use of tactile sensation, because the woman provides her own sensuality through the direct contact with the object of study. The pejorative evaluation of the analysed concept occurs owing to the tactile sensorism.

Key words: female prose, the concept «woman», sensory-perceptual images.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Прикарпатського національного
університету імені Василя
Стефаника

ВЗАЄМОДІЯ РОЗМОВНОГО Й РЕЛІГІЙНОГО СТИЛІВ У ХРИСТІЯНСЬКІЙ ПРОПОВІДІ

Постановка проблеми. Проголошення незалежності України дало поштовх для активного розвитку релігійного (конфесійного) стилю української мови. Г. Бурдіна вважає це закономірним: «В епоху пошуку нових ціннісних орієнтацій доцільним є звернення до вічних джерел духовності, серед яких одним з найсильніших є релігія» [2, с. 258].

Високий духовний потенціал релігійних текстів усе більше привертає увагу науковців, зокрема лінгвістів, що аналізують мовні ознаки як релігійного стилю загалом, так і окремих його підстилів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В. Німчук, один із перших дослідників релігійного стилю, підкреслює відмінність релігійного мовлення від розмовного: «Конфесійний стиль має свої особливості, що зумовлюються насамперед широким використанням спеціально дібраних лексем, передусім не щоденних або рідше вживаних у побуті (*істина* – пор. правда; *недоля* – біда, *жона* – жінка, *уста* – рот, *утроба*, *лоно* – живіт, *убогий* – бідний, *недужий* – хворий, *лихий* – поганий, *нині* – тепер, *подолати* – перемогти та ін.) <...> Ці та інші особливості надають конфесійним текстам урочистого, піднесеного звучання, яскраво й чітко відділяють їх від буденного мовлення» [6, с. 26]. Г. Бурдіна, узагальнюючи науковий доробок українських лінгвістів, зауважує: «Сучасними мовознавцями конфесійний стиль визначається як такий, що обслуговує потреби релігії (релігійна література, молитви, проповіді та ін.), виконує функцію впливу, має певні особливості на різних мовних рівнях – лексичному, фразеологічному, морфемному, словотвірному, морфологічному та синтаксичному» [2, с. 260].

Н. Бабич та Н. Дзюбишина-Мельник підкреслюють вплив релігійного різновиду української мови на інші: «До підстав виокремлення цього стилю треба додати, звичайно, і те, що він упродовж усієї історії української мови був джерелом виражальних та експресивних засобів практично всіх образних функціональних стилів української мови» [1, с. 25]; «Його традиційна роль у літературній мові – роль потужного джерела поповнення виражальними засобами інших стилів, хоча й сам він зазнає мінімальних впливів» [3, с. 20]. Найбільше релігійний стиль впливає на інші функціональні різновиди мови на лексико-фразеологічному рівні: «Значна кількість біблійних крилатих висловів набула широкого поширення в українській літературній мові»; «З біблійними афоризмами надзвичайно співзвучні українські народні приказки і прислів'я. Наприклад: «Лінивість веде до злиднів» (Біблія) – «Де ліниво працюється, там пожитку не чується» (Нар. тв.)» [2, с. 263–264]. За кошт релігійних найменувань відбувалося й поповнення української антропонімії [5].

«Особливо активною є взаємодія конфесійного різновиду літературного мовлення з художнім, яка не втратилася навіть у період обмеженого розвитку першого (40–80-ті роки ХХ століття)», – стверджує Ю. Стежка [8, с. 420]. Ця ж дослідниця зазначає, що релігійний стиль, зокрема на лексичному рівні, майже не поповнюється: «Лексика конфесійного стилю є досить сталим і відносно закритим для поповнення класом слів. Про це свідчить давня історія її виникнення, розвитку й унормування» [8, с. 421].

Однак, як засвідчують розвідки українських мовознавців, окремі підстилі релігійного стилю все ж таки мають зв'язки з іншими стилями, як-от проповідь, що зазнає впливу розмовного, публіцистичного та художнього мовлення.

Мета нашої статті – простежити взаємодію розмовного стилю з релігійним на різних мовних рівнях. Матеріалом дослідження є проповіді єпископа Григорія Хомишина, зібрані в богословській праці «Парафіяльна місія» (1934). Релігійні тексти владики Української Греко-Католицької Церкви Григорія Лукича Хомишина (1867–1945) ми вже розглядали на лексичному рівні (короткий огляд життя, богословського доробку єпископа та лексичні особливості його мовостилу див.: [10]). Однак детальне вивчення впливу розмовного мовлення на проповіді Г. Хомишина пропонуємо в цій статті, що й становить **новизну** нашого дослідження.

Про те, що «жива мова ввійшла до церкви в Україні в середні віки найперше в церковній науці (повчанні), у казанні», пише теолог і дослідник історії української мови І. Огієнко в статті «Причини повстання перших перекладів Письма Святого на українську мову» (1923) [цит за: 1, с. 58].

Використання розмовного мовлення в сучасних проповідях зумовлене вимогами до цього підстилю релігійного стилю. В. Яригіна вважає, що проповідь, «мета якої – донести зміст слова Божого до свідомості людей», не тільки «розкриває особливості релігійного світобачення, виражає моральні цінності», але й у зв'язку зі своєю комунікативною природою «спрямована на співрозуміння учасників релігійного дискурсу, містить рекомендації щодо певної поведінки та вчинків, реалізується в усній формі безпосередньо в храмі або опосередковано через засоби масової інформації. Особливістю проповіді є необхідність доступно, емоційно й експресивно, у зрозумілій формі донести до слухача Божі заповіді, що зумовлюють значущість особистості священика в забезпеченні дієвої сили проповіді» [11, с. 1].

Н. Бабич називає основні вимоги до проповіді: «змістовність; логічність кожного структурного компонента тексту, їх несуперечність, переконливість, строге дотримання біблійних положень, на які посилаються або які тлумачаться (тобто точність); вичерпність висвітлення теми з виразною зорієнтованістю на спонукання слухача до роздумів із приводу почутого; правильність мовлення, тобто дотримання норм сучасної літературної мови (навіть за умови проповідування носіям певного територіального діалекту «місцеві» слова у промові мусять бути стилістично виправданими); естетичність та емоційність мовлення». Науковець вважає, що однією з важливих умов досягнення «усіх цих якісних ознак» мовлення проповідника є «небайдужість (прихильність) проповідника до тих, перед ким він промовляє» [1, с. 88].

Причини проникнення елементів розмовного мовлення до проповідей (казань) пояснює З. Куньч. На думку дослідниці, «мова проповіді має бути доступною, простою», тому що її адресовано широкому колу слухачів, які не завжди є високоосвіченими; «...переважання усної форми вираження спричиняє появу ряду ознак (усічені фрази, неповні речення, мовленнєві помилки), що споріднюють проповідницький підстиль з усно-розмовним стилем літературної мови» [4, с. 437]. На лексичному рівні «проповідницький підстиль активніше, ніж інші підстили релігійного стилю, залучає діалектну чи навіть іноді жаргонну лексику для досягнення влучності вислову чи для відтворення чийогось мовлення» [4, с. 438].

Аналізуючи «Слово про Закон і Благодать» Іларіона, Л. Полюга також звертає увагу на те, що проповідник використовує «знайомі парафіянам художні засоби. Не вишукана, відірвана від життя образність, а побудована на реальній дійсності, що лягли в основу паралелей, антитез, порівнянь з тими об'єктами, які сприймаються, знаються, бачаться» [7, с. 446].

Виклад основного матеріалу. Переважно усна форма викладу, емоційно-експресивна спрямованість на слухача, функція впливу зумовлюють використання різнорівневих елементів розмовного стилю і в місійних проповідях єпископа Г. Хомишина. Те, що владику свідомо вживає елементи розмовного мовлення, засвідчують вступні підрозділи «Генега парафіяльної місії» та «Уваги до місіонера»: «В написанні наук я дотримувався мови, якою говорить простий люд, і не вживав висловів нинішньої книжної мови, яка інколи подібна на декадентське дивацтво» [9, с. 10]; «Місійні науки треба подавати у доступній формі і популярно. Рішуче остерігатися барвистого стилю, вишуканих фраз і мовних зворотів. Навіть якщо серед вірних багато інтелігенції, все одно, треба говорити просто, наслідуючи простий стиль Євангелія, де найвищі правди представлені в дуже поєднуючій і простій формі» [9, с. 42]. Г. Хомишин вважає, що необхідно враховувати особливості адресата проповіді: «Треба опуститися до вірних, зрозуміти їхній спосіб мислення та розуміння. Треба розуміти їхні вислови, їхні погляди на життєві справи, словом, їхній релігійний і життєвий досвід» [9, с. 42].

Вплив розмовного стилю в проповідницьких текстах Г. Хомишина простежується насамперед на рівні лексики. Уживаючи народні розмовні елементи, проповідник наближує своє мовлення до мови вірян, воно стає простим і доступним, викликає довіру до священнослужителя, напр.: «Маймо в **пошанівку** також те місце, де спочивають тіла померлих» [9, с. 370]; «Ніхто не **рушиться**, щоб Ісуса Христа підняти» [9, с. 398]; «...розігрій наші **студені** серця Твоєю любов'ю» [9, с. 396]; «Святі у небі люблять нас більше, аніж найближчі наші **кривні** чи **приятелі**» [9, с. 441]. Розмовний стиль мають зчаста й звертання до мирян: «Так і ти, **тату й мамо**, обтинай в дитині, коли в ній виявлятимуться злі **норови й накоренки**» [9, с. 144].

Використання розмовної лексики нерідко може надавати вислову гумористичного або іронічного забарвлення, напр.: «Вона не вміє навіть борити **напартолити**, вона не вміє хліба спекти, а як спече, то **закалець** не на палець, а на два пальці» [9, с. 324]; «Пильнуйте краще свого **горика, макітри, копістки та коцюби**, а до єпископських справ не **втручайтеся!**» [9, с. 339].

Лексичні елементи розмовного стилю посилюють свій експресивний потенціал, вступаючи в контрастивні відношення з релігійно маркованими словами, напр.: «У нинішніх часах, коли віра занепадає, коли неморальність шириться, коли гріх **розпаношиться**, коли потоп гріха погрожує загибеллю душ, коли буря згіршення шаліє, коли світ жене стрімголов у прірву, саме в тих часах звертаймо наші очі до Марії» [9, с. 430].

У взаємодії з розмовною лексикою зчаста перебувають інші мовні виражальні засоби: фразеологізми («Між нами **гризня**, один другому **ноги підкладаємо**, одні під другими **ями копаємо** і всі **летимо у прірву**» [9, с. 343]); метафори («**Нечиста похоть плоті пережерла** нас і далі нас **напастує**» [9, с. 399]), синоніми, антоніми, діалектизми («<...> **грішник** <...> шукає свого щастя поза Богом, служить створінням, які самі по собі не є **джерелом живої води**, але **копанками, калабанями**, які не тільки не видають із себе **здорової** води, але навіть не можуть затримати води, і є радше **калюжками й багнами гнилої** води, яка отрує та вбиває» [9, с. 74]).

До розмовних елементів, які використовує Г. Хомишин, належать емоційно забарвлені пестливі лексеми, зокрема, назви: осіб за спорідненням (**бабця, дідунь, татуньо**), осіб за статтю (**жіночка**), тварин, комах (**худібка, мушка**), частин тіла (**головонька**), споруд (**церковця**), ознак (**старенький**): «Тому, крім найконечніших справ і занять: як зварити їсти, **худібку** обійти, – все решта треба залишити» [9, с. 54]; «Питаюся **старенького** чоловіка: “**Татуню**, таздо, ви вже постарілися, сиве волосся вкрило вашу голову, нащо ви жили дотепер на тім світі?”» [9, с. 61]; «У Римі є **церковця**, в котрій правляться Служби Божі тільки для порятунку души у **чистилищі**» [9, с. 363]. Такі демінутивні утворення в контексті зрідка набувають гумористичного або іронічного забарвлення, пор.: «...і все, що в **головоньці** уложила, щезло, як камфорка» [9, с. 302]; «А ви, **жіночки**, одна з другою, яке має право до Єпископа?» [9, с. 339].

Трапляються в аналізованих проповідях й діалектні лексеми (напр.: **бамбетель** ‘дерев’яний розсувний диван’, **згїрдно** ‘зневажливо’, **конечний** ‘обов’язковий’, **конче** ‘обов’язково’, **однозгїдно** ‘одноставно’, **хосен** ‘користь’,

хробачок ‘черв’ячок’), а діалектизми *газда* ‘господар’, *жовнір* ‘солдат’ функціонують відповідно разом зі спільнокореневими *газдина* ‘господиня’, *газдівство* ‘господарство’; *жовнірський* ‘солдатський’ («*Що б ви, Іване чи Параско, сказали, якби вам Єпископ наказував у вашому газдівстві?*» [9, с. 339]; «*Другий жовнір приносить подертий, брудний жовнірський червоний плащ, закидає Ісусові на плечі і гучно сміється*» [9, с. 400]). Аналізуючи мовлення сучасних українських проповідників, З. Куньч зауважує: «<...> наявність діалектних елементів у проповідницькому підстилі доречна тоді, коли священник за допомогою них відтворює мовлення героїв своєї розповіді, або ж якщо вони умисно вжиті з певною стилістичною метою. Однак дуже часто вживання тут діалектизмів зумовлене особливостями індивідуального мовлення проповідника, неухважним ставленням до норм літературної мови» [4, с. 442]. У проповідях єпископа Г. Хомишина використання діалектних слів зумовлене насамперед прагненням автора наблизитися до вірних, подавати місійні науки популярно й доступно, тобто стилістичною настановою.

У своїх проповідях владика зчаста цитує Біблію, вживає крилаті вислови зі Святого Письма, однак народна фразеологія в аналізованих релігійних текстах частотніша за біблійну. Розмовні усталені вислови, зокрема прислів’я і приказки, дозволяють, на нашу думку, проповідникові наблизити своє мовлення до розмовного і таким чином зробити його доступнішим. Використання народної фразеології скорочує дистанцію між священником і мирянами під час проповіді, посилює довіру до особи та слів проповідника, сприяє останньому в досягненні комунікативної мети.

Взаємозв’язок розмовного й релігійного стилів демонструють народнорозмовні сталі звороти, які містять у своїй структурі релігійний компонент, напр.: *віддати дух* «померти» («*Його серце не переставало битися, аж доки Ісус Христос не віддав духа Свого в руки Отця Небесного*» [9, с. 317]); *не дай Боже* «вживається для вираження бажання уникнути чого-небудь небажаного, застерегтися від чогось» («*А хто, не дай Боже, впав у гріх, нехай не лежить у ньому*» [9, с. 458]); *немов Святий Дух перелетів через хату* «настав спокій» («*Коли їх [людей, що гнили душами] усунуть або вони самі заберуться, настає спокій, і тоді, як говориться, немов Святий Дух перелетів через хату*» [9, с. 105]); *Без Бога – ані до порога; І в старій печі дідько палить* (пор. у контексті: «*“Без Бога – ані до порога”, – каже мудра приказка*» [9, с. 62]; «*Ця тілесна похоть триває від першого свого пробудження у змісловій природі людини протягом усього життя, не залишає навіть у старості. І тому каже приказка: “І в старій печі дідько палить”*» [9, с. 295]). Зазвичай проповідник указує на народне походження таких фразеологізмів і навіть може пояснювати їхню семантику.

Уміло вживає Г. Хомишин і вірування, пов’язане зі злою силою, яке стає основою для побудови порівняльної конструкції: «*Коли влітку часом зірветься вітер, то дме сильно порохом в очі. Люди кажуть, що це дідько жениться. А ти що робиш? Прижмуриши очі і перечекаєш, поки той вітер перейде. Так і в житті. Зійдуться різні прикроці і дошкуляють. Перечекай, зберігай терпеливість, це минеться*» [9, с. 450].

Проте переважно єпископ Г. Хомишин використовує загальновідомі фразеологізми, які не потребують уточнення їхніх значень. Наприклад: «*Так ми думаємо своїм коротким розумом!*» [9, с. 89]; «*А тих усяких забобонів є так багато, що не можна їх, як то кажуть, на воловій шкірі списати*» [9, с. 134]; «*Щоб, отже, не зійти на манівці, щоб не піддатись оманливим спокусам, щоб зберегти віру і чинити чесноти, треба конче черпати світло і силу у Христа Списителя, котрий уділяється у св. Причасті»* [9, с. 224]; «*Той не буде мовчати, не буде стояти зі складеними руками, не буде ховатися, коли бачить, коли чує, як справи Божого Серця є легковажними або знехтуваними*» [9, с. 258]; «*Коли помре хтось у нашій родині, то замість заводити плачі, пам’ятаймо за душу померлого*» [9, с. 370]; «*Якби Ісус Христос нам відкрив це місце терпіння души померлих, <...> нам захолола б у жилах кров*» [9, с. 370]; «*Ісус Христос відплатить вам сторицею*» [9, с. 371]; «*Хто вірує і любить Ісуса Христа, той молиться за навернення усіх відступників від Католицької Церкви, за навернення усіх єретиків, схизматиків та різних сектантів, які множаться, як гриби після дощу, спричиняючи велике спустошення у людських душах*» [9, с. 380]; «*Святі проходили через вогонь і воду спокус, терпіння, небезпек, але були терпеливими й освятили свої душі*» [9, с. 448].

Функціонування народної фразеології в контексті урочисто-піднесеного релігійного стилю надає їй особливого емоційно-експресивного забарвлення, посилює вплив проповіді на слухачів.

Мовостиль єпископа Г. Хомишина відзначається ще й тим, що в одному реченні використано не якусь одну мовну одиницю з виразним стилістичним потенціалом, а комплекс мовних засобів. Так, автор уживає загальномовні фразеологічні синоніми («*Між нами гризня, один другому ноги підкладаємо, одні під другими ями копаємо і всі летимо у прірву*» [9, с. 343]); фраземи – контекстуальні синоніми («<...> коли доведеться перетерпіти, то він ховається, він каже, що його хата скраю і віддасть на поталу невинність і справедливість» [9, с. 308]); контекстуальні антонімічні сталі звороти («*Коли люди нас хвалять, а ще коли газета похвалить, то ми з радості мало не зі шкіри ліземо. Але коли нас спіткає якесь приниження або напасть у газеті, то ми злостимося, сумуємо, пригнічені і бажали б під землю сховатися*» [9, с. 313]). Зчаста стійкі словосполучення є частиною художніх засобів, зокрема метафори («*Хто вірує і любить Ісуса Христа, той із жахом бачить, як гріх запанував над світом, як пекло тріумфує, як безбожність та усяке плюгавство піднесло голову*» [9, с. 380], порівняння («*Не один меле язиком, немов питлює на питлі у млині*» [9, с. 300]).

Емоційно-експресивного забарвлення надають проповідям і численні приказки, які концентрують увагу на важливих християнських питаннях, а також полегшують їхнє розуміння. Переважно автор сам зазначає, що це вислів народного походження, напр.: «*“Потопаючий хапається за соломинку”, – каже приказка*» [9, с. 356]; «*Май на увазі приказку: “Дитина плаче, що бита, але не каже, за що”*» [9, с. 381]; «*Нагинай і простуй галузь,*

доки молода, бо потім буде пізно» [9, с. 144]; «*“Люби дитину, як душу, а тряси її, як грушу”*, – каже приказка» [9, с. 144]. Свідоме вживання приказок підтверджує уривок проповіді, де владику детально пояснює походження та значення сталої словосполучки, напр.: «*Хто не слухає тата чи маму, той буде слухати псячої шкіри. Звідки пішла ця приповідка? Був син зухвалий, недобрый, не слухав тата, маму і пішов на бездоріжжя і допустився тяжкого злочину, за котрий став засудженим на смерть. Коли його вели на шибеницю, то жовнір ішов попереду і барабанув у бубон із псячої шкіри. І тепер він ішов слухняно на шибеницю. Завжди нещасливий кінець неслухняних дітей»* [9, с. 144].

Не менш виразними є й синтаксичні ознаки проповідей Г. Хомишина, які споріднюють їх із розмовним мовленням. Загалом, вони властиві також мовостилію інших українських проповідників, що відзначають мовознавці, напр.: «Інші важливі ознаки, зумовлені усною формою функціонування, – це наявність значної кількості питальних та окличних речень (риторичні запитання, риторичні вигуки тощо), неповні речення і т. ін.» [4, с. 438]; «У сучасних українських проповідях активно вживаються окличні речення, експресивні за своєю природою» [11, с. 10].

Єпископ Г. Хомишин часто послуговується питальними реченнями, що зумовлено комунікативними особливостями проповідницького підстилю. Мовлення священника тільки на першій погляд є монологічним, а насправді воно завжди скероване на адресатів (слухачів або читачів), тому має внутрішню діалогічність. Звернення до аудиторії відбувається за допомогою не лише різних типів звертань, але й запитань. В аналізованих проповідях для емоційно-експресивного підсилення інколи вжито кілька питальних речень поспіль, або питальне речення може бути ускладнено звертаннями, напр.: «*Навіщо людина живе на світі, навіщо працює, чим журиється, який кінець людини? Який остаточний кінець і хосен трудів рільника, ремісника, урядовця і кожної іншої людини на цій землі?»* [9, с. 60-61]; «*Діти наші, сини і доньки, чому ви такі тверді серцем?»* [9, с. 370]. Запитання активізують увагу реципієнтів, хоча й не вимагають відповіді, її дає сам проповідник, напр.: «*Чому наші зусилля у наших установах не мають успіхів, чому нема народного добробуту? Бо праця і діяльність у цих установах не відбувається в душі віри та християнської моралі»* [9, с. 325].

Питання, зазвичай риторичне, може бути своєрідним підсумком попередньої тези, напр.: «*Під час Тайної Вечері упав до ніг Апостолів і умивав їхні ноги, а що більше, навіть умив ноги зрадника Юди. Чи бачиш, яка покора Господа твого?»* [9, с. 314]; «*Ось, большевики, які завели у себе царство антихриста, гноблять і мучать цілі народи, вбивають, розстрілюють невинних людей, сотнями, тисячами, мільйонами, оголосили війну Богові, церкви беззачестили, ширять розпусну і всяку грішину погань, і тим часом усе це безкарно їм сходить, а інші держави навіть входять із ними у прязнь для марного гроша і зиску. Запитую, отже, чи є справедливість на цій землі? Ні! Нема!»* [9, с. 87]. В останньому прикладі риторичне запитання підсилено окличними словами-реченнями, властивими розмовному стилеві.

Особливої експресії проповідник прагне досягти, нанизуючи кілька питальних речень та окличне заперечне речення-частку, напр.: «*Чому діти мають слухати родичів? Чи тому, що від них залежні, чи тому, що бояться кари, чи тому, що сподіваються від них маєтку? Ні! А тому, що так наказує Бог»* [9, с. 330]; «*Що мають робити? Чи злоситися, опустити руки і повернутися до давнього життя та далі грішити? Ні!»* [9, с. 447]; «*А для чого нам дано імена різних святих у часі св. Хрещення? Чи тільки для того, щоб записати у метриці та щоб відрізнити нас від інших, чи на те, щоб справляти іменини, нераз гучні, і навіть згрішуючі? Ні!»* [9, с. 442]. Форма запитань у таких висловлюваннях (коли замість наказових конструкцій ужито питальні) дуже вдала, оскільки дозволяє священникові пом'якшити повчальну, менторську тональність.

Окличні речення не лише характеризуються експресивністю, передають емоції проповідника («*І жиди стерегли дім парха перед нападом християн! Чи це не скандал, чи це не ганьба! Ні, так не може бути!»* [9, с. 437]), але й підсилюють урочистість мовлення («*Так упокоритися міг Ісус Христос, Богочоловік!»* [9, с. 315]), привертають увагу до важливих християнських питань («*О, справді, страшною є душа у стані гріха, жахливі наслідки і плоди отруєння душі гріхом!»* [9, с. 106]). Окличність розповідних речень нерідко підсилюють ще й частки та вигуки, що властиве розмовному мовленню, пор.: «*Що за біль дошкуляє Ісусові!»* [9, с. 401], «*Що за нещастя відтак настане!»* [9, с. 289]; «*О, ні, ніколи! А знаєте чому? Бо Марія не тільки Матір Божя, але також і наша Матір. О, хай буде благословенний і прославлений Ісус, що нам дав Матір Свою за Матір нашу!»* [9, с. 425].

Окличні спонукальні та називні речення (напр.: «*Хто добре розуміє і відчуває, яка це важлива справа, той, якби міг, то вийшов би на високу гору і громовим голосом закликав би усіх: “Моліться, моліться, моліться про покликання святих священників!”*» [9, с. 289]; «*Діти, любіть ваших родичів не тільки за життя, але й по їх смерті!»* [9, с. 143]; «*Дивне диво! Ісус Христос дав такий зрозумілий приклад і взірєць праці»* [9, с. 319], «*Що за глупота!»* [9, с. 135]) вжито набагато рідше.

Висновки й перспективи дослідження. Таким чином, органічним елементом християнських проповідей, які зазвичай функціонують в усній формі, є різнорівневі мовні одиниці розмовного стилю, які в піднесеному релігійному контексті, контрастуючи з релігійно маркованими одиницями та взаємодіючи з художніми засобами, роблять мовлення проповідника жвавим, емоційно-експресивним, посилюють його вплив на мирян. Владика Г. Хомишин свідомо використовує звичайну розмовну мову, наслідуючи простий стиль Євангелія, щоби доступно пояснити широкій аудиторії складні питання християнського віровчення.

Перспективним вважаємо вивчення на матеріалі проповідницьких текстів взаємодії релігійного стилю з публіцистичним і художнім функціональними різновидами української мови.

Література:

1. Бабич Н.Д. Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки: збірник науково-дидактичних праць. Чернівці: Вид. дім «Букрек», 2009. 216 с.
2. Бурдіна Г. Вплив Біблії та конфесійного стилю на збагачення української лексики й фразеології. Християнство й українська мова: матеріали наук. конф. (Київ, 5–6 жовтня 2000 р.). Львів: Вид-во Львів. Богослов. Акад., 2000. С. 258–265.
3. Дзюбишина-Мельник Н. Ще один стиль української літературної мови. Культура слова. Київ: Наук. думка, 1994. Вип. 45. С. 14–20.
4. Куньч З. Церковна проповідь і проблеми культури мови. Християнство й українська мова: матеріали наук. конф. (Київ, 5–6 жовтня 2000 р.). Львів: Вид-во Львів. Богослов. Акад., 2000. С. 436–443.
5. Медвідь-Пахомова С. Вплив християнства на антропонімійну систему української мови. Християнство й українська мова: матеріали наук. конф. (Київ, 5–6 жовтня 2000 р.). Львів: Вид-во Львів. Богослов. Акад., 2000. С. 293–301.
6. Німчук В.В. Українська мова – священна мова. Людина і світ. 1993. № 10–12. С. 26–31.
7. Полюга Л.М. До джерел українського красномовства в релігійній проповіді (Іларіон – Галятовський – сучасність). Християнство й українська мова: матеріали наук. конф. (Київ, 5–6 жовтня 2000 р.). Львів: Вид-во Львів. Богослов. Акад., 2000. С. 444–448.
8. Стежка Ю. До питання взаємодії конфесійного й художнього стилів (лексичні оказіоналізми, утворені від сакральних лексем, в українських поетів 60–80-х рр. ХХ ст.). Християнство й українська мова: матеріали наук. конф. (Київ, 5–6 жовтня 2000 р.). Львів: Вид-во Львів. Богослов. Акад., 2000. С. 420–427.
9. Хомишин Г. Парафіяльна місія. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. 472 с.
10. Ципердюк О.Д. Мовостиль єпископа Григорія Хомишина: лексико-семантичний аспект. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: «Філологія». 2018. № 32. Том 1. С. 108–112.
11. Яригіна В.В. Мовні засоби вираження експресії в жанрі сучасної проповіді: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2012. 20 с.

Анотація

О. ЦИПЕРДЮК. ВЗАЄМОДІЯ РОЗМОВНОГО Й РЕЛІГІЙНОГО СТИЛІВ У ХРИСТІАНСЬКІЙ ПРОПОВІДІ

У статті на матеріалі проповідей єпископа Григорія Хомишина, зібраних у богословсько-пасторальній праці «Парафіяльна місія», досліджено вплив розмовного мовлення на релігійний стиль. Розглянуто функціонально-стилістичні особливості елементів розмовного стилю в аналізованих проповідницьких текстах на лексико-фразеологічному та синтаксичному рівнях.

Ключові слова: релігійний стиль, розмовний стиль, проповідь, лексика, фразеологізми.

Анотация

О. ЦИПЕРДЮК. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ РАЗГОВОРНОГО И РЕЛИГИОЗНОГО СТИЛЕЙ В ХРИСТИАНСКОЙ ПРОПОВЕДИ

В статье на материале проповедей епископа Григория Хомишина, собранных в богословско-пасторальном труде «Приходская миссия», исследовано влияние разговорной речи на религиозный стиль. Рассмотрены функционально-стилистические особенности элементов разговорного стиля в анализированных проповеднических текстах на лексико-фразеологическом и синтаксическом уровнях.

Ключевые слова: религиозный стиль, проповедь, лексика, диалектизм, фразеологизмы.

Summary

O. TSYPERDIUK. THE INTERACTION OF COLLOQUIAL AND RELIGIOUS STYLES IN THE CHRISTIAN SERMON

The high spiritual potential of religious texts attracts the attention of Ukrainian linguists. Religious style, according to linguists, borrows minimal linguistic elements from other functional types of speech, but in itself is a powerful source of replenishment of the expressive means of other styles. However, the substyle of sermon is still influenced by publicistic and conversational speech.

The linguistic analysis of the sermons of the bishop of the Ukrainian Greek Catholic Church, Hryhorii Khomyshyn (1867–1945), collected in the theological work "Parish Mission" (1934), testifies the interaction of the colloquial with the religious style at different levels of speech. This type of connection is caused by the oral form of presentation, emotionally-expressive orientation on a wide range of listeners and the function of influence. Bishop deliberately uses the elements of spoken language, as he writes in the introductory units of his work.

Using folk-spoken lexical and phraseological elements (spoken vocabulary, in particular, emotionally colored, dialecticism, folk phraseology), the preacher makes his speech similar to the language of believers. It becomes simple and clear, is causing trust. The use of colloquial vocabulary can often give expression a humorous or ironic tone. Lexical-phraseological elements of the colloquial style enhance their expressive potential by entering into the contrastive relationship with religiously marked units. Bishop H. Khomyshyn usually uses well-known phraseologisms of folk origin, in particular

numerous sayings, through mediation of which informs listeners about important Christian questions. The spoken vocabulary often co-operates with other expressive means: phraseologisms, metaphors, synonyms, antonyms, dialecticisms, and stable phrase combinations are part of artistic means – metaphors, comparisons.

The dialogicity of the sermon manifests itself through appeal to the Christian audience with the help of interrogative sentences that activate the attention of the recipients. Rhetorical question in the sermons of H. Khomyshyn is often the result of the previous thesis. The form of questions instead of prescriptive structures is relevant, because it allows the priest to soften the instructive nature of the sermons. Combination of several interrogative sentences and negative exclamatory sentences-particles are marked with particular expressiveness. Exclamatory sentences of various types convey the emotions of the preacher, enhance the solemnity of speech, draw attention to important Christian issues. The expressiveness of exclamatory sentences is often reinforced by particles and interjections, which is characteristic to colloquial language.

Key words: religious style, sermon, vocabulary, dialecticism, phraseologisms.

2. Російська мова та література

2. Русский язык и литература

2. Russian language and literature

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мовознавства
Вінницького національного
технічного університету*

ОСОБИСТІТЬ ТА ІСТОРІЯ В РОМАНІ Д. БАЛАШОВА «ВЕЛИКИЙ СТИЛ»

Творчий доробок Д. Балашова (1927–2000) посідає особливе місце в літературному процесі ХХ ст. Ґрунтуючись на глибокому знанні російської дійсності, письменник переосмислив класичні традиції російської та світової літератури згідно з власною концепцією історії та долі народів, в основі якої – пасіонарна теорія етногенезу. Історичний матеріал та оригінальний метод його аналізу надали письменнику можливість зробити художній аналіз сутнісних проблем людського буття, знайти в минулому відповіді на запитання, що хвилюють сучасність. Зокрема, цикл «Государі Московські» (1975–2000), присвячений становленню та зміцненню Московського князівства, у якому новаторський підхід до художнього аналізу минулого поєднано з прагненням осмислити вічні морально-філософські проблеми та глибоким психологічним аналізом внутрішнього світу людини, дозволяє говорити про вагомий внесок Д. Балашова в розвиток історичної романістики [1].

Загальний авторський задум циклу, зумовлений потребою осмислити російську історію з точки зору пасіонарної теорії, полягає у прагненні художньо дослідити закономірності процесу утворення нації, формування національної самосвідомості, становлення державності. Осмислення історичного процесу неминуче викликає питання про роль у ньому тієї чи іншої особистості: чи визначила вона хід історії; чи був невідворотним саме такий перебіг подій; як би відбувалися події без того чи іншого діяча тощо. Питання про особистість в історичному процесі хвилювало мислителів в усі часи, починаючи з античності. Проблема ролі особистості в історії прагнули розв'язати філософи (Г. Гегель, Г. Плеханов, Т. Карлейль, К. Маркс, У. Джеймс, Ф. Вудс, Н. Михайловський, С. Хук, І. Пригожин, І. Стенгерс), письменники (Л. Толстой, Ю. Тиянов, О. Толстой, А. Чапигін, В. Ян, С. Скляренко, В. Шукшин, М. Сіماشко, В. Пікуль та інші), однак і сьогодні проблема залишається далекою від кінцевого розв'язання. Дослідження Л. Грініна, який прослідкував еволюцію поглядів на роль особистості в історії [2] та проаналізував сучасні погляди на проблему [3], свідчать: сьогодні наукова думка загалом визнає, що самі події і характер їх перебігу можуть бути результатом діяльності різноманітних груп та їх лідерів, а також можуть залежати від дій окремих людей. Тому проблема ролі особистості в історії є актуальною для кожного покоління, і її актуальність надзвичайно зростає у добу глобалізації, коли діяльність окремих особистостей здатна вплинути на увесь світ [4, с. 176].

Осмислення Д. Балашовим подій історії не з погляду соціально-економічних закономірностей, а з позицій пасіонарної теорії надала автору нові можливості для художнього дослідження минулого. Актуальність нашого дослідження визначається відсутністю до теперішнього часу літературознавчих праць, які розглядали б систему зображально-виражальних засобів у творах Д. Балашова як спосіб художньої реалізації авторських поглядів щодо закономірностей історичного процесу [1, с. 10–13; 5, с. 3], хоча сам письменник неодноразово говорив, що методологічною основою аналізу закономірностей історії для нього стала пасіонарна теорія [6; 7].

Створена на стику гуманітарних та природничих наук, пасіонарна теорія етногенезу являє собою спробу знайти відповіді на фундаментальні питання людського буття: чим є народ? Звідки беруться ті самі сили народні, що, пробуджуючись до звершень, змінюють хід історії? [8, с. 14]

Яким чином Д. Балашов прийшов до прийняття концепції пасіонарності, він розказав сам [9], наголосивши на тому, що не просто повірив у вчення Л. Гумільова: у процесі дослідницької діяльності у сфері фольклористики та етнографії пасіонарна теорія етногенезу стала ланкою, якої не вистачало у низці міркувань, основною тезою, докази якої вже були самостійно ним здобуті – для тієї галузі науки, якою він займався. Захопившись історією і вивчаючи літописи, Д. Балашов дійшов висновку, що психологія людей XIV–XV століть різко відрізнялася від психології сучасної людини своєю дієвістю: якщо люди приходили до певної думки, то не сиділи й розмірковували, а одразу прагнули думку перетворити на справу. Письменник відмічає, що у цей період відбувся перехід від суспільства, яке могло тільки плакати, стогнати та розбігатися, коли наближався сильний ворог, до суспільства, яке раптом набуло хоробрості і раптом об'єдналося. «Я почав цикл своїх романів, – говорив Д. Балашов, – з початку пасіонарного підйому, що створив Московську Русь. Вийшла картина об'єднання країни, все більш крутого підйому, який в кінці XV століття увінчався створенням єдності» [9, с. 7]. До теперішнього часу Д. Балашов залишається єдиним письменником, художня концепція якого ґрунтується на пасіонарній теорії етногенезу.

Подібний погляд на історичний процес дозволив Д. Балашову по-новому висвітлити характер спадкоємності культур Київської та Володимиро-Суздальської (а згодом Московської) Русі. Кінець XIII–XIV ст. розглядаються не як продовження розвитку Київської Русі, а як часи остаточного її руйнування й одночасно створення на її уламках нової культури та державності – Русі Московської. Переосмислює письменник роль монголів у процесі її історичного розвитку. Дає нову оцінку окремим історичним діячам та подіям.

Опора на пасіонарну теорію визначає головного героя циклу «Государі Московські» – російську націю у процесі формування. У понятті «народ» письменник об'єднує всі соціальні групи Русі XIV століття, які утворюють національну єдність – від селянина до князя, простежує системні зв'язки між ними і виявляє, наскільки діяльність кожного позначається на долі нації загалом.

Головну увагу у своїх творах письменник приділяє характерам та взаєминам осіб, що проявили себе в історії. Відкинувши жорстку соціально-класову детермінованість подій, Д. Балашов різко посилює та драматизує психологічні й морально-філософські аспекти історії. Проблема людини розв'язується як проблема моральної особистості, що реалізує себе у конкретних стосунках з іншими особистостями, у конкретному соціально-історичному бутті. Фактичний матеріал слугує основою для аналізу причинно-наслідкових відношень в історичному процесі.

Проблема міри впливу особистості на історію художньо досліджується письменником протягом усього циклу «Государі Московські», кожен з романів відкриває новий її аспект. Однак у межах статті ми зупинимося на найбільш цікавому з такого погляду романі – «Великий стіл» (1979), у якому знайшла відображення гіпотеза Д. Балашова про альтернативний «тверський варіант» російської державності, згідно з якою центром об'єднання руських земель могла стати не Москва, а Твер.

Метою статті є виявлення своєрідності художньої інтерпретації питання про роль особистості в історії у романі Д. Балашова «Великий стіл».

У центрі уваги письменника в романі «Великий стіл» питання: яким чином маленькій незначній Москві вдалося здолати найсильніше руське князівство XIV-го століття?

Вирішуючи, кому бути великим князем, «земля» (тобто всі суспільні стани Русі [1, с. 28, с. 132]) вперше була одноставною: «...самым достойным, единственным и бесспорным великим князем должен был стать Михайло Ярославич Тверской» [10, с. 12]. Не погодилася тільки одна людина – князь Юрій Московський. Саме тут зав'язка конфлікту: Юрій протиставив волі «землі» свою особисту волю, і нестримне прагнення Юрія стати великим князем визначило «грозовий характер» подій у наступні роки.

В описуваній період Москва за політичною вагою не могла рівнятися із Твер'ю, яку з великою симпатією змальовує автор, порівнюючи з іншими містами Володимирської Русі. В уста переяславського князя вкладає письменник гіпотезу про можливість формування руської держави, центром якої стала б Твер: «Получив Переяславль, а затем великое княжение, Михаил сядет в Новгороде Великом и соберет в свои руки всю страну... Оттуда, с верховьев Волги, пойдет и должна пойти Новая, Великая Русь!..» [11; 581]. І продовжує згодом в авторському відступі: «Что было бы, не начни Юрий Московский борьбы противу Твери? Как повернулась бы тогда судьба страны?... Утвердилась бы торговая и книжная Тверь, самой природой (перекресток вольнского, смоленского и новгородского торговых путей) поставленная быть столицей новой Руси. Укрепилась бы одна династия, а значит, на столетие раньше страна пришла бы к непрерывной и твердой государственной власти, к просвещению... Литва не получила бы Смоленска, и, как знать, возможно, не пала бы тогда и Галицко-Волынская Русь!.. А может и то, что повела бы Тверь русские полки полувеком раньше на поле Куликово...» [10, с. 27]. Однак величчя Твер не стала центром Нової Русі, а перетворилася на обпалені руїни. Тверські князі, справжні руські витязі – Михайло, його сини (Дмитро Грізні Очі та Олександр), онук Федір – через інтриги московських князів Юрія та Івана Калити були закатовані в Орді.

Досліджуючи взаємозв'язок діяльності окремої людини та історії народу і використавши для цього історичний конфлікт «Твер або Москва», Д. Балашов створює яскраві образи князів-антагоністів – Михайла Тверського і Юрія Московського: два типи давньоруських правителів, два людських характери. Якщо Михайло «достойный князь, лучшего не сыскать, пожалуй, ныне в Русской земле!» [10, с. 19], то Юрій «излиха зол, жаден», «не ведал он ни совести, ни стыда» [10, с. 18]. Митрополит побачив у ньому тільки «алчбу и неистовое... стремление к удаче». «Да верит ли он в Бога? ...Нет для него закона, нет!» [10, с. 33–34].

Автор неприховано милується тверським князем, його синами і навіть далекими нащадками: «все они были красавцы, тверские князья, и даже много после, и через полтора-два столетия не исчезли в тверском княжеском роду эта величавая стать и открытые породистые лица <...> не исчезли ни смелость, ни удаль, и даже ратный талант нередко являлся в их потомках – только судьбою обделил их Господь...» [10, с. 406]. Мотив приреченості, рокової долі, зумовленої невідповідністю людського характеру історичному моменту, пронизує весь роман, надаючи йому трагедійного звучання.

Михайла Тверського люблять усі (за винятком кількох бояр-зрадників, що переметнулися до Юрія, відчувши зміцнення його позицій). Юрія не любить ніхто. Його бояться («в нем порой шевелилось что-то страшное»), його зневажають навіть рідні брати: «Александр не скрывал растущего презрения к старшему брату» [10, с. 118].

Михайло – талановитий полководець. Неодноразово він вщент розбивав військо московського князя. Юрій – боягуз, що воює чужими руками. Заради влади він здатний на будь-який злочин. Юрій – пасіонарій-руйнівник, найнебезпечніша людина для Русі, оскільки за ним – сила такого ж за сутністю ординського хана Узбека.

У потрактуванні Д. Балашова людяність Михайла Тверського, його моральна досконалість, не відповідали історичній ситуації. У період розбрату, татарського свавілля князь був приречений. Письменник у внутрішніх монологах, використовуючи невластно-пряме мовлення, визначає міру «провини» Михайла у лихах, що його спіткали: «Ты сам виноват, виноват в силе и славе твоей. Виноват в том, что хочешь собрать Русь в единый кулак, а она того не хочет и разбредается на уделы» [10, с. 173]. «Или он обогнал время свое и помыслил строить Русь в пору распада и тленья?» А якщо не встоїть Русь, яку роздирають удільні князі? Загинуть тоді князі, «падут храмы, и сам язык русский исчезнет в волнах чужих наречий, и сама память изгладится о племени, некогда сильном и потрясавшем землю...». Тому «должен кто-то стать вопреки тому и в нынешнюю глухую годину! Стать, и нести крест, и бороться, и вершить подвиги, даже зная, что обречен временем и годиною своей!» [10, с. 223]. Тут особливо виразно звучить мотив жертвовності, трагічної приреченості князя.

Проти князя-визятця, дбайливого господаря, патріота, який безперервно турбується про зміцнення Руської землі, ополчилися інші князі, відчувши силу Юрія, що заручився підтримкою ординського хана. Михайло переміг московсько-татарське військо в одній локальній битві, однак протистояти всій силі Орди самотужки Твер не могла, а руські князі ще надто боялися кожен за себе, були нездатні відкрито згуртуватися навколо доблесного вождя, яким був тверський князь. Д. Балашов знаходить у подіях минулого підтвердження одного з положень пасіонарної теорії, що пов’язує розвиток історії з мораллю, взаємообумовленість суспільного та особистого: у міжособних конфліктах народів найчастіше гинуть кращі, вірні переконанням, ті, «для кого честь и заветы старины отнюдь не звук пустой, а значат больше собственной жизни, и выживают предатели, перебежчики, ренегаты, способные стать под любое знамя, лишь бы сохранить себя да еще нажить на чужой беде» [10, с. 268].

Образ Михайла Тверського побудовано на основі конфлікту «людина і доля». Ці два поняття набувають у романі цілком визначеного морального змісту. Конфлікт вибудовується як зіткнення фатального ходу долі та життя людини. У Д. Балашова категорія «долі» осмислюється глибоко історично: етапи етногенезу визначають і характер перебігу історичних подій, і можливості історичних діячів з різними моральними настановами. У цьому суть образу Михайла Тверського: драматичний супротив особистості ворожим обставинам, що породжені історичним моментом. Доля Михайла, її жертвний характер визначається високими моральними якостями тверського князя, що унеможливають для нього здійснення вчинків, несумісних із загальнолюдською мораллю.

У критиці висловлювалася думка, що Д. Балашов, художньо втілюючи «тверську гіпотезу», надмірно ідеалізує Михайла Тверського і невинувато принижує Юрія Московського. Зокрема, В. Юдін вважає, що концепція «тверського варіанту» російської державності не відповідає реальному перебігу історичних подій і суперечить правді життя, оскільки історично виправданою виявилася саме політика московських князів [12, с. 154]. Безумовно, беручи до уваги історичні реалії, можна з легкістю відкидати «тверський варіант»: Москва, а не Твер стала збирачем руських земель і центром держави, що склалася згодом. Однак на світанку російської державності все дійсно могло скластися інакше. Так вважає і С. Шуртаков, зауважуючи, що «зараз дійсно майже неможливо уявити, що столицею Русі могла бути не Москва, але на початку XIV століття навіть маловідомий у наш час Городец на Волзі мало не став стоїчним містом Русі [13, с. 206].

Із впевненістю можна сказати, що перед нами не суб’єктивна, невинувата ідеалізація однієї історичної постаті й приниження іншої – письменник створює не історичні портрети, а концептуально зумовлені художні образи, покликані втілити авторську відповідь на одне з головних запитань роману: чому не реалізувався «тверський варіант» російської державності, зважаючи на значні переваги Твері перед Москвою?

Як ми бачили, однією з визначальних причин загибелі тверських князів Д. Балашов вважає невідповідність їх високих моральних якостей («*Не были они рабами, на горе себе, и прикинутся рабами не могли*») стану Русі на початковому етапі етногенезу. «Тверський варіант» був би можливий за тієї умови, що правителі Твері були б так само позбавлені моралі, як і московські. Епілог роману «Великий стіл» являє собою молитву Івана Калити, наступника Юрія, у якій князь дає собі нещадну характеристику («*смерден я и жесток, и черств душею, и жаден, и алчуц, и нет во мне нужной любви к ближнему моему! Земля страждет от дурноты моея!*» [10, с. 444]), розуміючи, однак, що саме завдяки цим якостям він може зробити те, чого не змогли б «по величеству души своея» шляхетні тверські князі, – «*совокупить землю*» [14].

Морально-етичні аспекти розв’язання проблеми ролі окремої особистості в історичному процесі у Д. Балашова пов’язані з мотивом вибору. З вибором своєю чергою пов’язана і категорія сумління, наявність або відсутність якого визначає і сам вибір, і усвідомлення його наслідків, що вводить мотиви відповідальності й відплати.

У романі «Великий стіл» єдиний, кого не турбує проблема вибору, це Юрій Московський, який діє «*безоглядно, без терзаний и дум, с одною неистовою жаждой успеха...*» [10, с. 26].

Більшість же героїв Д. Балашова проходять випробування вибором неодноразово. Нелегким є вибір московського тисяцького Протасія, від якого залежить, чи виступить Юрій проти Михайла Тверського. Завадити Юрію – поставити під удар усе зроблене князем Данилом; підтримати Юрія – піти проти права і правди, зрадивши пам’ять покійного князя. Тисяцький свідомо робить вибір, який сприймає як гріховний, – підтримує Юрія: «*И едва не заплакал Протасий, сломленный тяжестью, обрушившейся на него, <...> тщетно замаливая непростимый грех свой, ибо дела и скорби жизни сей предпочел он сейчас уладам жизни вечной, волю поставил выше правды и должен был получить воздаяние за то, рано или поздно, сам или в потомках своих*» [10, с. 20]. Тому загибель старшого сина Протасія сприймає, як відплату: «*...не удивился... Вот она отплата за его грех!*» [10, с. 208].

Перед вибором постають і вигадані персонажі. Від вибору селянина Степана залежить, здавалося б, тільки його власне життя: возити встановлену данину монастирському келарю чи боярину? Однак у масштабах князівства від сукупного вибору таких, як Степан, залежить сила бояр та князів. Дружинник Мішук, що служить у Протасія, вирішує для себе етичне питання: що робити служивій людині, «коли найбільший бесчестен»? [10, с. 115]. Вирішує він також: «*что есть жизнь и что в ней важнее всего*» – матеріальне (добро, зажиток) або духовне? І висновок, що найважливішим є не добро, не зажиток, а «*...может, лишь доброта и жалость, любовь матерня, а о брennom не стоит излиха себя и заботить!*» [10, с. 216], стане першим кроком на шляху, який приведе Мішука в кінці життя у монастир для духовного подвигу.

Духовний шлях свідомо обирає й п’ятнадцятирічний Єлевферій, майбутній руський митрополит Олексій, від якого свого часу буде залежати доля Московської Русі. Як передбачення звучать його слова: «*Я не от мира бегу, отец, и меч не отринул от себя, но пусть будет отныне меч мой – меч духовный... В вере – правда!*» [10, с. 292].

Перед життєво важливим для Русі вибором стоїть ординський хан Тохта. Навіть перед двома «виборами». Один стосується Михайла Тверського та Юрія Московського: кого зробити великим князем руського улуса? Другий – питання віри: яку віру прийняти Орді – мусульманство чи християнство [10, с. 92]. Вибір характеризує самого Тохту, шляхетного нащадка степових батирів: «*все-таки урусутский бог был чем-то ближе, точно так, как князь Михаил был чем-то ближе, чем тот, другой, Георгий, который раздает дары без счета и льстит всем и каждому*» [10, с. 92]. Всупереч ординській політиці Тохта віддає велике князівство політично сильнішому князю: «*...Пусть урусуты возьмут себе коназа Михаила. Сильный поможет в борьбе! В конце концов, даже для того, чтобы получать серебро, нужна твердая власть в Русском улусе!*». Хоча хан добре розуміє, що сильний ніколи не буде рабом: «*С сильным можно дружить и нельзя повелевать ему...*» [10, с.93].

Узагальнюючи різноманітні «вибори», автор разом з ченцем Олексієм приходять до головного висновку: «*Раз возможно нам творить добро или зло стало, возможен и выбор пути доброго или злого*» [10, с. 350].

Про значення вибору кожної людини для історії письменник говорить прямо у публіцистичному відступі: «*История не знает проверки событий своих, и мы, потомки, нередко одну из многих возможностей, случайную и не всегда лучшую, принимаем за необходимость, за единственное, неизбежное решение. А в истории, как и в жизни, ошибаются очень часто! И за ошибки платят головой, иногда целые народы, и уже нет пути назад, нельзя повторить прошедшее*» [10, с. 28]. Протягом всього циклу звучить думка письменника, що від рішень тих, хто живе зараз, залежить доля їхніх дітей та всього народу, і не можна забувати, вивчаючи історію, що все могло скластися інакше: «*История – это наша жизнь, и делаем ее мы. Все скопом, соборно. Всем народом творим, и каждый в особину тоже, всю жизнью своей, постоянно и незаметно. Но бывает также у каждого и свой час выбора пути, от коего потом будут зависеть и его судьба малая, и большая судьба России*» [10, с. 28].

Висловлена прямо авторська ідея є втіленою у художньому полотні оповіді, читач стає свідком того, як «вибори» героїв письменника (й історичних, і вигаданих), накладаючись один на одний, взаємодіючи один з одним, визначають долю країни.

Отже, у романі «Великий стіл» на основі історичних подій часів боротьби Москви з Твер'ю за велике володимирське князівство Д. Балашов аналізує морально-етичні аспекти проблеми влади, розв'язуючи питання щодо ролі окремої особистості в історичному процесі, відповідальності особистості перед суспільством і суспільства перед особистістю, народом перед владою і влади перед народом. Письменник тонко розкриває складність співвідношення особистих прагнень індивіда та загальних тенденцій історичного розвитку.

Придїляючи головну увагу образам правителів, письменник жодною мірою не абсолютизує роль окремої особистості в історії, показуючи, що об'єктивно результативність політики правителів зумовлена мірою її відповідності загальнонаціональним настроям та інтересам.

Література:

1. Пустовіт Т.М. Методологічна основа художнього аналізу історичного процесу в творах Д. Балашова: Монографія. Вінниця: ВНТУ, 2012. 157 с.
2. Гринин. Л.Е. Личность в истории: эволюция взглядов. История и современность. 2010. № 2. С. 3–44.
3. Гринин. Л.Е. Личность в истории: современные подходы. История и современность. 2011. № 1. С. 3–40.
4. Гринин. Л.Е. Роль личности в истории: история и теория вопроса. Философия и общество. 2011. № 4. С. 175–193.
5. Меркушов С.Ф. Серия романов Д.М. Балашова «Государи московские» как цикл. Автореферат дис. ... к-та филол. наук. Тверь, 2008. 42 с.
6. Балашов Д.М. Народ должен знать свою историю: Беседа с писателем / Записал Р. Дериглазов). Слово. 1991. № 11. С. 7–12.
7. Балашов Д.М. Россия на рубеже третьего тысячелетия (вступительная статья С. Панкратова). Наш современник. 2000. № 12. С. 124–153.
8. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера земли. М.: Эксмо, 2007. 660 с.
9. В какое время мы живем: интервью с Л. Гумилевым и Д. Балашовым (записала Л. Антипова). Согласие. 1990. № 1. С. 3–19.
10. Балашов Д.М. Собрание сочинений: В 6-ти т. М.: Художественная литература, 1991. Т. 2: Великий стол. 445 с.
11. Балашов Д.М. Собрание сочинений: В 6-ти т. М.: Художественная литература, 1991. Т. 1: Младший сын. 622 с.
12. Юдин В.А. Человек. История. Пам'ять. М.: Современник, 1990. 253 с.
13. Шуртаков С. Воссоздание истории. Москва. 1980. № 3. С. 203–206 с.
14. Пустовіт Т.Н. Концептуальний характер образу государственного деятеля русского средневековья в романе Д. Балашова «Бремя власти». Південний архів: збірник наукових праць. Філологічні науки. Вип. 51. Херсон: Вид-во ХДУ, 2012. С. 93–98.

Анотація

Т. ПУСТОВИТ. ОСОБИСТІТЬ ТА ІСТОРІЯ В РОМАНІ Д. БАЛАШОВА «ВЕЛИКИЙ СТИЛ»

У статті розглядається своєрідність художньої інтерпретації питання про роль особистості в історії у романі Д. Балашова «Великий стил». Показано, що осмислення закономірностей історичного процесу з позицій пасіонарної теорії етногенезу надало автору нові можливості для художнього аналізу минулого. Виявлено, що письменник не абсолютизує роль окремої особистості в історії, показуючи зумовленість результативності політики правителів мірою її відповідності загальнонаціональним настроям та інтересам.

Ключові слова: історичний роман, пасіонарна теорія, художній аналіз, історичний процес, особистість.

Аннотация

Т. ПУСТОВИТ. ЛИЧНОСТЬ И ИСТОРИЯ В РОМАНЕ Д. БАЛАШОВА «ВЕЛИКИЙ СТОЛ»

В статье рассматривается своеобразие художественной интерпретации вопроса о роли личности в истории в романе Д. Балашова «Великий стол». Показано, что осмысление закономерностей исторического процесса с позиций пассионарной теории этногенеза предоставило автору новые возможности для художественного анализа прошлого. Выведено, что писатель не абсолютизирует роль отдельной личности в истории, показывая обусловленность результативности политики правителей мерой ее соответствия общенациональным настроениям и интересам.

Ключевые слова: исторический роман, пассионарная теория, художественный анализ, исторический процесс, личность.

Summary

T. PUSTOVIT. PERSONALITY AND HISTORY IN THE D. BALASHOV'S NOVEL "THE GREAT THRONE"

The article deals with the peculiarity of the artistic interpretation of the question of the role of the individual in history in D. Balashov's novel "The Great Throne".

The writer based on the wide knowledge of Russian reality and rethought the classical traditions of Russian and world literature according to his own concept of Russian history, which is based on the passionary theory of ethnogenesis.

Innovative method to the artistic analysis of history, which is combined with the desire to comprehend the eternal moral and philosophical problems and a thorough psychological analysis of the inner world of man is realized in the cycle "The Rulers of Moscow", which shows the formation and strengthening of the Moscow principality.

When the historical process is researched, the question of the role of a particular person in it inevitably arises. This is topicality to each generation, and topicality grows immensely in the age of globalization, when the activities of individuals can to affect on the whole world.

Philosophers and writers sought to solve the problem of the role of personality in history, starting with antiquity, but today it remains far from the final solution. The ambiguity of its solution is largely due to the difference in methodological approaches to revealing the very essence of the historical process.

D. Balashov artistically investigates the problem of the extent of the individual's influence on history throughout the cycle "The Rulers of Moscow", each of the novels reveals a new aspect of it. From this point of view, the novel "The Great Table" is the most interesting. The D. Balashov's hypothesis of an alternative "Tver's variant" of Russian statehood reflected in this novel: the center of union of Russian lands could not be Moscow, and Tver. The purpose of the article is to reveal the peculiarity of the artistic interpretation of the problem of the role of personality in the history of this novel.

D. Balashov uses the historical conflict "Tver or Moscow" and creates images of rulers-antagonists (Mikhail Tversky and Yuri Moskovsky) for research the relationship between the activity of an individual and the history of the people. Conceptually-based artistic images are intended to represent the author's answer to the main question: why the "Tver's variant" of Russian statehood was not realized, given the significant advantages of Tver to Moscow? D. Balashov considers what the discrepancy between high moral qualities of the Tver's princes and state of Russia at the initial stage of ethnogenesis is one of the decisive reasons for their death.

Moral and ethical aspects of solving the problem of the role of an individual in the historical process of D. Balashov is connected with the motive of choice. Historic figures and numerous fictional characters appear before the choice. The reader is witnessing how the "choices" of heroes connect with each other, interact with one another, and thus determine the fate of the country. The writer thoroughly reveals the complexity of the relationship between the aspirations of the individual and the general trends in the historical development of the nation.

It is concluded that the writer focuses the main attention to the images of rulers, but he does not absolutize the role of the individual in history. He shows that the effectiveness of a policy is determined by the measure of its conformity with national mood and interests; aesthetic views of the writer are based on the recognition of the socio-historical significance of each individual human life.

Key words: historical novel, passionary theory, artistic analysis, historical process, personality.

3. Слов'янські мови та література

3. Славянские языки и литература

3. Slavic languages and literature

wykładowca Katedry Języków Obcych
Narodowego Uniwersytetu „Lwowska
Politechnika”

„MAŁE OJCZYZNY” JAKO WĄTEK EGZYSTENCJALNY W TWÓRCZOŚCI ANDRZEJA STASIUKA W PROCESACH GLOBALISTYCZNYCH WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE

W latach dziewięćdziesiątych wraz z nastaniem wolności pojawiła się nowa, niemniej potężna siła zagrażająca współczesnym „małym ojczyznom”. Taką lawiną, która znosiła na swojej drodze wszystkie różnice i odmienności stała się globalizacja. Proces ten gwałtownie wkroczył do krajów środkowej Europy po upadku reżimu komunistycznego i mogło się wydać, że całkiem odmieni kraj.

Tak się nie stało, jednak na tym tle tolerancja zaczęła przekształcać się u jednych u obojętność a u innych ludzi nawet wywoływać nastroje agresywne i zamiast utrzymywać wspólnotę, prowadziła do jej rozpadu na osobne jednostki. Wyróżnienie jakiegoś regionu doprowadziło, do tego, że zaczęły powstawać zminimalizowane autonomie społeczne.

Na takie zatowarowane społeczności, pokreślone dziesiątkami nieistotnych różnic, czyha trzecia siła niszcząca wspólnoty małopolskie – identyczność. Dzisiejszym ojczyznom zagraża nie, jak dawniej, ideologia, nie ekspansywne państwo, bądź walec nacjonalizmu, lecz tendencje unifikacyjne właściwe całej kulturze.

Galicja czasów PRL-u z „Opowieści galicyjskich” Andrzeja Stasiuka, kaszubska Atlantyda Północy kreowana przez Zbigniewa Żakiewicza w powieści „Ujrane, w czasie zatrzymane” – nie przegrywali w pojedynku z historią, lecz ginęły w niezauważalnej i milczącej, pozbawionej krwawych ofiar walce z kulturą nieróżnorodną. Takie zjawisko przyniosło do Polski po upadku PRL butik, kioski z kolorowymi pismami, dyskobary, McDonaldy, supermarkety, wszędzie sięgające reklamy i międzynarodowy folklor.

Wszystkie te atrybuty można spotkać w każdym regionie kraju, zarówno w wielkich miastach, jak i w odległej prowincji. Ślady odmiennej identyczności stopniowo w latach dziewięćdziesiątych stopniowo zaczęły się zacierać.

Nie było w tym żadnej presji, przymusu albo nakazu. Siłą niszczącą stała się potrzeba wygody, standaryzacji życia wobec sztucznych standardów. Według Małgorzaty Czerwińskiej takie ujęcie spowodowało narodziny całego szeregu dzieł, które przedstawiały nowe „małe ojczyzny”, przede wszystkim dokonywały szczególnego wyróżnienia konkretnego terenu. W takich mitycznych obszarach człowiek podejmował próbę rozważania nad problemem zmian, które zachodzą w czasowej przestrzeni i za pomocą narratora próbował przewidzieć skutki jakie ze sobą niosą te zmiany: „[...] jak dalece geografia dominować poczyna w naszej świadomości kulturowej nad historią” [12, s. 76].

W utworach tych pojawił się nowy bohater, który wyodrębnił w swojej wizji konkretny, dotąd niedostrzegany przez innych region geograficzny. Jego główną cechą było wyróżnienia w swojej wizji pewnego lokalnego miejsca bytowania. Przede wszystkim wyróżniał się swoistą znajomością tajemniczego szyfru lokalnego. Lokalność, według Przemysława Czaplińskiego i Piotra Śliwińskiego niesie w sobie: „[...] nieoczekiwane, lecz bardzo silne wsparcie w poszukiwaniu tożsamości indywidualnej” [2, s. 259].

Według tych autorów, fakt, zbliżenia a następnie przyłączania się Polski do zjednoczonej Europy otworzył pisarzom oczy na małe i piękne regiony znane, jako peryferyjne. Takie miejscowości przeważnie były omijane przez większe fale zmian, które zachodziły w świecie, lub zmiany te docierały do nich z wielkim opóźnieniem. Tu, na uboczu, gdzie zacieśniała się społeczno-polityczna rzeczywistość odkrywano miejsca najbardziej odpowiadające narodziłom nostalgicznych tekstów literackich. Pisarze nadawali takim regionom pewnej mityczności i wyjątkowości.

Pod koniec dwudziestego wieku stało się aktualne odniesienie do regionu. Kto chciał udzielić odpowiedzi na pytanie, „kim jest” mógł powiedzieć, „skąd jest”. Tendencja ta pojawiła się u pisarzy emigracyjnych, które w swojej twórczości podejmowali liczne próby opisanie „małych ojczyzn”.

Zarysowana tu przez autora, fabuła podlegała potocznym ujęciom przede wszystkim w postaci nostalgii, która bazując na sentymentalnych uczuciach wobec regionu bliskiego sercu, miejscowości albo małego terenu wznosiła je najczęściej do rangi ojczyzny, którą stracili.

W ten sposób postać autora, jeśli nawet nie łatwa w wersyfikacji ze względu na sądy i hipotezy, staje się wieloznaczna i „obraca kwalifikującymi go przymiotnikami” [1, s. 71]. Jako twórca często nieco odmiennej wizji tekstu literackiego, staje się twórcą jakiejś hipotezy wobec osoby autora, „rewelatorem literackiego sobowtóra pisarza” [1, s. 59]. Ten niezmienne poszukuje w nowych krainach źródeł swojej tożsamości. Jest to szczególnie widocznie

w literaturze poświęconej kresom [5, s. 5].

W prozie najnowszej mit kresów ulega zanikowi, a miejsce bytowania zmniejsza do konkretnego regionu, co dla pisarzy urodzonych po II wojnie światowej jest niemniej ważne, niż dla ich poprzedników. Według Marii Janion „małe ojczyzny” to: „składnik historycznej i literackiej tradycji” [4, s. 43]. Ona uważała że: „[...]literatura zdradza pisarza, znaczy tyle, że pisarz „zdradza się”, czyli ujawnia każdym tekstem swój osobisty mit” [4, s. 43].

Osobisty mit staje się nieco naciągany, ponieważ sami pisarze nie mają bezpośredniego związku z przestrzenią, widzą jedynie za pomocą swoich wyidealizowanych doznań. W taki sposób wskrzeszali rzeczywistość dziś już nieobecna i powstawali „małe piękne ojczyzny”, które wyraźnie przeciwstawiały się współczesności.

Powieści z tego nurtu, odwołują się do mitycznej krainy wyłaniającej się ze wspomnień dzieciństwa lub z opowieści osób bliskich, w idealizującym wspomnieniu o czasach dzieciństwa, bądź zapamiętanej z opowieści dziadków W twórczości Andrzeja Stasiuka dobrym przykładem będzie fragment powieści „Dukla” [9, s. 25–26].

Tamta przestrzeń istniała w opozycji do dzisiejszych ziem jałowych, miejskich pustyń czy metropolitalnych dżungli. Każdy fragment takich utworów jest nasycony sensem, który przenika zachowania i postępowania bohaterów prozy, tak jak j w powieści Stasiuka „Przez rzekę”.

Autor przedstawił życie bohatera w takim rozpoczynając od najmniejszego drobiazgu, który trafnie charakteryzował pewny odcinek jego biografii. Takim szczegółem stała się muzyka albo moda. Pierwsza otwierała świat, a za pomocą ostatniej można było wyrażać swoją własną identyczność. „Włosy zgrzewające kołnierze” [11, s. 7] czy chociażby wyidealizowane przez autora style mody u kobiet lat siedemdziesiątych.

„[...] Nosiły krótkie spódnice i buty na grubych, niezgrabnych podszewkach. [...] I wydawało się, że te przywiązane do stóp absurdalne ciężary chronią je przed oderwaniem od ziemi” [11, s. 11].

Opisywanie świata władnie w taki sposób sprzyja poznawaniu siebie. Czytelnik zostaje obserwatorem wieczności, a to z kolei pewna droga do wewnętrznej harmonii i ładu jak w przypadku liturgii w kościele, „[...] kolejne klęknięcia i dzwonki ministrantów [...] jak bicie jakiegoś ogromnego zegara albo niezmiernie powolny ruch wahadła, które odcinało kolejne porcje czasu” [11, s. 7].

Ważny aspekt zajmuje motyw życia ludzi w życzliwej harmonii z przyrodą. Istnienie człowieka z naturą u twórczości Andrzeja Stasiuka jest silnie akcentowane w „Białym kruku” i w zbiorze opowiadań „Zima”.

Stasiuk, tak jak i większość pisarzy, piękno nietkniętej natury przedstawia jak najbardziej rzeczywistym a nawet takim, które potrafi pomóc zagubionemu człowiekowi w potrzebie zakorzenienia się, to właśnie tu można odzyskać spokój i pewność. Niewątpliwie dla pisarza takim miejscem twórczej aspiracji w pewnym etapie twórczości stały się góry.

Taka przestrzeń, w każdym swym fragmencie jest nasycona sensem, którym obdziela swoich mieszkańców. W każdym swoim skrawku jest znana, przeniknięta wewnętrznym ładem, życzliwa ludziom i życiu, harmonijnie godząca człowieka z naturą, swojska i wzniosła. Taki utwór staje się swoim oknem, dającym czytelnikowi możliwość spojrzenia w idealizowaną wieczność, w której panuje ład i harmonia.

Stąd wywodzi się cały szereg małych ojczyzn, gdzie tak barwnie przedstawia się liczne obrazy swojskich obszarów zredukowanych do „krewnej” przestrzeni. Tak na przykład u Olgi Tokarczuk Wrocław, Wisła i Kraków w Pilcha, Gdańsk w prozie Chwina i Huellego, Warszawa w „Snach i kamieniach” Magdaleny Tulli oraz Pilcha i oczywiście wystylizowane beskidzkie wsie z „Opowieści galicyjskich”, albo lokalne terytorium „Dukla” u Andrzeja Stasiuka. Ich prezentacja w powieściach polega na stosowaniu konwencjonalizmu prozy edukacyjnej. Pozwala zaakceptować harmonijność procesu dojrzewania, a także osiągnąć dzięki intymnemu związkowi z własną przestrzenią, zdolność współodczuwania i wyczulenia na metafizyczny aspekt bytu.

W przypadku Andrzeja Stasiuka jest to opisywanie wschodnich kresów południowej Polski. Często jego nazwisko określa się mianem pisarza galicyjskiego. Osobiście autor przyznał się, że: „[...] Jednak zgodził się z mianem pisarza Galicji [...] i jest jak najbardziej obywatelem Galicji” [7].

Stasiuk na nowo otworzył czytelnikom zadziwiające strony tego regionu. Jego bohater dzięki trwałej tożsamości w każdym momencie życia potrafi odnaleźć sens. Nawet w momencie zagubienia, jak w przypadku „Jadąc do Babadag”, zakorzenienie w przestrzeni lokalnej, pomaga mu powrócić równowagi.

Pisarze zajmujący się tym problemem, zwracają uwagę na upowszechnienie indywidualnych doświadczeń, czy wręcz na samą zdolność i odwagę doświadczenia, na „dystrybucję siebie”, czy na możliwości samopoznania.

Zenon Majchrowski dostrzegł w takiej tendencji szansę na przesunięcie centrum zainteresowania czytelnika z płaszczyzny powieściowej na pozaliteracką, na odwrócenie uwagi czytających od literackiej fikcji i zwrócenie jej ku rzeczywistości psychicznej i socjalnej. Niestety często znaczenie takie sprowadza się do trywialnych ujednoznaczeń toczących się dookoła sfery życia, do dramatycznego napięcia życia w polu, w którym tworzą się najbardziej zażarte spory [1, s. 52–53].

Proza Stasiuka jest w tym znaczeniu najbliższym odniesieniem. Tu wyraźnie odnajdujemy nostalgiczne wspomnienia z czasów dzieciństwa i młodości autora. Wspomnienia te powstają jako retrospekcje prowadzone przez człowieka dojrzałego, jak to w przypadku „Jak zostałem pisarzem”, a metody doświadczenia z przyszłości stają się sposobem poznania w „Przez rzekę”.

Czytając te powieści, można dojść do wniosku, iż Stasiuk w swojej biografii pielęgnuje poczucie ucieczki i zadomowienia się w lepszej przestrzeni, jakim stały się czasy PRL-u.

Państwo zniewolone, które już odeszło do historii i już nigdy nie powróci, na stronach utworów literackich pisarza przybrało wyjątkowe kształty niepowtarzalnych czasów i miejsc, do których się tęskni.

Własną kreacją bohatera i przez to najbardziej charakterystyczną cechą prozy najnowszej okazał się jednak wizerunek bohatera niezakorzonego, który pragnie odszukać swoje miejsca i wreszcie zadomowić się.

W przypadku twórczości Andrzeja Stasiuka można odwołać się to do „Białego kruka”. W powieści tej autor przedstawia Bieszczady. Do dzisiaj tereny te niewątpliwie wiążą z tradycją kulturową i religijną obyczajowością, to miejsca, w których czas się zatrzymał. Tylko tych sprzed pięćdziesięciu lat, chociaż z akcją toczącą się współcześnie. Osnutych mgłą tajemnicy, niedomówień. Jednak niezatartych jeszcze w pamięci, raczej ukrytych pod bardzo delikatną błękitną woalką. Narrator z dostrzegalną naiwnością popycha głównego bohatera na drogę „pod swój własny prąd” [8, s. 11].

Hybrydyczno-mieszająca fabuła pokazuje los kilku Polaków z różnych warstw społecznych w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych. Bieszczady stają się pewną „mityczną krainą”, która jest w stanie zmienić ich życie.

Ptak biały kruk wiąże się z czymś tajemniczym i wyjątkowym, jego postać jak i tytuł pobudza do ucieczki-marzenia od szarzynny codziennego pędzenia. Świat, w którym: „[...] Nasze twarze poszarzały, całkowicie wyzbyły się rysów” [8, s. 11].

W ujęciu narratora „okrutna pustka i szarości zrodziły bohatera poszukującego swojego miejsca zakorzenienia” [3]. I nie ma w tym nic dziwnego, że czworo dorosłych mężczyzn uwierzyło w magiczną siłę półdzikich terenów i próbują ukryć swój stan niezakorzenienia. Marzą, że tam odnajdą to czego tak pragną, a góry na zawsze dadzą im wolność.

Dla badaczy literatury najnowszej, taki stan głównego bohatera wiąże się przede wszystkim z obłudnym i przymusowym patriotyzmem socjalistycznym, czy też z szarą praktyką komunistyczną niszczącą wszelkie autentyczne więzi.

Autorom przewodnika po „Literaturze Polskiej 1976-1998”, charakterystyczny wydał się zupełnie inny portret bohatera, jako kogoś niezakorzenionego: „[...] kto wybrał swój stan, wybrał obcość względem własnego pochodzenia i względem nowego – każdego – miejsca zamieszkania, budząc refleksje wobec dotyczącej cząstki o własnej tożsamości” [2, s. 202].

Dla Stasiuka przywołane miejsce niewątpliwie wiąże się ze „sferą subiektywnego odczucia” [6, s. 66]. Opisywane przez Iwonę Pięć, przestrzenie większości ówczesnych pisarzy polskich, budzą wątpliwości, co do kulturowego nacechowania i przywiązania. Jedyny powód, dla którego o tym pisze, to fakt, że oni stanowią „swoistą wartość, która tkwi w ich pamięci” [6, s. 66].

Autor nadaje wyjątkowości danej miejscowości. Niekiedy staje ona się jednym z bohaterów opowieści, na niemal równych prawach z postaciami. Miejscowość ta wyraźnie nacechowana jednostkowością i niepowtarzalnością. Miejsce takie to zarazem cały wszechświat, jak w powieści „Dukla”. Tu naczelnym punktem wyjścia jest wyobrażona doskonałość w istnieniu i dążenia autora do ewokacji znieruchomiałego Beskidu w swojej odwiecznej zastygłej naturze, a zatrzymany czas, którego autor doświadczył w „Dukli”, stał się według niego „doskonałością w istnieniu” [2, s. 202]. Stasiuk jako alter ego swego bohatera „[...] ogląda w różnych światłach i porach [...] żeby w końcu dopaść ducha miejsca” [9, s. 13].

Takim mitycznym miastem jest do pewnego stopnia ukazana w „Przez rzekę” i „Jak zostałem pisarzem” Warszawa. To Warszawa, z okresu dzieciństwa i młodości Stasiuka. Przybierając pewne znaki identyfikujące, jednak pozostaje mitycznym miejscem, które rodzi pisarską wyobraźnię.

Bohaterowie prozy Stasiuka próbują wielostronnie zbadać świat, aby mieć pełną wyobraźnię wykraczając daleko poza granicę ojczyzny. Kierują się na południe, na Słowację, Węgry, Rumunię i kraje bałkańskie. Zatem obrazowo można stwierdzić, że Zachód w dotychczasowej twórczości został przydzielony Niemcom, a Wschód – Ukrainie, Mołdawii, Rosji a nawet Mongolii. Cywilizacja kontra natura. W ostatniej wyprawie bohatera prozy Stasiuka zachwyca spokój i cisza: „[...] cisza w pustym bezludnym stepie przebrała innego brzmienia, stała się niepowtarzalną i czarującą” [7].

Bohater tej prozy stara się zidentyfikować różne kultury i kraje, które odwiedza. Poszukuje pierwotności, a tym samym korzeni swojej ludzkiej egzystencji.

Nasuwa się stwierdzenie, że jest to ktoś, kto jeszcze tak naprawdę nie znalazł swego miejsca. Można przywołać tu stwierdzenia o obcości wśród swoich. Bohaterowie Stasiuka wolą trzecią możliwość. Brak zakorzenienia wiąże się u nich ze stanem zawieszenia, stanem „pomiędzy”. Pielęgnują więc postawę otwartości w stosunku do różnych kultur, one też stają się układem znoszących się napięć. Szerzej rzecz ujmując: bohater, oswoiwszy doświadczenia obcości, odkrył, że może być każdym; normy i wartości życia społecznego postrzega jako możliwe, niegdyś zaś konieczne czy absolutne, a jego cel życiowy to pełna wolność, uwolnienie się od wszystkiego. Wolność, która daje szansę poznania czegoś całkowicie nowego i niepoznanego. Wówczas dopiero można samodzielnie kształtować się. Ciągłe zmieniając miejsce bytowania, bohaterowie ci zbliżają się w swoich podróżach do rozumowania dziecka, które zachwyca się jakąś nową zabawką, nowym widokiem, nieznaną miejscowością. Taki bohater jednak dość często jest osamotniony na swojej drodze, ponieważ: „[...] samotnik nie ma szans. Samotność to choroba, samotność to obłąd” [10, s. 8].

Kolejna książka Stasiuka przynosi pogłębienie tej myśli. „Dziennik pisany później”, to jak dotąd relacja z ostatniej wyprawy po starych bałkańskich śladach. I znowu rodzi się konkluzja: „te wszystkie rzeczy, zapachy zdarzenia i reszta istnieją też gdzieś indziej” [10, s. 10].

Skoro wszystko się powtarza, dlaczego zatem pisarz włóczy się po świecie? Co zmusza go do podjęcia kolejnych wypraw? Przecież tak naprawdę chyba nie istnieją w znaczeniu rzeczywistym miejsca, jako terytoria na mapie, lecz taka podróż odbywa się bardziej w wyobraźni i marzeniach przekształcających się w umyśle piszącego w konkretne rejony [2, s. 261].

Czyżby to była zatem forma ucieczki przed światem?

Podsumowując rozważania o miejscu zakorzenienia i pięknych „mitycznych krainach” trzeba powiedzieć, że sama ucieczka do „mitycznej krainy” nie wydaje się czymś złym. Rodziła się ona w poszukiwaniu szczęścia, zadowolenia i dostatku przez ludzi przebywających w świecie, który nie spełnia ich oczekiwań. Z reguły taka ucieczka polegała na odślusowaniu w swoim życiu jakiś epizodów, które pozostawiły w pamięci bardziej lub mniej pozytywne ślady. Dla jednych to były lata dzieciństwa albo młodości, dla drugich fascynacje budziły mity o regionach znajdujących się gdzieś obok, po sąsiedztwie.

Literatura:

1. Autor. Podmiot literacki. Bohater; Red., A. Martuszewskiej i J. Sławińskiego, Wrocław: Ossolineum PAN, 1983. S. 252.
2. Czaplinski P. Śliwiński P. Literatura polska 1978–1998. Przewodnik po prozie i poezji. Kraków: PWN, 2000. S. 240. URL: <http://www.czarne.com.pl/?a=1022>
3. Literatura wobec wojny i okupacji / Red., M. Głowińskiego, J. Sławińskiego. Wrocław: IBN, 1976. S. 312.

4. O dialogu kultur wspólnot kresowych / Red., S. Uliasz. Rzeszów: Wyd. WSP, 1998, S. 366.
5. Polska proza i poezja po 1989 roku wobec tradycji / Red., A. Głowczeskiego i M. Wróblewskiego. Toruń: Wyd. UMK, 2007. S. 366.
6. Stasiuk A. Autorskie spotkanie w Zamojskim Domie Kultury (Zamość, Polska) dn., 07.09.2018.
7. Stasiuk A. Biały kruk. Wołowiec: Czarne, 2011. S. 324.
8. Stasiuk A. Dukla. Wołowiec: Czarne, 2011. S. 150.
9. Stasiuk A. Dziennik pisany później. Wołowiec: Czarne. 2010. S. 138.
10. Stasiuk A. Przez rzekę. Wołowiec: Czarne, 2002. S. 145.
11. Studia o narracji, red., J. Błońskiego, S. Jaworskiego, J. Sławińskiego. Wrocław: ZN im. Ossolińskich, 1982. S. 312.

Анотація

Р. НАНИВСЬКИЙ. «МАЛІ БАТЬКІВЩИНИ» ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ МОТИВ У ТВОРЧОСТІ АНДЖЕЯ СТАСЮКА В ГЛОБАЛІСТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ СУЧАСНОГО СВІТУ

У 90-тих роках, із появою свободи, нова, але потужна сила загрозувала сучасним «малим батьківщинам». Така лавина, яка скасувала всі розбіжності та відмінності на своєму шляху, стала глобалізацією. Цей процес швидко вступив до країн Центральної Європи після розпаду комуністичного режиму, і здавалося, що це змінить суспільство до цих пір.

Цього звичайно не відбулося, однак толерантність на задньому плані почала перетворюватися на деяку байдужність, а в інших навіть викликала агресивні настрої, а замість зміцнювати суспільство призвела до її розпаду на окремі територіальні (інколи примарні) одиниці. Виявлення та розмежування того чи іншого регіону призвело до утворення мінімізованих соціальних автономій.

Зближення, а далі приєднання Польщі до об'єднаної європейської родини відкрило очі письменників до малих і прекрасних регіонів, відомих як периферійні. У такі місцинах, як правило, залишалися осторонь великих змін та потрясінь, що відбулися в світі, або ж ці зміни досягали їх із затримкою. Тут, на узбіччі, де затиралася соціально-політична реальність і народжувалися, так часто не без допомоги спогадів, ностальгічні літературні тексти до костей просякнуті унікальністю і неповторністю так часто в перемішку із мітичністю тощо чи іншого регіону.

У випадку з Анджеєм Стасюком це – опис східних прикордонних територій південної Польщі. Тут можна чітко знайти ностальгічні спогади з дитинства та юності автора. Ці спогади виникають, як з ретроспективи, які керує зріла людина, як у книзі «Як я став письменником», методи майбутнього досвіду стають способом пізнання у романі «Через річку», а у «Білому круці», автор подає Бещадські верхи, райони безсумнівно пов'язані з культурно-релігійною традицією звичаїв де зупинився час.

Герої прози Стасюка подорожуючи, намагається дослідити різні культури та країни, шукаючи сенсу свого життя, а вкорінення в місцевому, локальному просторі допомагає їм повернутися до життєвої рівноваги. Жорстока порожнеча і сірість буття породили героя, що шукає свого місця у мирській екзистенції, де важливим аспектом залишається тема життя людей у гармонії з природою.

Ключові слова: «малі батьківщини», емігрантські письменники, пограниччя, ностальгічні спогади, міфічна країна, краса, індивідуальність.

Анотация

Р. НАНИВСКИЙ. «МАЛЫЕ РОДИНЫ» КАК ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНЫЙ МОТИВ В ТВОРЧЕСТВЕ АНДЖЕЯ СТАСЮКА В ГЛОБАЛИСТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССАХ СОВРЕМЕННОГО МИРА

В статье исследуется явление «малых родин» в современной польской литературе, а именно в творчестве Анджея Стасюка. Герои прозы Стасюка, путешествуя, пытаются исследовать различные культуры и страны в поиске смысла своей жизни, а укоренение в местном, локальном пространстве помогает им вернуться к жизненному равновесию. Жестокая пустота и серость бытия создали героя, который ищет свое место в мирской экзистенции, где важным аспектом остается тема жизни людей в гармонии с природой.

Ключевые слова: «малая родина», эмигрантские писатели, пограничье, ностальгические воспоминания, мифическая страна, красота, индивидуальность.

Summary

R. NANIVSKYY. „SMALL HOMELANDS” AS AN EXISTENTIAL MOTIVE IN THE WORK OF ANDRZEJ STASIUK IN THE GLOBALIST PROCESSES OF THE MODERN WORLD

The article examines the problem of „small homelands” in contemporary Polish literature, namely in the work of Andrzej Stasiuk. The heroes of Stasiuk’s prose, travelling while trying to explore different culture and countries, looking for the meaning of their lives, and rooting in the local life helps them to return to a living equilibrium.

This is where a whole series of "small homelands" originated, where so many images of familiar areas are presented so colorfully, but an avalanche, which has begun to bear all differences and differences in the way of globalization. The globalization process has rapidly entered the countries of Central Europe after the collapse of the communist regime and it may have seemed that it would completely change the existing society. In the narrator's view, cruel emptiness and gray gave birth to a hero seeking his place for rooting.

Key words: „small homelands”, emigrant writers, frontier, nostalgic memories, mythical country, beauty, individuality.

4. Література зарубіжних країн

4. Литература зарубежных стран

4. Literature of foreign countries

аспірант кафедри світової
літератури та славістики
Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка

НАТУРАЛІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОМАНУ ЕДІТ ВОРТОН «ЕПОХА НЕВИННОСТІ»

Постановка проблеми. Едіт Вортон (1862–1937) посідає одне з чільних місць в американській літературі першої половини ХХ століття. Вона працювала в різних жанрах і є автором близько одинадцяти творів у жанрі нон-фікшн («The Decoration of Houses» (1897), «Italian Villas and Their Gardens» (1904), «French Ways and Their Meaning» (1919) та ін.), п'ятнадцяти романів («The House of Mirth» (1905), «The Reef» (1912), «The Age of Innocence» (1920) та ін.), семи повістей («The Touchstone» (1900), «Ethan Frome» (1911), «Old New York» (1924) та ін.), вісімдесяти п'яти оповідань, трьох поетичних збірок («Verses» (1878), «Artemis to Actaeon and Other Verse» (1909), «Twelve Poems» (1926)). Завдяки літературній майстерності та глибокому психологізму письменниці здобула репутацію «Толстого в спідниці», а 1921 – отримала Пулітцерівську премію, ставши першою жінкою в історії США, яку удостоїли цієї престижної нагороди.

У творах Едіт Вортон можна прослідкувати натуралістичні тенденції, однак вказане питання, як і проблема її творчості загалом, не знайшли достатнього вираження у вітчизняному літературознавстві. Насамперед це пов'язано з тим, що на сьогодні українською перекладено лише один роман автора – «Епоха невинності», а тому її ім'я залишається маловідомим серед широкого кола українських читачів. Отже, саме необхідність популяризації творчої спадщини Едіт Вортон та потреба її ґрунтовного вивчення зумовлюють важливість нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Натуралізм як літературний напрям стало залишатися об'єктом літературознавчих досліджень від часу своєї найбільшої популярності (між 1890 та 1915 роками) аж по сьогодні. На думку французького теоретика натуралізму Еміля Золя, натуралістичний роман (або, як він його називає, роман експериментальний) відрізняється від будь-якого іншого роману тим, що тут під час дослідження природи та людини домінує експериментальний метод. Письменник-натураліст виступає одночасно спостерігачем та експериментатором: як спостерігач, він *«показує факти такими, якими їх бачить, <...> знаходить ґрунт, на якому розгортатимуться події та діятимуть його персонажі»*, а як експериментатор – *«призводить дійових осіб до руху в межах того чи іншого твору, показуючи, що послідовність подій саме така, як того вимагає логіка досліджуваних явищ»* (пер. – Х.Б.) [3].

Схожі ідеї знаходимо у статті відомого американського романіста-натураліста Френка Норріса «Роман з метою» («The Novel with a Purpose»). Норріс доводить, що натуралістичний роман не просто прагне відтворити певне явище дійсності, а намагається *«щось довести, проаналізувати вплив цілого ряду чинників, як-от суспільні тенденції чи походження, на окрему людину»* [7, с. 7]. Таким чином, за визначенням американської вченої Донни Кемпбелл (Donna Campbell), *«на відміну від реалізму, який приділяє основну увагу літературній техніці, натуралізм вміщає в себе цілу філософію: письменники-натуралісти вивчають своїх персонажів крізь призму їхнього взаємозв'язку зі своїм середовищем»* [4, с. 152].

Питання натуралізму активно вивчалися радянським літературознавством. Слід, зокрема, відзначити праці В. Адмоні, М. Владімірової, В. Кулешова, Є. Кучборської, Н. Мелик-Саркісової, Р. Самаріна. Дана проблематика залишається й у полі наукових інтересів українських вчених. Різні аспекти натуралізму аналізуються у працях таких дослідників, як Р. Голод, Н. Гричаник, В. Матвіїшин, В. Рогозинський, Г. Фінчук та ін. Проте проблема філософії натуралізму у творчості Едіт Вортон ще не знайшла свого вираження.

Зауважимо, що американські науковці також не відразу звернули увагу на натуралізм у творах Едіт Вортон. Американські вчені взагалі довго «відмовлялися» помічати ознаки натуралізму не лише в доробку Вортон, але й у творчості інших письменниць, як-от Кейт Шопен чи Еллен Глазгоу, вірогідно, вважаючи жінок не здатними настільки цинічно зображати дійсність, як це робили натуралісти-чоловіки. Як пише Донна Кемпбелл (Donna Campbell), якщо вже якийсь дослідник і зараховував письменниць до числа натуралістів, то винятково до *«категорії «а також», тобто тих авторів, які, здавалося б, «також» написали кілька натуралістичних творів, але яких було важко віднести до якої-небудь групи <...>, оскільки вони знаходилися десь між реалізмом, регіоналізмом та натуралізмом, а тоді й зовсім починали писати історичні чи звичаєві романи»* [4, с. 153]. Стосовно Едіт Вортон подібну тезу висловлює Ларрі Рубін (Larry Rubin): незважаючи на те, що *«течія натуралізму має потужний вплив на мистецтво Едіт Вортон <...>, критики часто його ігнорують»* [7, с. 182].

Таке ставлення американської критичної думки до письменниці пояснює дослідник натуралізму Дональд Пайзер (Donald Pizer). Він зауважує, що тогочасні науковці просто уникали необхідності інтерпретувати її твори з точки зору натуралізму, оскільки *«художні світи Норріса, Крейна та Драйзера, натуралістів часів Вортон, дуже вже відрізнялися від художнього світу самої Вортон»* [6, с. 241]. Наприклад, у романі «Епоха невинності» автор не наводить шокуючі описи відхожих місць, не торкається проблем проституції, важких умов життя і праці робітників чи селян, що так притаманно для творчості натуралістів її доби, а навпаки, застосовує натуралістичні тенденції для опису буднів американських елітарних кіл.

Першим, хто помітив цю особливість, вважається Блейк Невіус (Blake Nevius). У праці «Едіт Вортон: дослідження творчості» («Edith Wharton: A Study of Her Fiction») він звертає увагу на те, як у романі «Дім радості» («The House of Mirth») його протагоніст – світська красуня Лілі Барт – виступає «настільки явним продуктом спадковості, середовища та історичної доби <...>, як і кожен протагоніст у будь-якому визнаному натуралістичному романі» [5, с. 57]. Ця праця побачила світ у 1953 р. і відіграла важливу роль для подальшого вивчення літературної спадщини письменниці. З того часу натуралістичні аспекти у творах Едіт Вортон стало залишаються в полі наукових інтересів англомовних дослідників. Не є винятком і роман «Епоха невинності», який, на думку Дональда Пайзера (Donald Pizer), разом з «Американською трагедією» Теодора Драйзера знаменує «<...> зрілу фазу американського натуралізму» [4, с. 156]. Крім уже згаданих нами Д. Кемпбел (D. Campbell), Бл. Невіуса (Bl. Nevius), Д. Пайзера (D. Pizer) та Л. Рубіна (L. R), питанням про філософію натуралізму у творах Едіт Вортон цікавилися Берт Бендер (Bert Bender), Джанет Бір (Janet Beer), Лора Сальтц (Laura Saltz), Дженніфер Флайсснер (Jennifer Fleissner) та багато інших. Проте, незважаючи на жвавий інтерес зі сторони західних вчених, питання про філософію натуралізму у творчості Едіт Вортон, як уже зазначалося, залишається невирішеним в українському літературознавчому дискурсі. Саме необхідністю системного аналізу творчого доробку письменниці й зумовлюється актуальність нашого дослідження. Наукова новизна полягає в тому, що вперше у вітчизняному літературознавстві здійснено інтерпретацію роману Едіт Вортон «Епоха невинності» з позиції філософії натуралізму.

Метою статті є інтерпретація роману Едіт Вортон «Епоха невинності» з позиції натуралізму як художньо-естетичного явища. З поставленої мети випливають такі завдання: 1) проаналізувати роль спадковості, виховання та середовища в романі; 2) на прикладі роману дослідити вплив філософії та поетики натуралізму на художній стиль письменниці.

Виклад основного матеріалу. Вплив філософії натуралізму в «Епосі невинності» відчуваються в різних сферах життя героїв. Протагоністи зачитуються творами таких письменників-натуралістів, як брати Гонкур, Г. де Мопассан, Ж.-К. Гюїсманс, цікавляться філософськими ідеями еволюціоніста Г. Спенсера, а їхня лінія поведінки повністю визначаються впливом спадковості, виховання та середовища – трьох фундаментальних категорій натуралізму.

Про велике значення спадковості згадується вже в першому розділі. Коли фешенебельна публіка Нью-Йоркської музичної академії намагається ідентифікувати незнайомку в ложі місіс Мінготт, старий пліткар Сіллертон Джексон, який «<...> досконально знав родоводи усіх аристократичних родин» [1, с. 14], безпомилково визначає: це кузина Мей Велланд – «<...> та сама, яку в родині називали «бідолашка Еллен Оленська» [1, с. 15]. Загалом, світське товариство розглядає спадковість як силу, з якою «<...> нічого не поробиш» [1, с. 248]. Вважалося, що кожна знатна сім'я мала свої характерні риси, які відрізняли її від інших та передавалися у спадок нащадкам. Приміром, всі знали, що «<...> молоде покоління Леффертсів <...> – <...> фанатичні скнари, а Рашворти мають просто фатальну схильність до безглузвих шлюбів. <...> в кожному другому поколінні олбанських Чіверсів обов'язково народжується психічнохворий нащадок, і саме тому кузини й кузини з Нью-Йорка уникають шлюбів з олбанськими родичами» [1, с. 14].

Характерні особливості окремих індивідів теж пояснюються впливом спадковості. Зокрема, коли місіс Велланд обурюється, що «Ньюлан ніколи нічого не планує задалегідь», то згадує, що зять чинить «<...> точнісінько як його батько», а «<...> оскільки ця його дивність була визнана спадковою, <...> питання про Ньюландове неробство відпало саме собою» [1, с. 248]. Мати та сестра Арчера були «<...> типовими Ньюландами», а також «<...> схожі між собою, мов сестри» [1, с. 41]. Міс Арчер також успадкувала від матері свої смаки та вподобання: вони разом «<...> вирощували тропічні напороти, плели макраме, гаптували полотно шерстю, колекціонували глазуровану кераміку <...>, передплачували журнал «Добре слово» та обоженювали романи Уїди» [1, с. 41]. Крім того, мати й дочка мали «однаковісінкий» словниковий запас [1, с. 41].

Подібна паралель між матір'ю та дочкою проводиться на прикладі сімейства Велландів. Якось Арчер помітив, що «в особі літньої леді це вгадувалися сліди минулої вроди, очевидно була і схожість із донькою» [1, с. 165], – тож це змусило його задуматися: «<...> чи не судилося обличчю Мей з літами так самісінько огрубнути і набутти виразу безгрішної наївності, подібної до личини» [1, с. 165]. Мей переймає від мами й власну лінію поведінки, зокрема, що стосується організації побуту та створення сім'ї. Вона так само одержима ідеєю «убивати час» [1, с. 247], у конфліктних ситуаціях відповідає «<...> тим твердим і бадьорим тоном, який засвоїла від матері» [1, с. 296], потурає примхам чоловіка «<...> немов містерові Велланду-старшому» [1, с. 296]. Тож, одного дня Ньюланд із жахом усвідомлює: весь цей час дружина «<...> просто дозрівала, щоб перетворитися на точну копію своєї матері, і в міру того <...> намагалася перетворити його на копію містера Велланда» [1, с. 326].

Навіть «екстравагантна» (як для нью-йоркського бомонду) графиня Оленська не уникала впливу спадковості. В одному з діалогів між Арчером та Кетрін Мінготт письменниця дає зрозуміти, що своєю незалежністю та здатністю жити на власний розсуд Еллен завдячує саме бабусі – «<...> з усіх моїх дітей та онуків жоден не пішов у мене, окрім крихітки Еллен...» [1, с. 174]. У Нью-Йорку було відомо: «<...> все, на що може зважитися чоловік із П'ятої авеню, на те саме здатна відважитися й стара місіс Менсон Мінготт» [1, с. 16]. У товаристві її нарекли Катериною Великою, адже це була «<...> амбітна і владна стара, <...>, батько якої зганьбив себе за тасмичних обставин, а вона <...> змогла не лише змусити всіх прикусити язика і забути про це, а й домогтися того, що її чоловіком став голова впливового і багатого клану Мінготтів» [1, с. 16]. Отож, ті самі риси, які свого часу дозволили місіс Мінготт відвоювати втрачене становище в суспільстві, вдало видати дочок заміж і навіть збудувати будинок на власний смак – не з бурого піщаника, як того вимагали правила пристойності тих часів, а з

«<...> ясно-кремового <...> каменю на пустирі поблизу Центрального парку» [1, с. 16] – через багато років допомагали і її онуці відстоювати перед родичами право жити окремо від чоловіка.

У романі «Епоха невинності» поняття спадковості тісно пов'язане з поняттям виховання. Тогочасне виховання не просто поглиблює чи викорінює успадковані героєм якості та нахили: саме уявлення про нього передається у спадок від покоління до покоління. В його основі лежать загальноприйняті постулати – «<...> *правила пристойності, яким підкорявся увесь старий Нью-Йорк*» [1, с. 213]. Наприклад, хлопців навчали, що «*будь-який «пристойний» молодий чоловік*» мав «*приховувати своє минуле*», в той час як будь-яка «пристойна» дівчина «<...> *взагалі зобов'язана не мати жодного минулого, яке слід було б приховувати*» [1, с. 52]. Ідеальна дівчина повинна втілювати «<...> *спокій, стабільність, почуття вірної дружби й усвідомлення обов'язку*» [1, с. 231], якому слід залишатися вірною, «<...> *хоч би як з нею не поводитися*» [1, с. 52]. «Пристойні» жінки не мали ніяких романтичних ілюзій, адже вважалося, що «<...> *жінки, яких чоловік любить і шанує, відділяє нездоланна прірва від тих, що створені для втіхи і заслуговують тільки на жаль. У цьому їх завзято підтримують матері, тітки та інші родички похилих літ, одноставно переконані, що «подібні речі» з боку чоловіка – звичайна дурість, тоді як з боку жінки – завжди злочин*» [1, с. 112].

Для концепції виховання важливе значення мало тодішнє уявлення про справжнього американського джентльмена. «*В Америці джентльменові не личить займатися політикою*» [1, с. 143]. Йому також не годиться пов'язувати життя з комерцією, бути честолюбним, бажати досягти успіху у своїй царині чи думати про еміграцію. Як підсумовує Едіт Вортон, «справжній» джентльмен «<...> *залишається вдома і ні в чому не бере участь*» [1, с. 144]. По суті, «світський лев» мав не набагато більше можливостей для самореалізації чи саморозвитку, ніж світська дама. Таким чином, перед читачем постає ситуація, коли Ньюлан Арчер, молода освічена людина з політичними амбіціями, змушений нудитися «<...> *без діла у відведеному йому кабінеті адвокатської контори «Леттерблер, Лемсон і Лоу»* [1, с. 107], де на його присутність рідко звертають увагу, а коли він одного разу запізнився – «<...> *ніхто цього навіть не помітив*» [1, с. 144].

На час, коли розгортаються головні події роману (початок 70-х років XIX століття), ці усталені багатовікові догми загальноприйнятого уявлення про виховання вже не відповідають вимогам нової епохи, що призводить до їх часткового «відмирання» в останньому розділі другої книги роману. Виховані за старими канонами представники давньої американської еліти стали «<...> *схожі між собою, мов паперові фігурки, вирізані з одного аркуша. <...> ніби візерунок, намальований на стіні за трафаретом*» [1, с. 97]. Одним із найпомітніших «адептів» батьківських настанов у творі виступає майбутня дружина Арчера Мей Велланд. Роздумуючи про особистість своєї нареченої, Ньюланд дійшов несподіваних висновків – «<...> *уся ця відвертість і невинність – не що інше, як штучно створений продукт. <...> Тому ця штучна чистота, так вправно виплекана матусями, тітоньками, бабусями і прабабусями <...> гнітила його*» [1, с. 55]. Цей «гніт» ще більше посилювався, коли, переконуючи Мей якнайшвидше одружитися, «<...> *він раптом відчув, що постійно говорить тільки те, чого від нього чекають, і що відповіді Мей <...> лише продиктовані традиціями й інстинктом*» [1, с. 97], «<...> *вона співає з чужого голосу*» [1, с. 96].

Представники світського товариства взагалі не схильні мислити самостійно чи щось аналізувати. Це, зокрема, показано на прикладі Арчера: «[він] *вважав за достатнє мати власну точку зору і навіть не збирався її аналізувати, – адже так само поводитися <...> ці витечені, убрані в білі жилети джентльмени з квітами в петлицях*» [1, с. 11]. За визначенням письменниці, «<...> *усі вони живуть у такому собі світі ієрогліфів, де ніхто не говорить, не діє і навіть не думає по-справжньому*» [1, с. 54]. Елітарні кола не цікавляться глобальними економічними, політичними чи соціальними проблемами (а, зауважимо, такі проблеми були, адже в цей час США саме оголтувалися після виснажливої Громадянської війни), і їхні інтереси, як правило, доволі тривіальні. Приміром, Едіт Вортон з іронією описує, як у сім'ях Арчерів і Велландів «<...> *бурхлива дискусія з приводу того, чи треба влаштовувати виставку весільних подарунків, затьмарила останні години перед весіллям*» [1, с. 203]. «*Павутина допотопних умовностей*», що змушувала людей «<...> *коритися давно віджилим правилам*» [1, с. 52], призвела до того, що їхні погляди стали «<...> *дитячою пародією на життя, чи-то суперечками середньовічних схоластів про метафізичні поняття, сенс яких абсолютно нікому не відомий*» [1, с. 203]. Тож, поки представники благородних родин «нудилися без діла» у відведених їм конторах чи «вбивали час» на численних світських раутах, ключові місця в політичному і суспільному житті заповнили люди типу Бофорта чи місіс Стразерс – нувориші із сумнівною репутацією.

«Шаблонне» американське виховання протиставляється європейському вихованню графині Оленської. Еллен звикла мислити самостійно, а тому скептично ставиться до «*сліпого наслідування традицій*» [1, с. 268]. Своєю незалежною поведінкою вона нерідко шокує консервативних родичів. Зокрема, її екстравагантність часто проявляється в незвичній для США манері одягатися. У Нью-Йорку роками з уст в уста передають історію, як у вісімнадцять Еллен прийшла на свій перший бал у чорному. Для першої появи на публіці після повернення додому вона обирає темно-синю оксамитову сукню, яка, на думку Джейнн Арчер, «<...> *зовсім проста і пряма, мов нічна сорочка*» [1, с. 47]. Незважаючи на те, що «*вечорами нью-йоркські дами приймали у так званих «простих обідніх сукнях*», графиня, нехтуючи традиціями, приймає гостей «<...> *в довгій вільній сукні з червоного оксамиту, оздобленій блискучим чорним хутром, яке закривало її шию аж до підборіддя і спускалося вниз на груди*» [1, с. 122]. На превелике здивування родичів, Еллен оселяється не на фешенебельній П'ятій Авеню, а в далекому кінці Західної Двадцять третьої вулиці – «<...> *в богемному кварталі, населеному «літературною братією»*» [1, с. 120]. Вона незадоволена загальноприйнятим способом життя і гостро його критикує: «*Чи варто було відкривати Америку тільки для того, щоб побудувати тут точну копію англійського лицемірства?*» [1, с. 268]. Отож, «<...> *неза-*

баром виявилося, що мадам Оленська геть «ініша», щоб щиро вдаватися в речі, що цікавили все товариство» [1, с. 267]. Родичі так само втомилися від «заблуканої вівиці», яка затесалася до <...> бездоганної отари» [1, с. 16]. Їхні претензії до Еллен можна узагальнити реплікою місіс Арчер: «Мабуть, ти хочеш сказати, що місцеве товариство не таке блискуче. Твоя правда. Але ми належимо до цього товариства, і ті, хто до нас приїжджає, мають шанувати наші звичаї. А Еллен Оленська особливо – адже вона прибула сюди, втікаючи саме від того життя, яким живе блискуче європейське суспільство» [1, с. 102]. В такий спосіб «<...> мадам Оленська втратила підтримку клану Мінготтів» [1, с. 290]. Поступово від неї відвертається не лише родина, а й все світське товариство, тобто все її середовище.

Отже, всемогутні роди Вандерлейденів, Леффертсів, Чіверсів, Мінготтів, Ньюландів, Велландів та ін., з прирідженими їм спадковими рисами та шаблонним вихованням, представляють у романі характерну для натуралізму категорію середовища – стару нью-йоркську аристократію. Едіт Вортон пише, що за часів Ньюланд Арчера «Нью-Йорк <...> нагадував невелику, вельми слизьку піраміду, на гранях якої годі було знайти бодай найменшу шпарку чи якусь зачіпку, аби можна було піднятися вгору» [1, с. 58]. Середовище мало всепоглинаючий вплив на всі сфери життя своїх «реципієнтів». Воно визначало для них моральні засади, правила доброго тону, манеру одягатися й триматися на людях, регламентувало розпорядок дня і навіть вказувало, коли слід приїжджати в Оперу. Тотальний контроль вищою частиною суспільства над окремими індивідами став можливий завдяки таким факторам, як багатотисячлікі звичаї та традиції, плітки та громадський осуд.

Нью-Йорк роками організовував своє суспільне життя відповідно до загальноприйнятих норм – звичаїв та традицій. Автор описує, як «щороку п'ятнадцятого жовтня на П'ятій авеню відчинялися віконниці, розстилися килими, а на вікна вішались тришарові запони. Так виглядав пролог чергового сезону нью-йоркського світського життя. До першого листопада ці домашні ритуали завершувались <...>. А до п'ятнадцятого листопада сезон був уже в розпалі <...> дні звані обідів і танцювальних вечірок були розписані аж до Різдва» [1, с. 285]. Обідати було заведено о 7 годині, після чого представники благородних сімейств поспішали робити пообідні візити. Життя товариства було настільки чітко регламентоване, що «<...> кожен, хто мав до нього відношення, включно з власниками найманних карет і кебів, дворецькими і кухарями, точно знав, у кого і коли вечір зайнятий чи вільний» [1, с. 57].

Середовище не втрачало впливу на людей, навіть коли ті перетинали кордон. Якщо вихідці з американського бомонду вирушали в подорож, скажімо, до Європи, звичай велів оминати будь-яких контактів з іншими подорожніми. Варто згадати, як одного разу місіс Арчер і Джейн «<...> встановили мало не рекорд, не перемовившись ні словом з «іноземцями», за винятком обслуги в готелях і на залізничних вокзалах. Зі своїми співвітчизниками – крім тих, хто був їм свого часу належно представлений, – вони поводилися з ще більшою зневагою» [2, с. 213]. Коли ж під час медового місяця Арчер наважився відійти від усталених норм і таки прийняв запрошення британки місіс Карфі, середовище поспішило нагадати про себе через особу Мей. Ньюланд помітив: «<...> бажаючи здаватися невимушеною і розкутою в товаристві «іноземців», його дружина стає нестерпно провінційною у своїх міркуваннях. <...> її репліки не дозволяли співрозмовникам виявляти себе повною мірою» [1, с. 221]. Це зіпсувало вечір не лише Ньюланду, але й усім присутнім. Незручне мовчання за столом продовжувалося, аж «<...> поки жінки, на очевидну полегкість <...> чоловіків, не підвелися, щоб повернутися з ідальні у вітальню» [1, с. 221]. Показово, що саме Мей доклала всіх зусиль, аби переконати чоловіка не підтримувати знайомство з гувернером-«іноземцем» мосьє Рів'єром. Хоча Ньюланду ще «<...> ні з ким <...> не доводилося говорити так щиро і вільно з дня <...> останньої зустрічі з Недом Вінсеттом» [1, с. 221], середовище трактувало таких людей, як «надто зичайні» і «дуже неспритних у товаристві» [1, с. 225]. Дружні стосунки між ними так і не склалися.

Взаємодносини між Мей та Ньюландом взагалі дуже важливі для інтерпретації вирішальної ролі звичаїв у житті окремої людини. Так, на початку заручин Арчер бачить майбутній шлюб як приклад «пристрасної, ніжної дружби» [1, с. 53]. Проте скоро виявилося, що такий шлюб неможливий, оскільки вимагав би від Мей «<...> досвідченості й поступливості у стосунках, свободи суджень і широти думки – усього того, що родина разом з вихователями досі так ретельно виполювала з її душі» [1, с. 53]. Це приводить Ньюланда до такого висновку: «<...> набагато простіше дотримуватися традицій і поводитися з дружиною так само, як поводилися зі своїми дружинами його друзі, ніж утілювати в життя ті теорії, якими він захоплювався до одруження» [1, с. 217]. Індивідуальний погляд протагоніста на шлюб і сім'ю поступається колективним уявленням його середовища, й «Арчер мало-помалу повернувся до старих сімейних уявлень про шлюб» [1, с. 217].

Зауважимо, що конфлікт між індивідуальними прагненнями протагоністів і думкою середовища є цілком типовим для натуралістичних творів. Зокрема, в романі Теодора Драйзера «Дженні Герхардт» на прикладі трагічних стосунків між колишньою покоївкою Дженні та світським левом Лестером, письменник показує: «лише тоді, коли нависли грозові хмари й налетів ураган, коли на нього <Лестера> рушили війною всі сили суспільних умовностей, – тільки тоді він зрозумів, що, можливо переоцінив себе, що його особисті бажання й погляди – ніщо перед думкою суспільства» [2, с. 364]. Схоже відбувається й в «Епосі невинності»: через неможливість «відмахнутися від велінь» середовища Арчер так і не наважується одружитися з Еллен, яку щиро кохає. Все-таки «вони з Мей – <...> люди одного кола» [1, с. 31], думка ж «<...> про те, щоб, будучи при повному розумі, мріяти про одруження з графинею Оленською, здавалася цілком неймовірною» [1, с. 231].

У житті нью-йоркського товариства вагому роль відіграють плітки. Без них не обходиться майже жодна світська подія. Вже в першому розділі описується, як світська публіка не стільки стежить за блискучою грою Крістіни Нільсон у «Фаусті», як обговорює подробиці втечі графині Оленської від чоловіка з «<...> його секретарем» [1, с. 20]. Ця ж тема продовжується на званій вечері в домі місіс Арчер. Додаються й нові історії – із життя Джулі-

уса Бофорта і місіс Стразерс. Під час візиту в домі Вандерлейденів Арчери, своєю чергою, повідомляють родичам найостанніші відомості про сімейні зради містера Леффертса. За жвавість циркуляції пліток у романі відповідає старий Сіллертон Джексон. В «Епосі невинності» він, по суті, виступає, як уособлення «колективної пам'яті» елітарних кіл – «<...> поміж запалими, вкритими сивим пухом скронями Сіллертона Джексона зберігалося безліч скандальних історій і таємниць, що накопичилися під незворушною поверхнею нью-йоркського товариства. Ця інформація була такою всеосяжною, а його пам'ять такою міцною, що Джексон, здається, був єдиною людиною, котра могла б повідати про таємницю Джуліуса Бофорта, банкіра, а ще про те, що сталося з красенем Бобом Спайсером, батьком старої місіс Менсон Мінготт, який так загадково зник <...> уже через місяць по одруженні» [1, с. 14]. Оскільки інформація про представників еліти фіксується в пам'яті містера Джексона й передається з «уст в уста», жоден вчинок не залишається непоміченим. У такий спосіб середовище слідує, наскільки точно окремі індивіди виконують його приписи. Це своєю чергою надає особливої ваги такому соціальному інституту, як інститут репутації. Відсутність «доброго імені» викликає громадський осуд, тому воно перетворюється для нью-йоркської знаті на своєрідний фетиш. Серед інших, йому поклоняється й Арчер: «<...> у царині думки і мистецтв Ньюланд Арчер уважав себе інтелектуально набагато вищим за <...> рафінованих представників старої нью-йоркської аристократії. <...>, але всі разом вони представляли Нью-Йорк. Очевидно тому, <...>, Арчер змушений був приймати їхню точку зору на моральні засади. Він інтуїтивно відчував, що йти наперекір громадській думці досить важко, і навіть... непристойно. До того ж – це могло окошитися <...> на його репутації» [1, с. 12]. Навіть стара Кетрін Мінготт намагалася публічно не порушувати загальноприйнятих норм і, за свідченням Сіллертона Джексона, «за весь цей час <...> жодним чином не заплямувала своєї репутації» [1, с. 18].

Єдиним представником нью-йоркських елітарних кіл, хто не боїться кинути виклик середовищу, є графиня Оленська, а тому її репутація вважається доволі сумнівною. На думку Еллен, у тому, щоб «жити серед усіх цих добрих людей, які хочуть від вас тільки одного – щоб ви прикидалися», крилася «<...> справжня самотність» [1, с. 90]. Рідні дуже лестило, що їхня «<...> небога все ще залишається дружиною графа» [1, с. 184]. Вони намагалися якщо не переконати Еллен повернутися до Європи, то принаймні зберегти «status quo»: графиня могла залишитися в США окремо від чоловіка, але як заміжня дама, адже «<...> шлюб є шлюб» [1, с. 184]. Що ж до мадам Оленської, то та відкрито заявляла: її чоловік був негідником і їхнє сімейне життя не склалося. Вона навіть наважилася вимагати розлучення, адже хотіла відвоювати власну свободу. Такий мотив для середовища був незрозумілим. Як зауважила Мей: «Я не думаю, що для Еллен важлива її репутація в товаристві, і ніхто напевно не знає, що для неї важливо» [1, с. 290]. Поведінка графині викликала громадський осуд. Від страху, що граф «<...> може зайвити навселюд що-небудь непристойне <...>, щось таке, що може виявитися <...> небажаним, викликати пересуди і зашкодити <...> репутації» [1, с. 128], середовище просто її ігнорувало, як і все «неприємне» [1, с. 134], з яким стикалося.

Оскільки в романі «Епоха невинності» спадковість, виховання та середовище виступають вирішальними факторами у становленні персонажів і мають нездоланий вплив на їхню поведінку, у творі, за визначенням Е. Золя, «скрізь панує детермінізм» [3]. Воля окремого індивіда нівелюється. Наприклад, описуючи спосіб життя професора Емерсона Сіллертона та його дружини Еммі, Едіт Вортон додає: «Але такі вже вони були Сіллертони, й іншими бути не могли» [1, с. 245]. Дискутуючи з місіс Велланд про те, яке майбутнє чекає на Еллен, Арчер подумки зазначає: «Те, що ми самі уготували для неї» [1, с. 165]. Власне, його стосунки з мадам Оленською також припиняються всупереч їхньому бажанню: «Немов миттєвий <...> спалах вихопив із п'явки картину <...> – і на цій картині він і Еллен були зображені коханцями, причому в буквальному розумінні слова. Він угадав <...>, що за допомогою засобів, з якими він досі ще не стикався, його нарешті розлучили із співчасницею цього злочину» [1, с. 369]. Безперервний контроль зі сторони середовища, нездатність вирватися за межі матриці суспільних відносин, заданої застарілими правилами добропристойності, «класифікація» людей відповідно до їх родової спадковості, неможливість поводитися на власний розсуд чи всупереч нормам шаблонного виховання роблять атмосферу нью-йоркських фешенебельних кіл неймовірно задушливою. У такий спосіб у романі виникають характерні для натуралістів образи «життя-страждання» та «життя-тюрми».

Філософія натуралізму вплинула й на особливості художнього стилю Едіт Вортон. У романі «Епоха невинності» це, зокрема, проявляється у виборі мовних засобів. Намагаючись максимально правдиво, так би мовити, з науковою точністю, описати життя нью-йоркської еліти, письменниця використовує велику кількість наукової лексики з галузі соціології, антропології, біології і навіть юриспруденції. Наприклад, Едіт Вортон пише, що «пристойне» та «непристойне» «<...> так само багато важило у житті товариства <...>, як і тисячі років тому тотемі й табу <...> вселяли жах у серця його далеких предків» [1, с. 7]. Мінготти вважалися впливовим і багатим «кланом» [1, с. 16]. Наступний день після заручин Ньюланд і Мей присвятили візитам, «<...> адже цей ритуал був обов'язковим» [1, с. 32]. Більшість шлюбів розглядаються Арчером як «партнерство», що «<...> можливе <...> завдяки невіданню однієї сторони і лицемірству другої» [1, с. 53]. Лоуренс Леффертс думає, що Станіслав Оленський – це «породистий екземпляр» [1, с. 20]. Місіс Вандерлейден нагадувала «<...> якусь давно померлу допотопну істоту, вмерзлу у вічні льоди» [1, с. 61]. Разом із чоловіком вони виконували в товаристві функцію «суду вищої інстанції» [1, с. 65]. Розглядаючи питання про роль наукової лексики у творі, слід звернути увагу на десяту главу першої книги роману. Під час прогулянки з Мей Арчер зауважує, що, незважаючи на свій вік (майже двадцять два роки), його наречена залишається на диво інфантною. При цьому, перше, що спадає йому на думку – це історія про «<...> неодноразово згадувану в працях натуралістів печерну рибу з Кентуккі, зір якої повністю атрофувався через його непотрібність – адже вона все життя проводить у цілковитій темряві» [1, с. 96]. Тож протагоніст задається питанням: «А раптом після того, як він дозволить Мей Велланд розплющити очі, вони зможуть бачити саму тільки темряву?» [1, с. 96].

Художньому стилю Едіт Вортон притаманне скрупульозне ставлення до деталей. Загалом, такий підхід є доволі характерний для творчості письменників-натуралістів. Як приклад, можна навести ґрунтовний опис фінансових операцій Френка Алджернона Каупервуда – головного героя «Трилогії бажання» Теодора Драйзера, чи, скажімо, деталізований опис процесу самоосвіти Мартіна Ідена з однойменного роману Джека Лондона. У романі «Епоха невинності» наводяться докладні описи інтер'єрів та екстер'єрів, як-от будинків старої Кетрін Мінготт, місис Арчер, Бофортів, Вандерлейденів та Велландів. Подається вичерпний аналіз модних тенденцій серед елітарних кіл. Автор наводить точний опис зовнішності персонажів. Наприклад, стосовно старої «Катерини Великої» зазначається: *«Власні тілеса місис Мінготт <...> перетворили цю енергійну пампушечку з тендітними ступнями і точеними щиколотками на такий собі величний природний феномен. <...> багатоярусне підборіддя рясними фаландами спадало в запаморочливі глибини її неосяжних грудей <...>, а ще нижче хвилі чорного шовку переливалися через поруччя широкого <...> крісла і на хребтах тих хвиль, мов чайки, білили дві крихітні руки»* [1, с. 33]. Еллен Оленська постає перед читачем як *«<...> струнка молода жінка, трохи нижча на зріст від Мей Велланд, з густим кучерявим каштановим волоссям»* [1, с. 13]. Сама ж Мей вражає всіх своєю красою і скидається чи то на *«скульптурне зображення однієї з громадянських чеснот або грецьких богинь»* [1, с. 210], чи то на *«Діану-мисливцю»* [1, с. 215]. Цікаво, що Едіт Вортон жодного разу не згадує про зовнішність протагоніста роману Арчера, а також його тестя містера Велланда. Вірогідно, в першому випадку письменниця частково керується тим, що всі події твору сприймаються крізь призму саме його переживань, тобто постають такими, якими саме він їх бачить. Оскільки Ньюланд не може спостерігати за собою збоку, то й відомості про його зовнішній вигляд не наводяться. Що ж до містера Велланда, то той сприймається як певна абстракція – «верховне божество» [1, с. 137]. Він не приймає жодних рішень, не бере активної участі в сімейному чи суспільному житті й виступає як своєрідний об'єкт турбот зі сторони рідних – *«об'єкт загального поклоніння»* [1, с. 137]. По суті, містер Велланд є тим, ким у майбутньому під впливом середовища та Мей судилося стати Арчеру: якщо перший перетворився на мовчазного чоловіка, який *«не мав власної думки, зате мав безліч звичок»* [1, с. 136], то другий – на людину, *«<...> з якою ніколи нічого не трапляється»* [1, с. 254]. Тобто рутинна, одноманітність та власна безініціативність перетворили тестя і зятя на постаті незначні, на людей безвільних, так би мовити, безликих.

Висновки. Отже, проінтерпретувавши роман «Епоха невинності» з позицій філософії натуралізму, вважаємо, що у вказаному творі центральне місце займають три натуралістичні категорії – спадковості, виховання та середовища. Вони тісно пов'язані між собою та мають вирішальний вплив на становлення протагоністів, їхню лінію поведінки та подальшу долю. Внаслідок цього роман характеризується суворим детермінізмом – воля окремого індивіда нівелюється. Філософія натуралізму вплинула й на художній стиль Едіт Вортон. Їй притаманне вживання наукової лексики та скрупульозне ставлення до деталей. На наш погляд, натуралістичні аспекти творчості письменниці можуть стати плідною основою для подальших досліджень.

Література:

1. Вортон Е. Епоха невинності. Харків, 2016. 400 с.
2. Драйзер Т. Джени Герхардт. Харків, 2016. 425 с.
3. Золя Э. Экспериментальный роман. Litre Book. URL: http://librebook.me/le_roman_exp_rimental (дата звернення: 10.10.2018 р.).
4. Campbell D.M. «Where are the ladies?» Wharton, Glasgow, and American Women Naturalists. Studies in American Naturalism. 2006. № 1 & 2. Vol. 1. P. 152–168.
5. Nevius Blake. Edith Wharton: A Study of Her Fiction. Berkeley: U of California P, 1953. 271 p.
6. Pizer D. The Naturalism of Edith Wharton's «The House of Mirth». Twentieth Century Literature. 1995. № 2. Vol. 41. P. 241–248.
7. Rubin L. Aspects of Naturalism in Four Novels by Edith Wharton. Twentieth Century Literature. 1957. № 4. Vol. 2. P. 182–192.
8. The Oxford Handbook of Literary Naturalism / R. Armstrong, B. Bender, Ch. Beyers and others; ed. Keith Newlin. Oxford University Press, 2011. 536 p.

Анотація

Х. БЛИНСЬКА. НАТУРАЛІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОМАНУ ЕДІТ ВОРТОН «ЕПОХА НЕВИННОСТІ»

Стаття присвячена питанню натуралістичних тенденцій у романі Едіт Вортон «Епоха невинності». Проаналізовано вплив спадковості, виховання, середовища на становлення протагоністів та їхню поведінку. Прослідковано вплив філософії натуралізму на художній стиль письменниці.

Ключові слова: натуралізм, спадковість, виховання, середовище, детермінізм, художній стиль.

Аннотация

К. БЕЛИНСКАЯ. НАТУРАЛИСТИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ РОМАНА ЭДИТ УОРТОН «ВЕК НЕВИННОСТИ»

Статья посвящена вопросу о натуралистических тенденциях в романе Эдит Уортон «Век невинности». Проанализировано влияние наследственности, воспитания и среды на становление протагонистов, их поведение. Прослежено влияние философии натурализма на художественный стиль писательницы.

Ключевые слова: натурализм, наследственность, воспитание, среда, детерминизм, художественный стиль.

Summary

KH. BILYNSKA. NATURALISTIC TENDENCIES OF EDITH WHARTON’S “THE AGE OF INNOCENCE”

The article is dedicated to the issue of naturalistic tendencies in Edith Wharton’s “The Age of Innocence”. The influence of heredity, upbringing and environment on the protagonists’ development and behavior has been traced. The writer shows how the inherited qualities are further intensified by upbringing and how it affects the characters’ future welfare. The protagonists are under total control of their environment – the New York leisure-class society. It determines their motives and actions, as well as has overwhelming effect on their personal lives, ensured by means of gossip and public censure. As a result, the novel is characterized by strict determinism – the will of a separate individual is neglected. All these factors are analyzed on the example of Newland Archer’s relationships with his family, and friends, and especially with Ellen Olenska – the only woman he loves.

Naturalistic philosophy has also got a vast impact on Edith Wharton’s writing style. In order to be as accurate as possible, the author gives long detailed descriptions of clothes and décor, as well as pays much attention to manners and traditions of the 19th century New-York upper class society. She extensively uses scientific terms from biology, sociology, anthropology and jurisprudence, which makes the novel look like a thorough study of everyday life among the American elite at that time.

After a careful investigation, it has been summarized that the question of naturalistic tendencies in Edith Wharton’s works may become a prolific base for further research.

Key words: naturalism, heredity, upbringing, environment, determinism, writing style.

ОБРАЗ ФРАНЦУЗСКОГО КОРОЛЯ У КРИСТИНЫ ПИЗАНСКОЙ: ИДЕАЛЬНЫЙ СУВЕРЕН – РЕАЛЬНАЯ ЛИЧНОСТЬ ИЛИ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ГЕРОЙ

Постановка проблемы. Исследовательский интерес последних десятилетий к антропологической, гендерной, интеллектуальной составляющим истории заново «открыл» Кристину Пизанскую как поэтессу, писательницу, историка и политического мыслителя. В зарубежной историографии работы, посвященные отдельным аспектам ее творчества, растут с каждым годом в геометрической прогрессии [4; 7]. В отечественной историографии исследований, посвященных творчеству первой европейской «профессиональной» писательницы, крайне мало [10; 11; 12].

Анализ последних исследований и публикаций. Отдельные авторы XIX в. и значительной части XX в. немало постарались, чтобы представить Кристину Пизанскую «синим чулком» и универсальной посредственностью: ее обвиняли в поверхностности суждений, несостоятельности идей, наспех создаваемых на заказ или щедро заимствуемых у античных авторов и механически переносимых ею в собственные произведения. Ее описание модели государственного устройства объявляли «грустно старомодным», «консервативным», «неоригинальным» и «ретроградным», «обратным током крови» в «мужском стриме» политических идей XV в. [11, с. 74, 78]. Сторонники подобной точки зрения отрицают какой-либо вклад писательницы в западноевропейский литературный и исторический дискурс, отводят Кристине Пизанской незначительную, «ретрансляционную» роль в истории становления западной исторической и политической мысли. В работах Франсуазы Отран, Клода Говара, Жюэля Бланшара, Ангус Кеннеди, Лилианы Дюлак, Жозет Андре Висман, Нади Марголис, Джеймса Ледлоу, Розалинды Браун-Грант, Ренаты Блюменфельд-Косински, Жаклин Серкельини-Туле и других авторов намечился новый, более продуктивный и взвешенный подход к изучению наследия писательницы [12, с. 268–269].

Целью статьи является рассмотрение вопроса о том, насколько идеальный суверен в трактате Кристины Пизанской является литературным героем и насколько он соответствует реальной личности французского монарха. Мы попытаемся проследить, как реализуются различные подходы и методики, на примере одной выбранной для анализа работы писательницы – «Книги деяний и добрых нравов мудрого короля Карла V» [2; 3].

Изложение основного материала. Проблема возникает уже на уровне определения жанра сочинения Кристины Пизанской. Ж. Бланшар, К.Л. Форхан и Л. Дюлак уверены, что мы имеем дело с зеркалом и исторической биографией [1, с. 214; 6, с. 27–34; 5, с. 148]. Переводчики трактата на современный французский язык Э. Хикс и Т. Моро приходят к выводу, что «Книга деяний и добрых нравов мудрого короля Карла V» не является исторической работой в строгом смысле слова, поскольку преследует цель создания некоего идеального поведенческого образца; это скорее сборник примеров для подражания, одобренных философскими рассуждениями, предназначенными для обучения наследника престола [3, с. 17, 28]. С оценкой сочинения Кристины Пизанской как эмфатического восхваления согласны С. Соленте [2] и Н. Марголис [8, с. 372]. Более сдержаны в оценках М. Циммерманн [9, с. 165, 169] и Д. Делогю: по их мнению, «Книга деяний и добрых нравов мудрого короля Карла V» представляет собой сложный текст с элементами биографии, истории, зеркала принца, морального, философского и политического трактата. Л. Дюлак считает, что философские размышления в последней части «Книги деяний и добрых нравов мудрого короля Карла V» поглощают, отодвигают в тень биографический контекст, жизнеописание короля становится отправной точкой, дающей Кристине Пизанской возможность показать эрудицию, изложить свои представления о королевской добродетели, идеальном суверене и природе мудрости [5, с. 156].

Кристине Пизанской на момент написания работы было сорок лет. Она известная поэтесса, литератор, полемист [2, т. 1, с. 74]. Младший брат покойного короля избрал Кристину Пизанскую для написания назидания для своего внучатого племянника. Многие ее идеи взяты у разных авторов, она не пытается скрыть компилятивный характер своего текста или представить идеи и слова других писателей как свои собственные. В главе 2 книги I Кристина говорит о «*ceste present petite compilation*» [2, т. 1, с. 6] и о просьбе Филиппа Бургундского «*compillasse un traittié*» [2, т. 1, с. 7]. Она видит свою задачу в организации, рекомбинации, контекстуализации материала как приеме создания нового текста. Своим недоброжелателям и будущим критикам ее «компилятивной» манеры письма Кристина Пизанская отвечает в главе 21 книги II метафорой архитектора и вышивальщицы [2, т. 1, с. 190–191]. На возможные упреки в женском невежестве в таких сугубо мужских сферах деятельности, как рыцарство, Кристина Пизанская отвечает цитатой из Юга де Сен-Виктор, который писал, что мудрый человек смотрит не на личность учителя, а на качество того, чему учат [2, т. 1, с. 191]. Писательнице пришлось столкнуться с такого рода отношением на стадии сбора материала для сочинения: в главе 18 книги II она сообщает, что

некоторые из служащих Карла V не желали обсуждать с *ignorant femme* подробности повседневной жизни и деятельности монарха [2, т. 1, с. 182].

Для Кристины Пизанской ее сочинение – дань уважения покойному королю. В главе 18 книги II автор подчеркивает апологетическую природу своего начинания [2, т. 1, с. 181]. Но, помимо панегирического аспекта, в работе писательницы ярко выражен назидательный компонент [2, т. 1, с. 104]. Она надеется, что ее «Книга деяний и добрых нравов мудрого короля Карла V» будет побуждать к добродетели. Образ Карла V явно и неоднократно предлагается в качестве примера, которому надлежит следовать [2, т. 1, с. 37, 51; 2, т. 2, с. 132].

Откровенно дидактическая цель сочинения Кристины Пизанской связывает «Книгу деяний и добрых нравов мудрого короля Карла V» с традицией зеркал – работ, направленных на руководство интеллектуальным, моральным и духовным развитием государей, описывающих идеал правителя и объясняющих, как его достичь. Писательница использует в качестве образца такие зеркала, как «Поликратик» Иоанна Солсберийского и «О правлении государей» Эгидио Колонна (вероятно, в переводе Анри Гоши). Различные зеркала отдавали предпочтение разным добродетелям или их сочетаниям, а конкретные условия определяли круг востребованных достоинств. У Кристины Пизанской основными королевскими достоинствами являются мудрость и благоразумие [2, т. 2, с. 10, 21, 22, 25, 28]. Благоразумие Карла V направлено на улучшение жизни его подданных. Это внимание к общественному благу – не альтруизм, ведь процветание народа – основа могущества и авторитета монарха [12, с. 268–274]. Отличие от традиционного жанра зеркал состоит в сочетании назидательности с элементами биографии. Вместо того чтобы полагаться исключительно на абстрактные принципы или теории, Кристина Пизанская использует конкретные индивидуальные и исторические детали. В то время как ранние зеркала использовали исторические примеры для иллюстрации конкретных качеств, писательница делает воплощением идеала характер и дела одного человека.

Второй вопрос, вызывающий серьезные споры, – проблема главного героя. На первый взгляд самоочевидное и закрепленное декларациями самой Кристины Пизанской понимание образа Карла V в качестве стержневого, якорного (по определению Ж. Бланшара [1, с. 224; 11, с. 75–76]), организующего вокруг себя весь материал работы, также подвергается сомнению. Ряд авторов делают акцент на автобиографическом характере работы, настаивают как минимум на двух главных героях: Кристина предстает как литературный, интеллектуальный, женский двойник мудрого короля. Писательница организует, выстраивает свое произведение подобно тому, как Карл V выстраивает французскую государственность (образ архитектора). А возможно, Кристина Пизанская использует образ Карла V для демонстрации собственного интеллекта, образ мудрого короля – только предлог для обсуждения широкого круга тем, волновавших современников. В качестве аргумента приводят частые, обстоятельные и зачастую уходящие далеко от рассмотрения фигуры Карла V и его деяний отступления [5, с. 156]. Только 5 из 39 глав книги II, в которой Кристина пытается продемонстрировать, что Карл V был «*vray chevalereux*» [2, т. 1, с. 243], сосредоточены на личности короля (главы 7–10 и 29), в то время как главы 5–6 и 19 обсуждают личность Карла V наравне с другими темами. Главы 1–4, 11–18, 20–28 и 30–39 сосредоточены в основном или исключительно на других предметах. Действительно ли Карл V является предметом работы Кристины Пизанской или же он просто выступает в роли предлога либо рамок для обсуждения широкого круга других тем и дает автору возможность показать свою эрудицию?

Все же ответим утвердительно – главным героем сочинения является именно Карл V. После всех отступлений Кристина Пизанская возвращается к теме центрального персонажа, используя такие формулы, как «*retournant à nostre matiere*», «*en retournant à ma matiere, que trop ay delaisié*» [2, т. 1, с. 36, 79].

Кристина Пизанская написала свою работу через четверть века после смерти своего главного героя. Прошло достаточно времени, чтобы впечатления «отстоялись», оформились в определенное мнение. Писательница – ровесница правления Карла V: ее детство и девичество прошли при королевском дворе. В определенном смысле работа Кристины Пизанской – мемуары. Она и не пишет ничего о докоролевском (весьма драматичном) периоде жизни своего персонажа. При составлении «Книги деяний и добрых нравов мудрого короля Карла V» она полагалась не только на письменные источники, но и на информацию, полученную от «*pluseurs gens notables*», состоявших на королевской службе [2, т. 1, с. 9, 181], и на свои личные воспоминания о правлении мудрого короля. Это делает дискурс неформальным и живым, житейские зарисовки придают образу короля большей реалистичности. Смерть Карла V описана по воспоминаниям отца писательницы [2, т. 2, с. 180], в личной близости которого к покойному не приходится сомневаться. Плутарх подчеркивал значимость мелких деталей и случайных замечаний для описания исторических личностей. Кристина Пизанская пытается проявить личность своего персонажа через поведенческие стереотипы (в обращении с близкими, женой и детьми) или речевые особенности (такие как замечания, сделанные в разговорах наедине, либо шутки), а также через его предпочтения в проведении досуга и книгах. По утверждению автора, радостные, светлые девические воспоминания наряду с совершенством достоинств и добродетелей короля сделали написание работы особенно приятным [2, т. 2, с. 193].

В индивидуальном сознании прошлое по отношению к настоящему всегда идеализировано. Карл V правил в золотом веке молодости Кристины Пизанской в мирное и благополучное для Франции время, он был покровителем ее отца и семьи [8, с. 372]. Кристина восхищена (и не скрывает этого) своим персонажем, но вместе с тем это не слепая и безрассудная восторженность. Она предугадывает возможные направления критики и отвечает, предвосхищая замечания недоброжелателей. Она делает все возможное, чтобы объяснить и оправдать то, что может быть воспринято как недостатки Карла V.

В книге II, предвосхищая возможные обвинения Карла V в трусости [2, т. 1, с. 131], Кристина Пизанская замечает, что, во-первых, Карл V успешно участвовал в военных кампаниях до его коронации; во-вторых, впоследствии он страдал от болезни, которая препятствовала его личному и физическому участию в военных кампаниях; в-третьих, в любом случае благоразумие и мудрость более важны для рыцарства, чем физическое участие в его походах. Писательница опирается на авторитет Вегеция и сравнивает поведение и успехи Карла V с достижениями римлян [2, т. 1, с. 132–133]. Кристина Пизанская объявляет Карла V образцом рыцарства, смысл которого уже не в сугубо военной успешности, а в эффективном правлении в самом широком смысле слова. А главная задача хорошего правления – поддержание мира ради общественного блага [8, с. 372; 6, с. 143–144; 10, с. 61].

Образ рыцарственного короля как хранителя мира отвечал чаяниям времени внутренних смут, раздиравших королевство изнутри. Установление и сохранение мира и, следовательно, процветание королевства – истинная сущность рыцарства, поэтому Кристина Пизанская сравнивает Карла V с его тезкой, императором Карлом Великим, правителем прошлого, королем-воином по преимуществу. Однако по ходу повествования Кристина модифицирует традиционный образ Карла Великого – короля-воина – в иной, а именно в образ Карла Мудрого, который гораздо ближе ее собственному монархическому идеалу. В «Книге деяний и добрых нравов мудрого короля Карла V» Карл Великий представлен не только успешным монархом-основоположником и знаменитым рыцарем, но и интеллектуалом, своего рода двойником и предтечей Карла V [2, т. 2, с. 46]. В новой трактовке идеального государя, олицетворяемой у Кристины Пизанской образами Карла Мудрого и Карла Великого, шевалье (рыцарь) уступает место стратегу (мудрецу).

Официальная историография (сен-денийские хроники) дает хронологию событий, писательница сознательно отказывается от последовательного пересказа (например, хода и перипетий отвоевания французских территорий) в пользу общего взгляда на действия короля [2, т. 1, с. 198]. Приблизительный хронологический порядок следования – от рождения Карла V в книге I (о рождении главного героя своего сочинения автор расскажет только в главе 6 книги I, а его детство и юношество, то есть весь процесс взросления, окажутся вне пределов ее интереса) до его смерти в книге III [2, т. 2, с. 180] – выдерживается в работе. Однако перемежающиеся повествование житейские истории и нравоведения взяты из разных периодов его жизни без какого-либо порядка, а даты указываются редко.

Текст организован тематически, а не хронологически, как можно было ожидать от биографического произведения. Каждая из трех книг сочинения Кристины Пизанской иллюстрирует одну из избранных ею добродетелей Карла V: благородство, рыцарство, мудрость [2, т. 1, с. 6, 11; 10, с. 62].

Событийная сторона жизни и правления Карла V является для автора только канвой, материалом для создания образа. Она осознает себя архитектором, творцом образа монарха. И не просто правителя, а идеального суверена. Ее герой – тоже архитектор, устроитель государственности [2, т. 2, с. 36].

Самым ярким аспектом нового идеала Кристины Пизанской, как мы видели в отношении рыцарства, является мудрость или благоразумие для короля. Следствие этого качества подчеркивается самой структурой «Книги деяний и добрых нравов мудрого короля Карла V», поскольку книга III, в которой обсуждается мудрость, является кульминацией работы. Произведение сконструировано так, чтобы завершить описание характеристикой интеллектуальных качеств короля и их практического применения. Мудрость жизненно важна для правителя, она находится на первом месте среди добродетелей. Она составляет основу силы и успеха Карла V (и, по словам писательницы, тех, кто следует его примеру). Через образ «*princeps litteratus*» Кристина Пизанская предлагает идеальный союз политической власти и интеллекта. Объединение знаний и власти подчеркивает ее принципиально прагматичный взгляд на суверена.

Традиционная парадигма монархии требовала, чтобы идеальный суверен был успешным в военном отношении. Кристина Пизанская посвящает книгу II «Книги деяний и добрых нравов мудрого короля Карла V» личному рыцарству короля [2, т. 1, с. 105]. Она пересматривает само определение рыцарства и анализирует соответствие Карла V четырем его составляющим [2, т. 1, с. 117–118]; сделан акцент на конечных результатах или «*les effectz des choses*», победу делают возможной мудрость и благоразумие Карла V и благодать Божья [2, т. 1, с. 117, 129]. Не так важно, как или кем победа достигается, из чего возникает отсутствие интереса к деталям сражений и роли полководцев (в частности, Дюгеклена). Для нового понимания рыцарства интеллектуальные достоинства важнее физических доблестей и усилий, осмысление и планирование перевешивают по значимости практическую реализацию задуманного [2, т. 1, с. 120]. Карл V в работе Кристины Пизанской – архитектор восстановления королевства.

Одним из основных достоинств государя писательница считает поддержание порядка. В некоторых отрывках «Книги деяний и добрых нравов мудрого короля Карла V» такие слова, как *ordre*, *ordennance*, *ordermé*, становятся ключевыми. Их повторение – упрек против беспорядка ее собственного времени. В главе, посвященной королевским выездам, Кристина Пизанская упоминает слово «порядок» девять раз на двух страницах [2, т. 1, с. 51]. Порядок Карла V – моральный порядок, связанный с понятиями справедливости, умеренности, приличия и правоты; он призван служить примером для современных князей и его преемников. Иллюстрацией образцового управленческого порядка является описание императорского визита в Париж в 1378 г. [2, т. 2, с. 99–101]. Многие выезды, шествия, церемонии, пиры и развлечения были предназначены для иллюстрации авторитета, власти и контроля Карла V, а также его милости, богатства и щедрости.

Ораторские и дипломатические способности Карла V в полной мере проявляются в его речи в Лувре перед императором, его сыном, многими принцами и членами королевского совета [2, т. 2, с. 116–117]. В ней он излагает императору и его свите историю ссоры Франции с Англией. Карл V понимал, что получение поддержки

от других европейских держав будет иметь решающее значение в борьбе с Англией. Он знает процессуальные тонкости и юридические вопросы, а также умело использует свои знания для достижения политических целей, за что англичане назовут его «королем адвокатов». Он читает вслух письма «en françois et en latin, affin que chascun mieulx l’entendist» [2, т. 2, с. 118], в которых содержатся документальные доказательства справедливости позиции Франции. Он перечисляет нарушения англичанами договора в Бретињи. Его речь должна убедить нынешних или потенциальных союзников Англии в легитимности позиции Франции в войне.

Вместе с тем власть Карла V далека от индивидуалистических крайностей тирании или деспотии. Он обращается за консультациями и советом к специалистам относительно многих серьезных вопросов: о содержимом ампулы со священным елеем [2, т. 1, с. 95], о принятии апелляции от гасконского дворянства (равносильной объявлению войны Англии) [2, т. 1, с. 125–128], о правовых основаниях для расторжения договора в Бретињи [2, т. 2, с. 19], о признании результатов выборов и о выборе подчинения папе Урбану VI или Клименту VII [2, т. 2, с. 140–141].

Выводы и перспективы дальнейшей разработки проблемы. В результате проведенного анализа «Книги деяний и добрых нравов мудрого короля Карла V» Кристины Пизанской можем представить некоторые заключения.

Во-первых, нужно отметить, что с «Книги деяний и добрых нравов мудрого короля Карла V» начинается новый этап в творчестве писательницы. Это первая прозаическая работа известной поэтессы, и с этого времени она будет писать преимущественно прозой. Изменяется также характер ее произведений – теперь это морализаторские, философские и политические трактаты на актуальные, злободневные темы.

Во-вторых, работа Кристины Пизанской находится у истоков мемуарного и биографического жанров, выходя за рамки традиционного для ее времени историописания (представленного хрониками). Информация о жизни Карла V (16 годах его правления) извлекается писательницей из рассказов очевидцев и участников событий, а также из собственных воспоминаний.

В-третьих, хотя произведение задумывалось Кристиной Пизанской как дань памяти, панегирик достоинствам монарха и назидание для принцев следующего поколения (в частности, дофина Людовика Гиенского), оно выходит за рамки традиционного для того времени жанра зеркал – наставлений для наследников престола. Предшествующая назидательная литература использовала исторические примеры для иллюстрации конкретных качеств правителя. Кристина Пизанская впервые сделала воплощением идеала характер и дела одного человека – короля Карла V.

В-четвертых, «Книга деяний и добрых нравов мудрого короля Карла V» выходит за рамки чисто биографического жанра. Простому повествованию о событиях автор предпочитает философскую рефлексию, часто сознательно исключает некоторые исторические детали, оставляет без внимания линейную хронологию, приводит события и нравоучительные примеры из разных периодов жизни монарха вне временной упорядоченности.

В-пятых, Кристина Пизанская, по нашему мнению, предложила новую трактовку рыцарского идеала. Ее суверен олицетворяет новый стиль правления, который подразумевает обязанности короля по отношению к своим подданным и поддержанию мира и общественного блага. Мудрость и благоразумие, согласно писательнице, являются неперемными условиями «рыцарственности» идеального монарха.

Таким образом, структурная парадигма работы отвечает цели создания нового идеала суверена. Образ Карла V для Кристины Пизанской – поведенческая модель монарха, идеальный пример, которому надлежит следовать.

Литература:

1. Blanchard J. Christine de Pizan: tradition, expérience et traduction. Romania. 1990. Tome 111. № 441–442. P. 200–235.
2. Pisan C. de. Le Livre des faits et bonnes moeurs du sage roy Charles le Quint: 2 vol. / éd. S. Solente. Paris, 1936. Vol. 1. 249 p.; Pisan C. de. Le Livre des faits et bonnes moeurs du sage roy Charles le Quint: 2 vol. / éd. S. Solente. Paris, 1941. Vol. 2. 283 p.
3. Pisan C. de. Le livre des faits et bonnes moeurs du roi Charles V le Sage / trad. fr. T. Moreau et E. Hicks. Paris: Stock, 1997. 370 p.
4. Pisan C. de. Réd. Laurent Brun. Les Archives de littérature du Moyen Âge (ARLIMA). URL: https://www.arlima.net/ad/christine_de_pizan.html (дата обращения: 07.12.2018).
5. Dulac L. De l’art de la digression dans Le Livre des faits et bonnes moeurs du sage roy Charles V de Christine de Pizan. Revue des Langues Romanes. 1993. № 1. P. 115–126.
6. Forhan K.L. The Political Theory of Christine de Pizano. Burlington, Hampshire (England): VT Ashgate, 2002. 201 p.
7. Kennedy A.J. Christine de Pizan: A Bibliographical Guide: in 3 vol. London: Grant and Cutler, 1984. Vol. 1. 131 p.; Kennedy A.J. Christine de Pizan: A Bibliographical Guide: in 3 vol. London: Grant and Cutler, 1994. Vol. 2. 135 p.; Kennedy A.J. Christine de Pizan: A Bibliographical Guide: in 3 vol. London: Grant and Cutler, 2004. Vol. 3. 285 p.
8. Margolis N. Christine de Pizan: the poetess as historian. Journal of the history of ideas. Philadelphie, 1986. Vol. 47. P. 361–375.
9. Zimmermann M. Mémoire – tradition – historiographie. Christine de Pizan et son Livre des Fais et bonnes moeurs du sage Roy Charles V. The City of Scholars: New Approaches to Christine de Pizan / éd. M. Zimmermann et D. De Rentis. Berlin; New York: de Gruyter, 1994. P. 158–173.
10. Санжарова Г.Ф., Санжаров В.А. Позднесредневековая политическая мифология во Франции: владыка и его держава. Міф у художній свідомості та культурі ХХ ст. (II Мішуковські читання): матеріали міжнародної наукової конференції. Херсон: ВД «Гельветика», 2017. С. 60–64.

11. Санжарова Г.Ф., Санжаров В.А. Отход от традиций латинскоязычной хронистики: топосы и новации в исторических работах Кристины Пизанской. Мова і культура: науковий журнал. К.: ВД Дмитра Бурого, 2015. Вип. 18. Т. III(178). С. 74–79.
12. Санжарова Г.Ф., Санжаров В.А. Дихотомия государь-народ во французской литературе и историографии XV века (Кристина Пизанская и Жан Жувеналь Дезюрсен). Мова і культура: науковий журнал. К.: ВД Дмитра Бурого, 2010. Вип. 13. Т. IV(140). С. 268–274.

Аннотация

Г. САНЖАРОВА, В. САНЖАРОВ. ОБРАЗ ФРАНЦУЗСКОГО КОРОЛЯ У КРИСТИНЫ ПИЗАНСКОЙ: ИДЕАЛЬНЫЙ СУВЕРЕН – РЕАЛЬНАЯ ЛИЧНОСТЬ ИЛИ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ГЕРОЙ

Статья посвящена анализу образа французского короля Карла V в творчестве первого европейского профессионального писателя – Кристины Пизанской (1365–1430 гг.). Описанию французского монарха она посвятила специальную работу. В статье разбираются основные составляющие образа, предлагаемого Кристиной Пизанской в качестве нового идеала суверена. Рассматриваются вопросы об авторских приемах создания образа, соответствии литературной модели реальной личности, отмечается роль авторских отступлений в формировании «живого», реалистичного образа персонажа.

Ключевые слова: Кристина Пизанская, Карл V, король/государь, образ.

Анотація

Г. САНЖАРОВА, В. САНЖАРОВ. ОБРАЗ ФРАНЦУЗЬКОГО КОРОЛЯ В ХРИСТИНИ ПИЗАНСЬКОЇ: ІДЕАЛЬНИЙ СУВЕРЕН – РЕАЛЬНА ОСОБИСТІТЬ ЧИ ЛІТЕРАТУРНИЙ ГЕРОЙ

Статтю присвячено аналізу образу французького короля Карла V у творчості першого європейського професійного письменника – Христини Пізанської (1365–1430 рр.). Характеристиці французького монарха вона присвятила спеціальну роботу. У статті проаналізовано основні складники образу, запропонованого Христиною Пізанською як новий монарший ідеал. Розглядаються питання про авторські прийоми створення образу, відповідність літературної моделі реальній особистості, визначається роль авторських відступів у формуванні «живого», реалістичного образу персонажа.

Ключові слова: Христина Пізанська, Карл V, король/володар, образ.

Summary

G. SANZHAROVA, V. SANZHAROV. IMAGE OF FRENCH KING BY CHRISTINE DE PIZAN: PERFECT SOVEREIGN IS REAL PERSONALITY OR LITERARY HERO

The paper analyses an image of the French king Charles V in works of Christine de Pizan (1365–1430), the first European professional writer. She devoted a special work to the description of the French monarch. Information on Charles V's life, within traditional chronology from birth to death, comes from sixteen years of his reign. The work was meant to be a tribute to the memory of the king, a panegyric of his advantages and edification for the next generation of princes (in particular, dauphin Louis, Duke of Guyenne). However, the book is beyond purely biographic genre. Christine prefers a philosophical reflection rather than simple narration about events, she often deliberately excludes some historical details, ignores linear chronology, gives events and moralizing examples from different periods of the monarch's life out of temporal order. The structural paradigm of the work meets the purposes of creation of a new ideal of sovereign; Charles V's image for Christine is a behavior model for monarch, an example that should be followed by. The previous instructive literature – *Specula* – used historical examples to illustrate specific qualities of a governor. Christine de Pizan for the first time personified an ideal in a character and deeds of one person – the king Charles V. The paper considers main qualities offered by Christine as a new monarchic ideal. The author's methods of image creation, compliance of literary model with real personality are considered; a role of author's digressions in formation of "vivid", realistic image of a character are noted in the paper.

Key words: Christine de Pisan, Charles V, sovereign/prince, image.

**5. Романські, германські
та східні мови**

**5. Романские, германские
и восточные языки**

**5. Romanic, Germanic
and Oriental languages**

TWO YEARS' EXPERIENCE OF WORKING IN THE FRAMEWORK OF THE BRITISH COUNCIL ENGLISH FOR UNIVERSITIES PROJECT (PROBLEMS AND PERSPECTIVES)

This article is devoted to summarizing two years' experience of the authors during their participation and working in the framework of the project 'English for Universities' organized by the British Council, sharing modern approaches in ESP-training, analyzing problems and perspectives of ATE (Academic Teaching Excellence) in the mainstream of the internationalisation of Ukrainian universities.

The given article is the authors' continuation of research papers dealing with sharing experience in training during the process of learning English for specific purposes and teaching academic disciplines in English.

It's known that "...the British Council is a British organisation specialising in international cultural and educational opportunities. It works in over 100 countries: promoting a wider knowledge of the United Kingdom and the English language; encouraging cultural, scientific, technological and educational co-operation with the United Kingdom; and changing people's lives through access to education, skills, qualifications, culture and society" [1].

It should be mentioned that in 2017 the British Council celebrated the 25th anniversary in Ukraine.

The British Council "... strengthens ties between Ukraine and the United Kingdom in the Arts, English, Higher Education and Society, provides educational opportunities to Ukrainians in English for individual and professional development, and administer examinations and tests from the UK.

In 2016 more than 110,000 people took part in the programmes or activities with a further 2,800,000 using the digital services, including English language resources and more than 5,1 ml using the publications and broadcast products.

In English, the British Council works with the Ministry of Education and in-service colleges to provide continuous professional development for 37,000 English language teachers and the support to the Year of English in Ukraine brought more than 2,1 ml audiences in Ukraine. The British Council teaches around 3,000 students a year through the Kyiv English School and administer more than 13,700 examinations or tests.

In Higher Education, the British Council builds links between the UK and Ukraine's higher education sector, in areas such as industry/university links and the internationalisation of higher education quality assurance; builds capacity of university leadership and contribute to students' self-governance. the British Council worked with more than 125 universities through different programmes during the year" [2].

Nowadays much attention is given to the process of the internationalisation of Ukrainian universities. It's quite natural as we all live in the epoch of globalization.

As for the English for Universities project, "... it was initiated by the British Council Ukraine in December 2013 after the Ukrainian Ministry of Education had identified the improvement in levels of English in Ukraine's universities as a priority.

The project aims to make a commitment to helping Ukraine make a transformational change in the level of English among both university teaching staff and students at which they can fully participate on the international stage.

The project objective is to help Ukraine create its own sustainable EL teaching capacity to take students to B2 or C1 CEFR levels; introduce standards.

This will be carried out based on the recommendations of consultancies assessing what is needed to reach goals of fluency in English amongst more staff and students" [3].

It's very important because "... English is now recognised as a basic life skill for the 21st century, like using a computer, rather than as a specialist accomplishment. It provides people with the ability to explore and navigate wider ranges of information and viewpoints than if they just have their home languages. The British Council's English for Universities Project has already started to make, and we believe will continue to make, a significant, sustainable and positive change to the way in which English is taught and learned in universities in Ukraine. This, in turn, will improve general levels of English amongst the adult population and will enhance Ukraine's prosperity, resilience and interconnectedness with the wider world" [4].

In 2013 the Ministry of Education and Science of Ukraine selected three universities to take part in the project, namely: 1) Taras Shevchenko National University, Kyiv; 2) Lviv Polytechnic National University, Lviv; 3) Kharkiv National Technical University (Kharkiv Polytechnic Institute), Kharkiv.

Being the active participants of the British Council activities, the “agents of change” (Garmash Sergii and Sadkovska Valeriia from the National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Ukraine) for two years successfully completed: the 35-hour ESP course on the British Council English for University project (Teacher Development Winter School, Kyiv, 08-13 February 2017) – (Garmash S. V., Sadkovska V. A.); the 42-hour ESP course on the British Council English for University project (Teacher Development Summer School, Kyiv, 13-19 July 2017) – (Sadkovska V. A.); the 35-hour course Academic Teaching Excellence – English as the Medium of Instruction delivered by the British Council in Ukraine in the framework of the English for Universities project (Teacher Development Summer School, Kyiv, 15-19 July 2017) – (Garmash S. V.); the 35-hour ESP course on the British Council English for University project (Teacher Development Winter School, Lviv, 1-6 March 2018) – (Sadkovska V. A.); the 36-hour ESP course on the British Council English for University project (Teacher Development Summer School, Irpin, 1-6 July 2018) – (Garmash S. V.).

The following modules were introduced during the Teacher Development Schools at the particular courses:

CiVELT: Essentials, namely:

1. What is ESP?
2. Understanding needs.
3. Motivation.
4. Positive classroom interaction.
5. Developing authentic tasks.
6. Exploiting vocational contexts as resources.
7. Adapting the given course book.
8. Identifying and selecting lesson aims.
9. Identifying the components of a lesson.
10. Lesson planning – the roles of the teacher.
11. The basic elements of lesson planning.

CiVELT: Language of ESP, namely:

1. The Language of ESP: Grammar.
2. The Language of ESP: Lexis
3. The Language of ESP: Functions.
4. The Language of ESP: Writing and Written Language.
5. The Language of ESP: Reading and Listening.
6. The Language of ESP: Speaking and Spoken Language.

CiVELT: ESP course and materials. ESP teacher CPD, namely:

1. ESP course design for specified groups of learners.
2. ESP materials selection and evaluation.
3. Categories of errors and error correction techniques.
4. Utilisation of learners’ content.
5. Assessment and evaluation forms and practices.
6. Continuing professional development (CPD) range of tools and ways for an ESP teacher CPD [5].

“The course objectives are to familiarize participants with key principles of ESP approach and enable them to gain basic knowledge about ESP learning and teaching including understanding ESP learner’s needs, motivation, ESP materials and task design, ESP lesson planning etc.

For effective training the key role is assigned to the teacher as an organizer and inspire of the training process. There is a variety in ESP lesson planning, even own learning styles of the trainers” [6].

“Review some problems arisen during training process in English. According to the definition ESP is defined to meet specific needs of the learners. In this case – foreign students trained at the engineering departments. The most of them are from the Arabian countries, less – from Africa and Asia. The obvious objective of them is getting the diploma in some particular branch without any efforts. It isn’t a secret that overwhelming majority of these students have quite poor as an entry educational level as a behavioral level. That’s why they were not able to enter any higher educational institutions in their native countries or in developed countries where payment for training is quite expensive and requirements are too high. This situation caused a huge amount of problems. And one of them is how to motivate these students and how to involve them into the educational process” [7]. The main reason of the conflict in such situations is the difference in objectives.

“Evidently, there is the sufficient deference in the initial educational level because of different branches of training but there are a lot of coincidences. The majority of foreign students are from the ‘problem’ countries of Asia and Africa because of permanent war conflicts and poor standards of living there. The only thing which combines them is their willing to stay in the Western Europe after graduating in Ukraine (more than 75%). If it’s a legal way – the students ought to become the competitive specialists in the international market of labour. So they should be more motivated during their training in Ukraine” [8].

As for training Ukrainian students in English, there is another problem which is partly connected with the previous one – poor background. Double translation (from English into Russian or Ukrainian and then from Russian or Ukrainian into English) reduces efficiency of the training process – shortens the necessary materials and poor understanding it by the majority of the student trained in English. Such groups are formed only to “correspond” to the call of the times. It’s not a secret that the majority of Ukrainian universities have a desire to be at the same level with the famous European universities. Numerous artificial rates only promote bureaucracy but not a creative atmosphere at Ukrainian universities. This situation is caused by the policy of nepotism as a kind of corruption.

It should be stressed that “... in changing world from the point view of globalization process the internationalization of higher education causes arising new problems and searching new ways of solving them because of theory and practice differ very often. It deals with the educational (training) process as well” [7]. “The obvious conclusion should be drawn: to achieve good results in training through the medium of English it’s necessary to find out the students’ objectives, to encourage students’ creative thinking, to develop the new approaches to help the students to become the competitive specialists in the market of labour in the epoch of globalization with its positive and negative features” [8].

At the end of this article we’d like to thank our trainers – real inspires: Nick Munby, Mariia Isakova, Liudmyla Pavlenko and many others. We’d like to thank Zhanna Sevastianova, English Language Projects Manager, British Council Ukraine; Nadiia Udova, Project Coordinator, British Council for your enthusiasm, patience and responsiveness. And we hope for our further fruitful collaboration with the British Council.

References:

1. British Council. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/British_Council
2. British Council Ukraine. URL: <http://www.britishcouncil.org.ua/en/about/british-council-ukraine>
3. The English for Universities project. URL: <http://www.britishcouncil.org.ua/en/teach/projects/english-universities>
4. Rod Bolitho and Richard West. The internationalisation of Ukrainian universities: the English language dimension. British Council, Ukraine: English for Universities Project. URL: <http://www.teachingenglish.org.uk/article/internationalisation-ukrainian-universities-english-language-dimension>
5. The materials introduced by the British Council at the Teacher Development Schools. URL: britishcouncil.org.ua
6. Garmash S.V., Sadkovska V.A. Sharing experience in the framework of the project "English for Universities" (objectives and outcomes of training). Південний архів: зб. наук. пр. Філологічні науки = Pivdenniy arkhiv: Coll. papers on Philology; гол. ред. Н.І. Ільїнська. Херсон: ХДУ, 2017. Вип. 68. С. 87–90.
7. Garmash S.V., Sadkovska V.A. Dessimination of information in the framework of the British Council "English for Universities" project. Одеський лінгвістичний вісник. 2017. Вип. 10. Т. 2. С. 125–127.
8. Garmash S.V., Sadkovska V.A., Makarova V.I. Problems and perspectives of АТЕ in the framework of collaboration with the British Council. Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка: зб. наук. пр. Сер.: «Філологічні науки. Мовознавство»; гол. ред. О.П. Кушлик. Дрогобич: ДДПУ, 2017. Т. 1. № 8. С. 49–52.

Анотація

С. ГАРМАШ, В. САДКОВСЬКА. ДВОРІЧНИЙ ДОСВІД РОБОТИ В РАМКАХ ПРОЕКТУ БРИТАНСЬКОЇ РАДИ «АНГЛІЙСЬКА МОВА ДЛЯ УНІВЕРСИТЕТІВ» (ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ)

Стаття присвячена аналізу дворічного досвіду роботи у рамках проекту Британської Ради «Англійська мова для університетів». Особлива увага приділяється поширенню сучасних підходів у викладанні англійської мови для спеціальних цілей, а також аналізу проблем та перспектив у викладанні спеціальних дисциплін українським та іноземним студентам англійською мовою, що є одним з напрямків інтернаціоналізації українських університетів. Представлена стаття є продовженням публікацій авторів з метою поширення свого викладацького досвіду у рамках вищезазначеного проекту. Цілі статті: презентація нових підходів у процесі навчання, вирішення проблем, які виникають, описання суті та результатів цього процесу. У статті детально аналізуються цілі курсу, підрозділи різних модулів, які було проведено на тренінгах Британської Ради для викладачів англійської мови та для викладачів, які читають спеціальні дисципліни англійською мовою. Особливий наголос зроблено на тому, що всі ми живемо в епоху глобалізації з її позитивними та негативними особливостями, що ми змінюємося разом зі світом, який змінюється навколо нас. Як зазначено у звіті Рода Болайто та Річарда Веста «Інтернаціоналізація українських університетів у розрізі англійської мови: Проект «Англійська мова для університетів», «Британська Рада є партнером Міністерства освіти та науки в роботі над підвищенням рівня англійської мови ... через безперервний професійний розвиток. Проте покращення відбуватиметься поступово, тож робота напряму з провідними університетами відіграє важливу роль у розвитку цього сектору. Визначено низку пріоритетних напрямів в секторі вищої освіти, кожен із яких потребує особливого акценту на викладанні англійської мови. Ці пріоритети вбудовано в проект «Англійська мова для університетів», який розпочався у жовтні 2014 року за ініціативи Британської Ради після того, як Міністерство освіти і науки визначило покращення рівня володіння англійською в університетах України пріоритетом своєї діяльності. В довготривалій перспективі мета проекту – допомогти Україні наростити власний сталий потенціал у сфері викладання англійської мови та запровадити університетські стандарти, які передбачають підготовку студентів до рівня B2 або C1 за шкалою Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти».

Ключові слова: інтернаціоналізація, англійська мова для спеціальних цілей, Британська Рада, трансформаційні зміни, глобалізація, непотизм, учбовий процес.

Аннотация

**С. ГАРМАШ, В. САДКОВСКАЯ. ДВУХЛЕТНИЙ ОПЫТ РАБОТЫ В РАМКАХ ПРОЕКТА
БРИТАНСКОГО СОВЕТА «АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК ДЛЯ УНИВЕРСИТЕТОВ»
(ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ)**

Статья посвящена анализу двухлетнего опыта работы в рамках проекта Британского Совета «Английский язык для университетов». Особое внимание уделяется распространению современных подходов в преподавании английского языка для специальных целей, а также анализу проблем и перспектив в преподавании специальных дисциплин украинским и иностранным студентам на английском языке, что является одним из направлений интернационализации украинских университетов. Представленная статья является продолжением публикаций авторов с целью распространения своего преподавательского опыта в рамках вышеозначенного проекта.

Ключевые слова: интернационализация, английский язык для специальных целей, Британский Совет, трансформационные изменения, глобализация, nepotизм, учебный процесс.

Summary

**S. GARMASH, V. SADKOVSKA. TWO YEARS' EXPERIENCE OF WORKING
IN THE FRAMEWORK OF THE BRITISH COUNCIL ENGLISH FOR UNIVERSITIES PROJECT
(PROBLEMS AND PERSPECTIVES)**

This article is devoted to summarizing two years' experience of the authors during their participation and working in the framework of the project 'English for Universities' organized by the British Council. Special attention is paid to sharing modern approaches in ESP-training, analyzing problems and perspectives of teaching Ukrainian and foreign students in English (academic disciplines) as a mainstream of the internationalisation of Ukrainian universities. The given article is the authors' continuation of research papers dealing with sharing the training experience in the framework of the project mentioned above.

Key words: internationalization, ESP, British Council, transformational changes, globalization, nepotism, training process.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ *MONEY* НА ФРАЗЕОЛОГІЧНОМУ РІВНІ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ТЛУМАЧНИХ ТА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Актуальність теми дослідження. У сучасному мовознавстві активно тривають дискусії навколо поняття «концепт». Усе частіше в центрі уваги лінгвістичних досліджень знаходиться проблема вивчення відображення пізнання в мові. Реалії сучасності диктують сфери актуальності для лінгвістів-дослідників. У сучасному матеріальному світі концепт *MONEY* привернув увагу багатьох вчених. Цей концепт є фрагментом картини світу та займає одну з основних позицій у системі національних цінностей. Гроші є невід'ємною частиною нашого життя та необхідною її складовою частиною. Відношення до грошей змінюється на фоні змін у суспільстві. Актуальною темою для мовознавців є вивчення способів позначення цієї сфери мовними засобами, а також (через ці засоби) виявлення особливостей цієї поняттєвої зони. Концепт *MONEY* є багатим на його осмислення та реалізацію засобами фразеології. Все, що пов'язане з грошима, є актуальним для людини. Зрозуміло, що в силу такої актуальності гроші притягують до себе розмаїття фразеологічних одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття концепту є здавна відомим таким парадигмам: психологічній, філософській, літературознавчій та лінгвістичній. Проте ще з часів появи відомої праці Д. Лихачова [12] це поняття проходить етап становлення (актуалізації), повернення з пасивного запасу наукової терміносистеми та паралельно проходить процес переосмислення в мовних картинах світу.

Концепт – це не тільки сукупність знань та уявлень про певний предмет або явище оточуючої дійсності, які по-різному відображаються в царині змісту одиниць різних мов [9]. Концепти є семантичними утвореннями, що мають лінгвокультурну специфіку та характеризують носіїв певної етнокультури [8, с. 157].

Лінгвокультурологічний підхід до розуміння концепту, який береться за основу в нашій роботі, полягає в розгляді концепту як базової одиниці культури, її «концентратом» [15, с. 40]. У межах цього підходу до концептів відносяться семантичні утворення, відмічені лінгвокультурною специфікою, які відображають менталітет мовної особистості певної етнокультури. Серед найбільш поширених засобів вербалізації концепту вчені називають, поруч зі словом, фразеологізм. Н.Ф. Алефіренко основними засобами вербалізації (об'єктивації) концепту відзначає слово, фразеологізм, словосполучення, структурну схему речення і навіть текст, «якщо в ньому розкривається сутність якогось концепту» [5, с. 8]. Як зазначають З.Д. Попова й І.А. Стернін, специфіка лінгвокультурного концепту виявляє себе у: 1) різних способах об'єктивації одного і того ж концепту в залежності від власне лінгвістичних, прагматичних та культурологічних факторів; 2) кількості та наборі лексем, фразеологізмів, які об'єктивують концепт [13, с. 26]. Потрібно зазначити, що у фразеологічних одиницях виражені ціннісні орієнтири концептуального простору лінгвокультури.

У лінгвістиці концепт *MONEY*/ГРОШІ був об'єктом дослідження в семантиці, дискурсіології, стилістиці, лінгвокультурології, лінгвокогнітивістики на матеріалі творів художньої літератури та періодики англійської, французької, німецької, китайської, російської та української мов (див. праці Н. Агаркової (2001), Х. Аль-Хабулі (1998), М. Єрмакова (2012), О. Камишанченко (2012), М. Клименко (2003), Л. Корнєва (2015), І. Майоренко (2005), Н. Макєєва (2009), Г. Малиновська (2010), В. Мартиненко (2008), Ю. Панасюк (2017), Р. Сафіна (2002) та ін.) Присвячення значної кількості наукових досліджень вивченню цього концепту з різноманітних позицій на матеріалі різних мов свідчить про інтерес науковців до об'єктивації мови матеріально-грошових відносин. Концепт *MONEY* демонструє складну систему не лише матеріально- грошових відносин, але й зачіпає систему духовно-моральних і морально-етичних цінностей людського суспільства і духовного світу окремої особистості. У мовній свідомості концепт *MONEY* займає важливе місце, оскільки відображає особливості економічного та культурного розвитку народу і є національно-детермінованим.

Метою статті є виявлення особливостей мовної об'єктивації концепту *MONEY* представниками англійськомовного суспільства за даними фразеології.

Об'єктом дослідження цієї статті виступає концепт *MONEY* в англійських фразеологічних одиницях.

Гроші, з моменту їх появи, завжди були в центрі уваги людини. Наш інтерес прикутий до функціонування та вербального втілення концепту *MONEY* в англійській мові на рівні фразеології, оскільки американський та британський менталітет характеризується особливою матеріальністю та культом грошей. Лінгвокультурний концепт *MONEY* може виражатися фразеологічними одиницями, які стали предметом нашого дослідження. **Матеріалом** дослідження слугувала вибірка з тлумачних та фразеологічних словників англійської мови у 80 фразеологічних одиниць (далі – ФО).

Виклад основного матеріалу. Світ фразеології сучасної англійської мови великий і різноманітний, і кожен аспект його дослідження, безумовно, заслуговує на належну увагу. Для проникнення в сутність цього мовного феномена необхідний комплексний, багатосторонній підхід, який враховував би дані різних лінгвістичних дисциплін: адже фразеологічні одиниці становлять багатоаспектні й навіть багаторівневі утворення. Особливості їхнього устрою та функціонування, семантика, компонентний склад, морфологічні та синтаксичні властивості визначаються взаємодією цілої низки чинників, пов'язаних із різними структурними рівнями мови, а сама лексико-фразеологічна підсистема взагалі має проміжний, перехідний характер, розташовуючись між лексикою та синтаксисом [14].

Фразеологія – один із розділів лексикології, що вивчає усталені мовні звороти [6, с. 11]. Об'єктом дослідження фразеології як розділу мовознавства є стійкі вислови, їхня структура, семантика, походження та взаємозв'язок з іншими мовними одиницями. Фразеологія національної мови збагачується та вдосконалюється, вбираючи в себе безцінні скарби із приказок та прислів'їв, афоризмів і анекдотів, дотепів і каламбурів, сентенцій і парадоксів, професіоналізмів, мовних штамів та кліше, – з усього, що протягом багатьох століть плекає і зберігає у своїй пам'яті носій мови – народ [4, с. 11–13].

Особливий інтерес становить вивчення ФО саме з компонентом-найменуванням «*money*», адже найменування «гроші» й усе, що з ними пов'язане, належить до ключових лінгвокультурних концептів. Цим у свою чергу покращується їхній значний потенціал та їхня потенційна смислова зарядженість, яка знаходить своє вираження, зокрема, у вторинному вживанні, серед іншого, у складі ідіоматичних ФО. З 80-х років ХХ століття в лінгвістиці значно посилюється увага до тематичного опису фразеологічного складу мови [14].

ФО займають особливе місце в словниковому складі англійської мови. Їхня специфічна структура приваблює і викликає неабияку зацікавленість науковців, а з іншого боку вимагає серйозного аналізу змісту та форми мовних одиниць. ФО є частиною культури англійського народу, тому потрібно знати і розуміти їхню структуру, семантику та суть, тому що без знань та розуміння ФО дуже важко досягнути національний склад мислення носіїв мови.

ФО можна класифікувати відповідно до способів творення, ступеня мотивації, структури, належності до певної частини мови.

А.В. Кунін класифікує ФО відповідно до способу їх творення [10, с. 22–24]. Він виділяє первинні та вторинні способи творення фразеологічних одиниць:

– **Первинними** способами творення фразеологічних одиниць вважаються способи, коли одиниця створюється на основі вільної групи слів, наприклад: *that cock won't fight* – цей номер не пройде, *beat the air (the wind)* – даремно намагатися, даремно витратити енергію та ін.

– **Вторинними** способами творення фразеологічних одиниць вважаються способи, коли фразеологічна одиниця створюється на основі іншої фразеологічної одиниці, наприклад: *care killed a cat* – турбота до добра не доведе (утворена від *curiosity killed a cat*), *to ride a high horse* – зарозуміло триматися (від *to come off the high horse*) і т.д.

В.В. Виноградов дає синхронну класифікацію, що базується на відносинах між значенням у цілому та значенням складових частин [7, с. 45–46]. Вона відіграла важливу роль у розробці теоретичних питань фразеології, розкрила механізм утворення фразеологічного значення. Ця класифікація глибоко увійшла у фразеологічну науку, дістала широке визнання і стала придатною не тільки для російської мови, на ґрунті якої вона була створена, а й для інших мов.

Диференційними ознаками ФО є:

- 1) фразеологічне значення;
- компонентний склад;

граматичні категорії [16, с. 80–88].

Визначення диференційних ознак ФО дає підстави встановити обсяг предмета фразеології, а також дозволяє розглядати фразеологізми як окремі самостійні одиниці мови, відмінні від слова, словосполучення і речення, а разом з тим і як такі, що мають з останніми багато спільного. Так, наприклад, ФО, як і слова, щоразу в процесі мовлення ми не конструємо, а відтворюємо як готові мовні одиниці. Крім того, велику кількість фразеологічних одиниць зближує з окремими словами також і та особливість, що ФО (як і слово) характеризується наявністю своєї семантики. Маючи своє значення і вільно реалізуючи граматичні особливості, ФО зближуються з лексемами і функціонально. Вони можуть вступати в синонімічні відношення зі словами і виконувати, як і слова, відповідні синтаксичні функції, наприклад: *to kick the bucket* – померти; *it takes the biscuit* – одержати приз, зайняти перше місце; *to be on high ropes* – бути в гарному настрої [11, с. 51–70].

Дані проведеного нами аналізу ФО для позначення грошей в англійській мові показують, що їх можна розділити на такі групи:

- фразеологізми для вираження багатства;
- для вираження прибутку;
- для вираження витрат;
- вираження власних почуттів та поглядів;
- наше ставлення до грошей;
- група, яка виражає бідність або нестачу грошей.

Матеріалом для дослідження мовного вираження концепту MONEY на фразеологічному рівні були фразеологічні та тлумачні словники: «*Cambridge International Dictionary of Idioms*» (2005), «*Oxford Student's Dictionary of Current English*» (1994) та «*Tom McArthur Longman Dictionary of English Idioms*» (1979).

Розглянемо першу групу ФО, які виражають **багатство**, на основі «*Oxford Student's Dictionary of Current English (1994)*» [1] та «*Cambridge international dictionary of idioms*» (2005) [3]:

- *make money hand over fist* – заробляти багато грошей за короткий час;
- *bring an amount of money in* – заробляти, приваблювати гроші;
- *money doesn't grow on trees* – грошей на дорозі не назбираєш;
- *coin/mint money* – швидко багатіти, наживатися;
- *there is money in it* – на цьому можна заробити;
- *money begets (breeds, draws, makes) money* – гроші йдуть до грошей;
- *money is the sinews of war* – війна живиться грошима;
- *to be in funds, be in the money* – при грошах;
- *one is rolling in money, o to be rolling in the money; have money to burn; be flush with money; be made of money; wallow in money, to wallow in wealth; sink of (with) money* – грошей кури не клюють;
- *money makes the mare go; money talks* – грошима багато чого можна зробити;
- *it takes money to make money* – щоб заробити гроші, потрібно спочатку вкласти їх в якусь справу;
- *money likes to be counted* – гроші люблять лік;
- *save money up (for something)* – економити гроші для того, щоб щось купити;
- *stretch one's money and make one's money stretch* – економити, щоб гроші протрималися довше;
- *a penny saved is a penny earned* – економія грошей шляхом їх збереження – це також спосіб заробляння грошей шляхом праці;
- *pinch pennies* – бути обережним з грошима, бути ощадливим;
- *money for jam; money for old rope* – гроші, отримані задарма;
- *found money* – гроші, які потрапили до когось настільки легко, що можна сказати, що хтось знайшов їх випадково;
- *come into (some) money and come into a (small) fortune; pennies from heaven* – несподівано отримати гроші, особливо шляхом успадкування;
- *money from home* – 1. легко отримані гроші; 2. щось, що так само довгоочікуване, як гроші з дому;
- *have a good run for your money* – мати великий період успіху та насолоди;
- *from rags to riches* – із Івана в пана;
- *smart money* – вигідно інвестовані кошти, особливо на підставі неофіційної інформації; розумне капітало-вкладення;
- *the almighty dollar* – всемогутній долар;
- *a great ardor for gain* – величезне бажання наживи.

ФО, що виражають **прибуток**, як демонструє наше дослідження, не є чисельними, проте вони є невід'ємною складовою частиною вербального вираження концепту MONEY в англійській мові. До цієї групи віднесено наступні фразеологізми:

- *be in the black* – бути в плюсі, бути фінансово успішним, прибутковим;
 - *be in the red* – бути в мінусі, фінансово неприбутковим;
 - *the laborer is worthy of his hire* – робітник заслуговує своєї платні, заробіток згідно із працею;
 - *get the jack together* – зібрати всі зароблені гроші до купи;
 - *no work, no money (= No bees no honey, no work no money)* – хто не працює, той не їсть;
 - *To be broke* – на дні, без грошей;
 - *Flat broke* – на дні, без копійки;
 - *To make (both) ends meet* – зводити кінці з кінцями.
- За допомогою «Tom McArthur Longman Dictionary of English Idioms (1979)» ми дослідили ФО, які належать до другої групи зі значенням **витрати** [2]:
- *make the money fly; throw (fling) one's money away (right and left); throw money down the drain; play ducks and drakes with money; spent money like water; spent money like it was going out of fashion; throw money around; throw money at something* – сипати грошима;
 - *throw good money after bad; have more money than sense* – кидати гроші на вітер;
 - *money burns a hole in someone's pocket* – хтось витрачає стільки грошей, скільки можливо;
 - *money is no object* – сума не має значення;
 - *in for a penny, in for a pound* – за будь-яку ціну;
 - *you can kiss your money good-bye; you can whistle for your money; someone's money went west* – витрачені гроші пропали марно;
 - *be bad money* – бути не вигідним;
 - *lose/spend money hand over fist* – втрачати/витрачати великі гроші за короткий час;
 - *money spent on the brain is never spent in vain* – гроші, витрачені на освіту, ніколи не пропадуть;
 - *get your money's worth* – виправдати свої витрати;
 - *be good money* – бути вигідним;
 - *play for money* – грати на гроші;
 - *put money on something* – ризикувати грошима за результати на перегонах чи змаганні;
 - *buy money* – робити найвищу ставку на фаворита (на перегонах).

Четверта група охоплює ФО для **вираження власних почуттів та поглядів**. На основі «Cambridge international dictionary of idioms (2005)» ми можемо виділити такі ФО [3]:

- *the smart money is on something* – коли ті, що найкраще проінформовані, думають, що якась подія може трапитися;

- *see the colour of someone's money* – мати доказ, що хтось може заплатити;
- *be dollars to doughnuts that* – бути впевненим;
- *bet your bottom dollar* – коли ти впевнений, що хтось щось зробить, чи щось трапиться [3];
- *no money would buy it* – ні за які гроші;
- *get/take/demand etc. your pound of flesh* – отримати всі гроші, які хтось вам завинив, навіть якщо це змушує їх страждати, а вам вони не потрібні;

- *fork some money out (for something)* – платити за щось, можливо, неохоче;
- *be right on the money* – мати правильну думку, робити чи говорити правильні речі;
- *put in one's two cents (worth)* – додати власний коментар, думку до дискусії;
- *no more than nine pence in the shilling; not the full shilling* – не мати сенсу ні на грам.

Згідно з «*Oxford Student's Dictionary of Current English (1994)*», п'ята група ФО виражає наше **ставлення до грошей** [1]:

- *money has no smell* – гроші не пахнуть;
- *money makes the man* – гроші роблять людину;
- *money makes the world go round* – гроші змушують світ вертітися;
- *money govern the world* – гроші правлять світом;
- *money talks* – гроші вирішують все;
- *every penny counts* – гроші – це потрібна річ, навіть мала сума має значення;
- *money often unmakes the men who make it* – гроші часто гублять тих, хто їх наживає;
- *a friend at court is better than a penny in purse* – впливовий друг дорожчий за гроші; не май сотні купюр, а май сто друзів;

- *lend your money and lose your friend* – якщо хочеш втратити друга, то позич йому гроші.

І останньою є група, яка виражає **бідність або нестачу грошей**. На основі «*Cambridge international dictionary of idioms (2005)*» можна виділити такі ФО [3]:

- *not have a penny to bless yourself with* – бути повністю збіднілим;
- *be short of money (cash; be out of cash; hard up)* – не при грошах;
- *not made of money; pressed for money (for cash); pushed for cash (for money)* – (у когось) мало грошей;
- *live on an amount of money* – жити, виживати на певну суму грошей;
- *strapped for cash* – мати мало або не мати взагалі грошей у користуванні;
- *(not) have two pennies/cents to rub together* – мати небагато грошей;
- *a penny saved is a penny gained* – заощадиш, наче знайдеш; невитрачені гроші – цілий скарб.

Для представлення результатів проведеного дослідження ФО для позначення концепту MONEY в англійській мові ми також застосували квантитативний метод та здійснили підрахунки. Виявлено, що найбільш домінуючими є ФО, які мають значення «багатство» (їх на основі словникового аналізу 29). ФО зі значенням «витрати» (25) та ФО з «вираженням власних почуттів та поглядів» (11), як бачимо на діаграмі, виражені меншою кількістю одиниць в англійській мові. І найменше є тих ФО, які показують наше «ставлення до грошей» (7), і тих, які виражають «бідність або нестачу грошей» (8). Дані лексикографічного аналізу представлені в Діаграмі 1.

Діаграма 1

Висновки. Ми виявили, що в силу своєї актуальності гроші притягують до себе масу фразеологізмів, які утворюють певну картину, що відображає особливості сприйняття грошей носіями англійської мови. Гроші постають в англійській фразеології передусім як сила, рушій, щось важливе, всемогутнє. Це свідчить про те, що гроші – дуже важливий компонент англомовної культури. Спостерігається бажання накопичити більшу кількість грошей і зекономити якомога більше. Зібраний лексикографічний матеріал свідчить також про те, що походження грошей не важливе, важливим є їх наявність.

Перспективою дослідження ФО для позначення концепту MONEY є здійснення подальшого аналізу способів мовної об'єктивації досліджуваного концепту в англомовному дискурсі.

Література:

1. Hornby A.S., Ruse Ch. Oxford Student's Dictionary of Current English. Oxford: Oxford University Press, 1994. 748 p.
2. McArthur Tom. Longman. Dictionary of English Idioms. Harlow., 1979. 388 p.
3. Walter E. Cambridge international dictionary of idioms. Cambridge Univ. Press, 2005. 1572 p.
4. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика: учеб. пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. М.: Высш. образование, 2004. 368 с.
5. Алефиренко Н.Ф. Проблемы вербализации концепта. Теоретическое исследование. Волгоград: Перемена, 2003. 95 с.
6. Алимов В.В. Теория перевода. Перевод в сфере профессиональной коммуникации: учеб. пособие. 4-е изд. М., 2005. 225 с.
7. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. М., 1986. 342 с.
8. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учеб. пособие. Минск: Тетра Системс, 2005. 256 с.
9. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. К.: Академвидав, 2003. 464 с.
10. Кунин А.В. Английская фразеология. М., 1990. 276 с.
11. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. 7-е изд. перераб. и доп. М.: Русский язык, 2006. 571 с.
12. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка. Изд. РАН. Сер. «Лит. и яз». 1993. Т. 52. № 1. С. 3–9.
13. Попова З.Д. Язык и национальная картина мира. Воронеж: Истоки, 2003. 59 с.
14. Прадід Ю.Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). К.: Сімферополь, 1997. 252 с.
15. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры: Опыт исследования. М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. 824 с.
16. Ужченко В.Д. Народження і життя фразеологізму. К.: Рад. школа, 1988. 144 с.

Анотація

І. ГУДЗ, О. ЛАДИКА. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ *MONEY* НА ФРАЗЕОЛОГІЧНОМУ РІВНІ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

(НА МАТЕРІАЛІ ТЛУМАЧНИХ ТА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Статтю присвячено розгляду особливостей вербалізації концепту MONEY у фразеологічній картині світу англійської мови. Найбільш детально розглядаються фразеологічні одиниці з компонентом-найменуванням «money», тому що вони відіграють важливу роль в англійській мові, а саме на фразеологічному рівні. Відповідно, ці ФО можна розподілити на такі групи як: фразеологізми для вираження багатства, для вираження витрат, власних почуттів та поглядів, нашого ставлення до грошей та ті, які виражають бідність або нестачу грошей. У кінцевому результаті було виявлено, що ФО для позначення грошей в англійській мові найбільш яскраво й образно надають характеристику особам, предметам та явищам дійсності.

Ключові слова: мова, концепт, фразеологія, фразеологічні одиниці (ФО), гроші.

Аннотация

И. ГУДЗ, О. ЛАДЫКА. РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА *MONEY* НА ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОМ УРОВНЕ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

(НА МАТЕРИАЛЕ ТОЛКОВЫХ И ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ СЛОВАРЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)

В статье представлены особенности концепта MONEY на фразеологическом уровне в английском языке. Наиболее подробно рассматриваются фразеологические единицы с компонентом-наименованием «money», потому что они играют важную роль в английском языке, а именно на фразеологическом уровне. Соответственно, эти ФЕ можно разделить на такие группы как: фразеологизмы для выражения богатства, для выражения затрат, собственных чувств и взглядов, нашего отношения к деньгам и те, которые выражают бедность или недостаток денег. В конечном итоге было установлено, что ФЕ для обозначения денег в английском языке наиболее ярко и образно характеризуют лиц, предметы и явления действительности.

Ключевые слова: язык, концепт, фразеология, фразеологические единицы (ФЕ), деньги.

Summary

**I. HUDZ, O. LADYKA. REPRESENTATION OF THE *MONEY*
CONCEPT ON THE PHRASEOLOGICAL LEVEL IN ENGLISH
(ON THE MATERIAL OF THE EXPLANATORY AND PHRASEOLOGICAL DICTIONARIES
OF ENGLISH LANGUAGE)**

The purpose of the article is to identify the features of language objectification of the concept of MONEY on the representatives of the English-speaking society according to the phraseology. The phraseological units with the component-denomination of money are considered in the most detail, because they play an important role in the English language, namely on the phraseological level. Money, since their appearance, has always been at the center of human attention. Our interest lies in the functioning and verbal implementation of the MONEY concept in English at the level of phraseology, because the American and British mentality is characterized by a special materiality and a cult of money.

The data of our analysis of phraseological units for denoting money in the English language, shows that they can be divided into the following groups: phraseologisms for the expression of wealth; for profit; to express costs; expression of own feelings and views; our attitude to money and a group that expresses poverty or lack of money.

We discovered that because of its relevance, money attracts a lot of phraseologisms that form a certain picture that reflects the peculiarities of the perception of money by native speakers of English. Money appears in English phraseology, first of all, as a force, a propulsion, something important, omnipotent. This suggests that money is a very important component of English-language culture. There is a desire to accumulate more money and save as much as possible. The collected lexicographic material also suggests that the origin of money is not important, their presence is important.

The prospect of research of phraseological units to refer to the concept of MONEY is to further analyze the methods of linguistic objectification of the concept under investigation in the English-language discourse.

Key words: speech, concept, phraseology, phraseological units, money.

аспірант кафедри
французької філології
Львівського національного
університету імені Івана Франка

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНЕ ТЛУМАЧЕННЯ НОЕТИКО-НОЕМАТИЧНОЇ КОРЕЛЯЦІЇ ТА СПОСОБИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ

Постановка проблеми. Сучасні дослідники одноставно вважають, що феноменологія мала очевидний вплив на розвиток літературно-теоретичної думки загалом та літератури ХХ століття зокрема [4; 10; 14]. У французькій літературі найбільше наблизилась до феноменологічних настанов у своїй творчості представники «Нового роману». Для них, як і для феноменологів, важливим стало описати, а не пояснити, в який спосіб дійсність постає чи може постати перед нами. Як зазначав А. Роб-Гріє: «Le monde n'est ni signifiant ni absurde. Il est, tout simplement» (Світ не є ані значущим, ані абсурдним, він просто є) [19, с. 21]. Крізь призму феноменології особливого значення в художніх творах набувають поняття інтенційності, досвіду, сприйняття, свідомості, а також ноеза і ноема.

Мета статті. Саме ці два терміни – «ноеза» і «ноема», їхнє значення і способи вираження в літературно-художньому творі є метою нашого дослідження. Для висвітлення цього питання ми зосередимось насамперед на філософському трактуванні понять «ноеза» і «ноема» (адже вони беруть свій початок саме у філософських дослідженнях), з'ясуємо їхні інтерпретації у філологічних та літературознавчих працях, а також проаналізуємо ноезу і ноєму як важливі і взаємопов'язані елементи аналізу художнього тексту новороманістів на прикладі уривку з роману А. Роб-Гріє «В лабіринті».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До сьогоднішнього дня ці поняття не стали спеціальним об'єктом для лінгвістичних студій, хоча розглядаються окремими мовознавцями та літературознавцями, серед яких: Б. Потье, Ж. Моліньї, П. Вінклер, Т. Бовсунівська, Л. Гоготішвілі, В. Лехцієр. Філософські праці В. Кебуладзе, С. Гаєвської, Л.-К.-Ф. да Сільва, Р. Силіс стали також важливою теоретичною базою для нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Терміни «ноеза» і «ноема» запозичені з давньогрецької мови. У давній філософії вони використовувалися для позначення аспектів інтенціональності. Ноетичний аспект інтенціональності, або *ноеза*, виражає спрямованість свідомості на предмет, а ноєматичний аспект, або *ноєма* — сам предметний сенс [8, с. 6].

Сучасні дослідники розглядають ці два поняття як пов'язані з інтенційною спрямованістю свідомості (ноеза) та інтенційним корелянтом цієї спрямованості (ноєма). За словами В. Кебуладзе, «кожна ноєма конституюється в багатьох ноетичних актах» [5, с. 211]. Автор підтверджує свою думку прикладом про будинок (згадуваний вже М. Мерло-Понті): коли дивимось на будинок, то бачимо лише його певну частину. Як зазначає автор, будинок як об'єкт зовнішнього світу – це будинок, побачений з усіх боків. «Аби в спогляданні фасаду будинку замість будинку побачити лише його фасад, я маю вимкнути природну настанову й посісти доволі неприродну позицію, скажімо архітектора, який розглядає цей будинок не як непроблематичний елемент природного світу, а як витвір архітектурного мистецтва. У нашому прикладі фасад є ноємою акту свідомості, в якому мені даний будинок як предмет мого досвіду» [8, с. 160].

Французькі філософи пояснюють також поняття ноези і ноєми крізь явище сприйняття (що є одним із центральних у феноменології): ноєма, тобто предмет, який сприймаємо (фр. «un objet perçu (poème); ноєма є тим, що в певний момент стає об'єктом для нашої свідомості (фр. poème c'est ce qui, à un moment donné se trouve être un objet pour la conscience [12, с. 291]. Ця думка корелюється з розглядом питання про речевість, шозизм та способом їхнього представлення в художньому тексті, про що ми частково говорили в попередніх розвідках [6]. Спираючись на пояснення Е. Гусерля, вчені стверджують, що мета нашого сприйняття є завжди ноетико-ноєматичною кореляцією. Таким чином, ноеза виступає типом нашого наміру, завдяки якому в поле нашого зору і попадає ноєма, на котрій ми зосереджуємось [9, с. 2].

Підсумовуючи філософський аспект понять ноези і ноєми, С. Гаєвська зазначає, що «ноєма – це і є конституювані предмети свідомості шляхом різних актів свідомості – сприйняття, пригадування, віри, фантазії (ноетичні акти)». Автор пояснює, що завдяки такій ноетико-ноєматичній кореляції, «свідомість має справу не з суб'єктивними відчуттями, а з предметами <... > у своїй смисловій структурній єдності, або феноменами (як переживанням речі в її самоданності)» [2, с. 147].

Французький тлумачний словник Le Robert пояснює терміни «ноеза» і «ноєма» як філософські, що належать і використовуються феноменологами (фр. plilos. le poème – ce qui est pensé et la poèse – acte de pensé), що відповідають самому предметному сенсу (смислу) – ноєма, і спрямованості свідомості на предмет – ноеза, про що ми згадували вище [11, с. 1934]¹.

У філологічні дослідження поняття ноези і ноєми, а також їхні похідні «ноєматика» і «ноетика» були введені лише наприкінці ХХ століття. Для французького лінгвіста Б. Потье поняття ноєми перегукується із семантикою.

¹ Варто зауважити, що поняття ноєми є давнішим і датується у тлумачному словнику 1846 роком, а ноеза – 1943. Похідними є також терміни – ноєматичний (від фр. прикм. poématique (de poème) і ноетика (від фр. ім. la poétique), що також може виступати прикметником. Прикметник ноетичний може використовуватися у психології і стосується розумової (інтелектуальної) сфери людського життя (або раціонального), а не почуттів: фр. "l'aspect purement intellectuel de la vie psychique".

Вчений наводить навіть визначення ноєми в лінгвістичному аспекті, зіставляючи її з поняттям семи. В його тлумаченні ноєма – частинка (фігура) з найпростішим первинним значенням, абстрактна й універсальна, яка входить до складу «поєміє», або кінетичної і/або динамічної групи, що є основою для лінгвістичної категоризації: (фр. Un poème est une figure de sens élémentaire, abstraite et universelle, faisant partie d'une «poémie», ou ensemble cinétique et/ou dynamique sous-tendant les catégorisations linguistique») [16, с. 14]. Потьє наводить приклад зі словами «Jument-cheval» (кобила–кінь). Головним критерієм під час зіставлення цих іменників стає опозиція самка–самець (jument-cheval) (кобила–кінь), тобто стать. На думку Потьє, саме стать є ноємою, адже належить до звичної людської необхідності такого поділу [17, с. 67].

Дослідник також пояснює термін «ноєматика» (фр. «la poématique»), який використовується для позначення сукупності концептуальних елементів і їхніх зв'язків. Таке зауваження є необхідним інструментом для опису основного функціонування семантики мов [17, с. 67]. За словами Потьє, пояснення сем на рівні загальновідомих тлумачень, як у прикладі з дієсловом «сідати» (де сідати – означає перейти з позиції стоячи в позицію сидячи), повинно насамперед цікавити власне сферу ноєматики «la poématique», яка тісно пов'язана з досвідом (у термінології Кебуладзе – «досвідчування»), що знову повертає нас у феноменологію.

Російська дослідниця Л. Гоготішвілі, як і французький вчений Б. Потьє, вважає ноєматику близькою до семантики [3, с. 483]. Цікавою є паралель, проведена вченою між міркуваннями Бахтіна про тональність і тематичність та ноєтикою і ноєматикою відповідно [3, с. 487]. Л. Гоготішвілі говорить і про семантизовані й несемантизовані форми передачі ноєтичного змісту, і про феноменологічну інверсію. На її думку, ноєтичний зміст неможливо відділити від ноєматичного змісту і семантики. Наведений приклад: «Печален я: со мною друга нет» демонструє феноменологічну інверсію. На її думку, «відчувати печаль «транспонується в семантизовану ноєму акту говоріння – «я в печалі». «Відсутність друга» – ноєма певного акту свідомості теж передана семантично (зі мною немає друга)» [3, с. 493]. До несемантичних форм вираження ноєтичного акту дослідниця зараховує інтонацію, модальність, оцінку тощо [3, с. 494]. Ми виокремили також ідею дослідниці про нашарування (накладання) ноєз і пояснення об'ємного ноєтичного зображення, яке можливе за умови, наприклад, нашарування зорової і слухової ноєз [3, с. 507].

Якщо Б. Потьє говорить про ноєматику (фр. «la poématique») та її найменшу одиницю – ноєму – в контексті семантичних перспектив, то П. Вінклер вводить поняття ноєтики (фр: la poétique) як літературної філософії. Автор переконує, що «спосіб мислення роману» (фр. «mode de pensée du roman») є не що інше, як досвід свідомості (фр: expérience de conscience). На його думку, літературні жанри взагалі варто сприймати як такий собі «спосіб думати» (фр: «manière de penser»), а інтригу і зображення (відтворення) – як два найважливіші виміри ноєтики літературного твору [20]. Доповнимо згадані міркування зауваженням української вченої Бовсунівської Т.В, яка говорить про «ноєтичну свідомість» у контексті літературних досліджень. Учена вважає ноєтичну свідомість пов'язаною «з так званою семантичною пам'яттю, тобто знанням про світ і про факти світу, і не обов'язково пов'язаною з особистим досвідом» [1, с. 58].

Про ноєтику згадує також французький лінгвіст Ж. Моліньї. Для нього це поняття входить до трискладової системи змісту будь-якого лінгвістичного об'єкта, де ноєтика відповідає за концептуально-раціональне; етика співвідноситься з моральним і культурним аспектами, а тиміка (від фр: thymique) стосується настрою і поведінки [15, с. 74].

Літературознавці ж, спираючись на твердження Е. Гусерля, поділяють його міркування, що кожен акт сприйняття схоплює і сприймає предмет у різний спосіб, тому вважають одне з таких часткових сприйняттяв ноєзою, а загальне – ноємою [13, с. 276]. Часткове сприйняття працює як перший (початковий) елемент опису, а лінгвістичне вираження ноєтичного сприйняття взагалі дає можливість побачити сутність феномену [13, с. 277]. До того ж дослідник частково продемонстрував ноєтико-ноєматичну кореляцію на прикладі уривку з роману Роб-Гріє «Ревнощі» [13].

Досліджуючи художній досвід у межах феноменологічної традиції, В.Л. Лехцієр зауважує, що спершу сама річ «кидається в очі». Зі слів ученого розуміємо, що цілісний вигляд речі вибудовується нею в численних варіаціях. Зміст речей переживає процес становлення, мусить сформуватися, бо ніколи не є вже готовим, даним. Дуже важливим і доречним для дослідження творів «Нового роману», на нашу думку, є зауваження автора про те, що річ у розгортанні художньої теми твору актуалізується у своїх виглядах (ликах), і цей принцип автор називає *pars pro toto* (частина замість цілого), адже в художньому переживанні частина провокує актуалізацію цілого. Таке зауваження є вартісним для дослідження художніх творів, і сам автор визначає принцип *pars pro toto* принципом метонімії і «художній досвід є метонімічним» [7, с. 71]. Дослідник зазначає, що «метонімічно представлена річ є обов'язковою, але не вичерпною ноємою художнього досвіду» [7, с. 71].

З наведених тверджень розуміємо, що поняття ноєзи і ноєми відображають два полюси, що нагадають відношення між цілим і частиною, загальним і частковим.

Для ілюстрації викладених теоретичних міркувань представимо ноєтико-ноєматичну кореляцію на прикладі уривку з роману А. Роб-Гріє «В лабіринті».

[...] *Je vais aller voir*», dit le soldat

Il se met en route aussitôt, d'un pas vif, en prenant au plus court. Le décor qu'il traverse n'est plus celui de la grande ville symétrique et monotone [...]

Les maisons sont basses, d'un style démodé, vaguement baroque, surchargées d'ornements en volutes, de corniches à bas-relief, de colonnes aux chapiteaux ciselés encadrant les portes, de balcons à consoles sculptées, de ferronneries ventruées et compliquées servant de garde-fous. Cet ensemble est à peu près en harmonie avec les lampadaires qui s'élèvent au coin des rues, anciens becs de gaz transformés, composés d'une colonne en fonte élargie à la base et supportant à trois

mètres du sol un édifice en forme de lyre à cornes enroulées auxquelles est suspendu le globe contenant grosse ampoule électrique. La colonne elle-même n'est pas unie, mais ceintes au contraire de multiples anneaux, de forme et de taille variées, soulignant à diverses hauteurs des changements de calibre, des évasements, des constriction, des renflements en boule ou en fuseau: ces anneaux sont particulièrement nombreux vers le sommet du cône qui constitue le pied du système; autour de ce cône serpente une guirlande de lierre stylisé, moulé dans le métal, qui se reproduit, identique, sur chaque réverbère [18, c. 183-184].

Ще до того, як читач ознайомиться з найдрібнішими деталями декору, ми звернемо увагу на те, що солдат пускається в дорогу, минаючи міський пейзаж, декор, щоби щось побачити (*Il se met en route, il traverse le décor, je vais aller voir*). У такому переліку ми вважаємо ноетичним актом прагнення побачити (*je vais aller voir*), що тотожне ноємі – розпочати дорогу і минати одну за одною будівлі. Такий приклад яскраво демонструє ідею, висловлену Л. Гогітшвілі, про феноменологічну інверсію. Дієслово «бачити» (*voir*), або ж зорова ноєза, відповідає акту свідомості і отримує своє семантичне обрамлення – я підудивлююсь (*je vais aller voir*). Відповідно, фраза – *il se met en route, il traverse le décor* – стає мовним вираженням акту свідомості.

Важливо зазначити, що під час розгортання опису ноетичним актом виступає також момент оцінки, порівняння. Наратор ґрунтує свою думку на пригадуванні того, що він бачив попередньо, і це дозволяє йому фіксувати, що декор міста вже не є таким монотонним і симетричним, актуалізуючи такі ноєми, як будинок, ліхтар. Читач дізнається, що будинки збудовані в давно вже застарілому бароковому стилі (*Les maisons d'un style démodé, vaguement baroque*). Але така інформація не змінює того факту, що до сприйняття читача представлено лише фасад будинку; на це вказує нагромадження деталей-прикрас: закручених орнаментів (*ornements en volutes*), карнизів (опуклих частин, що прикрашають у вигляді вінця будівлю) з барельєфами (*corniches à bas-relief*), колон з вирізьбленими капітелями, що обрамлюють двері (*colonnes aux chapiteaux ciselés encadrant les portes*), балконів з опорами (консолями), прикрашених випуклими металевими орнаментами (*balcons à consoles sculptées, de ferronneries ventruées et compliquées servant de garde-fous*). Зазначені архітектурні деталі для опису будинку вписуються в тлумачення феноменологів про «вимкнення природньої настанови» (Про що ми говорили попередньо).

Одразу після опису будинків увагу читача затримує опис вуличного ліхтаря, який, на нашу думку, виступає такою ноємою. Читач дізнається, що ліхтарі височіють на розі вулиць і є давніми й видозміненими газовими ліхтарями (*les lampadaires qui s'élèvent au coin des rues, anciens becs de gaz transformés*). Таке зауваження змушує читача звернутися до власної системи знань, а це актуалізує ноетичний акт пригадування, спогаду, що перегукується з твердженням Т. Бовсунівської про «ноетичну свідомість». Автор у творі одразу ж додає, що вся сукупність будинків є в гармонійному поєднанні з вуличними ліхтарями (*Cet ensemble est à peu près en harmonie*). Такий опис, на нашу думку, теж вписується в ноетичний акт, передаючи певне переживання, оцінку.

Крім цього, можемо виділити кілька деталей, на які автор звертає увагу читача, а саме – ніжка (*une colonne*), скляний ковпак (*globe*), лампочка (*grosse ampoule électrique*), що дають можливість вималювати у нашій свідомості ліхтар. Зауважимо, що даний приклад не вписується в так зване метонімічне представлення речі, про яке говорить Лехцієр. У нашому прикладі про ліхтар (*lampadaire*) автор спершу представляє його читачеві як цілісну річ, назвавши її ліхтарем (*lampadaire*). Розгортаючи опис, автор детально називає частинки, з яких складається цей предмет. Автор виділяє чавунну ніжку, розширену внизу (*colonne en fonte élargie à la base*), яка підтримує на відстані 3 метрів ліроподібну споруду із завитками (*supportant à trois mètres du sol un édifice en forme de lyre à cornes enroulées*), до яких прикріплений скляний ковпак із великою лампочкою (*suspendu le globe contenant grosse ampoule électrique*). Ніжка прикрашена численними кільцями різної форми і величини (*ceintes au contraire de multiples anneaux, de forme et de taille variées*), привертуючи на різній висоті увагу до зміни розміру (*à diverses hauteurs des changements de calibre*), розширення (*des évasements*), звуження (*des constriction*), випуклості з потовщенням усередині (*des renflements en boule ou en fuseau*). Навколо підніжжя конуса, що є основою цієї системи, в'ється плющ, вилитий з металу, який до того ж повторюється на інших ліхтарях (*autour de ce cône serpente une guirlande de lierre stylisé, moulé dans le métal, qui se reproduit, identique, sur chaque réverbère*). У наведеному уривку ми виділили також три синоніми, що позначають «appareil d'éclairage» (пристрій для освітлення). Відповідно до твердження Б. Потьє, саме цей вираз – ноєма.

Отож, проведений аналіз підтверджує і пояснює крізь призму феноменології схильність А. Роб-Гріє до частого візуального змалювання дійсності, що у даному випадку ілюструє зорову ноєзу. Ця ноєза може актуалізовуватися в численних ноємах і, таким чином, дозволяє бачити речі та предмети в різних виглядах чи ликах.

Висновки:

1. Тлумачення ноєзи і ноєми, висловлені феноменологами, дозволяють краще пояснити численні описи у творі А. Роб-Гріє, які констатують присутність того чи іншого об'єкта з детальною візуалізацією.

2. Поняття ноєзи і ноєми, зародившись у рамках філософії як два полюси інтенційної спрямованості свідомості, були запозичені мовознавцями і літературознавцями. Поняття ноєми та ноєматики деякі вчені тісно пов'язують із семантикою або виділяють ноєму художнього досвіду, тобто метонімічно представлену річ. Інші розділяють думку філософів про «часткове» і «загальне» сприйняття або більше значення для літературознавства вбачають у понятті ноєтики, що розглядається як літературна філософія і елемент змісту будь-якого лінгвістичного об'єкта відповідно.

3. На прикладі уривку з роману А. Роб-Гріє ми прослідкували мовне вираження ноєтико-ноєматичної кореляції. Спираючись на ці два поняття, ми показали, як оповідач і читач можуть разом зупинитися на одних і тих самих деталях та формувати у свідомості власний цілісний образ того чи іншого предмета, речі.

Література:

1. Бовсунівська Т.В. Амнезія і пам'ять у «Французькому романі» Фредеріка Бегбедера. Літературознавчі студії. 2015. Вип. 43 (1). С. 52–62. URL: http://philology.knu.ua/files/library/lit_st/43-1/9.pdf
2. Гаєвська С. Феноменологічно-екзистенційні підходи до проблеми специфіки людського буття. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: «Філософія». 2012. Вип. 10. С. 141–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoafs_2012_10_16
3. Гогтишвили Л.А. Непрямое говорение. М.: Языки славянских культур, 2006. 720 с.
4. Зубрицька М. Homo legens: читання як соціокультурний феномен. Львів: Літопис, 2004. 352 с.
5. Кебуладзе В. Феноменологія досвіду. Вид. 3-є; відп. ред. А. Лой. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. 280 с.
6. Кузик Н.Ю. Поняття «речевість» як новий спосіб організації та відтворення навколишнього світу в художній літературі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: «Філологія». 2016. Т. 2. № 25. С. 68–71.
7. Лехциер В. Это не трубка – это сигарета: четыре перекура по поводу простых и непростых вещей. *Mixtura verborum: сила простых вещей: сб. ст.; под общ. ред. С.А. Лишаева.* Самара: Самар. гуманит. акад., 2007. С. 63–76. URL: http://www.phil63.ru/files/mix_07_005.pdf
8. Мерло-Понті М. Феноменологія сприйняття; пер. з фр. О. Йосипенко, С. Йосипенка. К.: Український Центр духовної культури, 2001. 552 с.
9. Célis R., Burri S. Introduction à la phénoménologie. URL: https://www.unil.ch/files/live/sites/philo/files/shared/enseignement/support_de_cours/Cours-Celis-10-11/Intro_Phenomenologie_19.10.pdf
10. Franck T. Lecture phénoménologique du discours romanesque. Limoges: Éditions Lambert-Lucas, 2017. 288 p. URL: https://www.unil.ch/files/live/sites/philo/files/shared/enseignement/support_de_cours/Cours-Celis-10-11/Intro_Phenomenologie_19.10.pdf
11. Le Grand Robert de la langue française: deuxième édition: en 6 volumes / dirigée par Alain Rey. Paris: Dictionnaire le Robert, 2001. 2230 p.
12. Luciana Cesconetto Fernandes da Silva. La dualité “interieur-exterieur” dans le travail de l’acteur à la lumière de la psychologie phénoménologique de Jean-Paul Sartre. Musique, musicologie et arts de la scène. Université de la Sorbonne nouvelle. Paris III, 2010. URL: <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-01334733/document>
13. Machado Roberto Pinheiro. Phenomenology from Robbe-Grillet to Julio Cortázar: An Essay on the Poetics of Presence. Canadian Review of Comparative Literature. 2015. Vol. 42. № 3. P. 271–294. URL: <https://journals.library.ualberta.ca/crccl/index.php/crccl/article/viewFile/27773/20334>
14. Meretoja H. The Narrative Turn in Fiction and Theory. The Crisis and Return of Storytelling from Robbe-Grillet to Tournier. New York: Palgrave Macmillan, 2014. 282 p.
15. Molinié G. Doxa et légitimité. Langage. 2008. Vol. 170. № 2. P. 69–78. URL: <https://www.cairn.info/revue-langages-2008-2-page-69.htm>
16. Pottier B. Représentations mentales et catégorisations linguistiques. Louvain-Paris: Editions Peeters, 2000. 315 p.
17. Pottier B. Théorie et analyse en linguistique. Paris: Hachette. 1987. 244 p.
18. Robbe-Grillet A. Dans le labyrinthe. Paris: Les Éditions de Minuit, 1959. 221 p.
19. Robbe-Grillet A. Pour un nouveau roman. Paris: Les Éditions de Minuit, 1963/2013. 183 p.
20. Vinclair P. Éléments pour une noétique du roman. *Methodos*, 2015. № 15. URL: <http://journals.openedition.org/methodos/4194>

Анотація

Н. КУЗИК. ФЕНОМЕНОЛОГІЧНЕ ТЛУМАЧЕННЯ НОЕТИКО-НОЕМАТИЧНОЇ КОРЕЛЯЦІЇ ТА СПОСОБИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ

У дослідженні опрацьовано погляди філософів, мовознавців і літературознавців щодо понять «ноеза» і «ноема». У статті з'ясовано, що ці філософські поняття лише частково розглядалися в лінгвістичних студіях. Крізь призму феноменологічних та мовознавчих тлумачень зроблено спробу пояснити мовне представлення ноетико-ноематичної кореляції в художньому творі. Така взаємопов'язаність двох понять є невід'ємним елементом аналізу зображення дійсності у творах представників «нового роману».

Ключові слова: ноеза, ноема, новий роман, речевість.

Анотация

Н. КУЗИК. ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКОЕ ТОЛКОВАНИЕ НОЭТИКО-НОЭМАТИЧЕСКОЙ КОРЕЛЯЦИИ И СПОСОБЫ ЕЕ ВЫРАЖЕНИЯ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ

В исследовании анализируются взгляды философов, языковедов и литературоведов относительно понятий «ноэза» и «ноэма». В статье установлено, что эти философские понятия лишь частично рассматривались в лингвистических исследованиях. Сквозь призму феноменологических и языковедческих толкований сделана попытка объяснить языковое представление ноетико-ноематичной корреляции в художественном произведении. Такая взаимосвязь двух понятий является неотъемлемым элементом анализа отображения действительности в произведениях представителей «нового романа».

Ключевые слова: ноэза, ноэма, новый роман, вещьность.

Summary

**N. KUZYK. PHENOMENOLOGICAL TREATMENT OF NOETIC AND NOEMATIC CORRELATION
AND THE WAYS OF THEIR DEFINITION IN FICTION**

Such notions as intentionality, experience, perception and also noesis and noema have acquired a specific meaning in the fiction and critics of XX century through the prism of phenomenological recommendations. Two terms – noesis and noema have been borrowed from ancient Greek and are applied to define different poles of intentional direction of consciousness. As philosophers claim, our perception of reality is possible exactly owing to a noetic and noematic correlation.

Noema and noesis as well as their derivatives – noematics and noetics were introduced into linguistic research only at the end of XX century. Though the terms have not become the object of further research, nevertheless such scholars as B. Potye, J. Molinyii, P. Vinkler, T. Bovsunivska, L. Hohotishvili, V. Lehtsier have dedicated a lot of works to these matters. Some of them attach noematics with semantics; others see literature philosophy in noetics. There is also an idea to share the thought of philosophers about partial and general perception.

Taking into consideration the treatment of philosophers and scholars we have analyzed a linguistic definition of noetic and noematic correlation in fiction on the example of the abstract of the novel by A. Robbe-Grillet “In Labyrinth”. The research under consideration proves and explains the inclination of A. Robbe-Grillet to a partial visual reality depiction which illustrates a vision noesis in this case. This noesis may be actualized in numerous noemas and this way it helps to see the things and objects from different angles.

Key words: noesis, noema, New Novel, thingness.

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії
та практики перекладу
Запорізького національного
технічного університету

магістрант
Запорізького національного
технічного університету

АНГЛОМОВНІ ТЕКСТИ БРЕНДУ APPLE: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Мова має значний вплив на людей, їхні думки та вчинки. Однією з головних цілей використання мови є мета переконати читача або слухача, тому значної популярності на сьогоднішній день набула мова реклами, зокрема рекламних текстів. Сучасна реклама стала обов'язковою частиною життя суспільства. Вона формує між тим, хто її сприймає, та тим, хто її створює, певний комунікативний зв'язок, на основі якого через певні мовні засоби реклама впливає на реципієнта, виконуючи таким чином свою голову функцію. Світ сучасних технологій та масове поширення інформації у всесвітньо відомій мережі Інтернет стало неможливим без інтернет-реклами. При цьому завдяки технологічним та комунікаційним можливостям Інтернету більш ефективним стає виконання її основних функцій: поширення інформації про товари та послуги, формування суспільної свідомості, створення певних стереотипів поведінки [6, с. 247–255].

Яскравим прикладом створення професійної реклами є бренд *Apple*. На офіційному сайті цієї компанії розміщена реклама всієї продукції бренду, яка щороку привертає увагу все більшої кількості покупців. У ході нашого дослідження ми проаналізували комунікативний зв'язок між рекламою та її реципієнтом, отже, **метою** дослідження є виявлення лінгвопрагматичних особливостей рекламних текстів на прикладі бренду *Apple*. З огляду на поставлену мету в ході дослідження були вирішені наступні **завдання**: 1. Визначити специфіку англомовних рекламних текстів. 2. Виявити лінгвопрагматичні особливості, які сприяють ефективності рекламних текстів на прикладі бренду *Apple*.

Об'єктом нашого дослідження є англомовні рекламні тексти.

Предмет дослідження становлять лінгвопрагматичні особливості англомовних рекламних текстів бренду *Apple*.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Лінгвопрагматика є ще не до кінця вивченою дисципліною. Вчені й досі сперечаються щодо об'єкту та предмету цієї науки, намагаються визначити її межі та структуру, хоча і виникла ця наука ще в 60–70-х роках минулого століття. Вивченням лінгвопрагматики займалися Т. ван Дейк, Г. Грайс, С. Левінсон, Ю. Степанов, Т. Булигіна, В. Богданов та ін. Дослідженню саме лінгвопрагматичних особливостей рекламних текстів приділяли увагу А.А. Леонт'єв, О.М. Шахнарович, Ю.О. Сорокін, Л.О. Дергачова, Ю.Б. Корнева. Характеристики рекламного тексту і його структуру досліджували Д.В. Беклешов, І.А. Гольман, С.В. Ільсцова, Н.С. Добробабенко тощо.

Сучасні рекламні тексти різняться способами подачі інформації, великою кількістю використаних мовленнєвих засобів, наявністю чи відсутністю графічних засобів, проте вони все ж створюють комунікативний зв'язок між рекламою та її реципієнтом. С.В. Ільсцова та Л.П. Амірі наводять найбільш оптимальне визначення поняття «реklamний текст»: «текст, представлений в усній або письмовій формі, попередньо підготовлений, із притаманною йому автономністю, первинно спрямований на донесення до адресата певної інформації з комерційною метою залучення уваги адресата до певного виду товару» [3, с. 102].

Головна мета рекламного тексту – спонукання споживачів вибрати певні товари, послуги, бренди, компанії. У зв'язку з цим реклама повинна мати зрозумілі, невеликі за розміром переконливі тексти, що легко запам'ятовуються. Мова реклами може допускати порушення норм літературної мови, якщо це необхідно для посилення впливу рекламного тексту. Важливою характеристикою текстів реклами є їхня стислість. Д.Е. Розенталь та Н.Н. Кохтев говорять, що під час створення рекламних текстів важливо задовольняти таку вимогу: мінімум слів – максимум інформації [5, с. 201–209].

Рекламний текст – це особливий різновид текстів, цілі якого реалізуються через використання мовних одиниць майже всіх рівнів. Серед усіх мовних одиниць здатність найбільше впливати має лексика. Лексика стимулює формування цінностей людини, здійснює вплив на її бажання та почуття.

Рекламні тексти також тісно пов'язані з явищем прагматики. Саме прагматика відповідає на питання: чому людина, незважаючи на критичність мислення, сприймає та підкоряється рекламі. О.С. Попова так визначає прагматичну функцію реклами: «...реklamна стратегія спрямована на зняття критичного сприйняття адресатом рекламного тексту з формування в нього позитивного емоційного настрою. При цьому читач розуміє, що реклама повинна продати йому товар, тобто він усвідомлює її мету, проте не стратегію, яка залишається непомітною <...>, однак призначена в кінцевому результаті спонукати адресата до придбання рекламованого товару» [4, с. 281]. У рекламних текстах прагматика реалізується передусім через взаємодію з лексикою, утворюючи лінгвопрагматичні особливості. Прагмалінгвістика (лінгвістична прагматика) як область лінгвістичних знань встановлює в якості свого об'єкта відношення між мовними одиницями і реальними умовами їх використання в комунікативному просторі, в якому взаємодіють той, хто говорить/пише, і той, хто слухає/читає.

Виклад основного матеріалу. Ми детально розглянемо специфіку використання лінгвопрагматичних особливостей в інтернет-рекламі всесвітньо відомого бренду *Apple*. Для того, щоб досягти поставленої мети (продати продукцію цього бренду), автори рекламних текстів користуються цілим рядом мовних засобів, які розміщуються в тексті з різною частотою в залежності від того, які емоції та відчуття реципієнта повинна викликати ця реклама. Серед усіх мовних засобів найчастіше використовуються стилістичні.

Одним із таких засобів є **персоніфікація**, яка передбачає уподібнення неживих предметів людським якостям. Для прикладу наведемо таке речення: *MacOS is the operating system that powers every Mac. It lets you do things you simply can't with other computers* [7]. У даному випадку персоніфікація створює певну образність, яка допомагає реципієнту краще зрозуміти, що саме пропонує їм нова операційна система *MacOS*.

Для досягнення ефекту протилежності часто використовується **антитеза** – протиставлення слів, понять і конструкцій, що посилює виразність і акцентує увагу на повідомленні, дозволяє повніше визначити переваги та особливості рекламного продукту, сприяє кращому запам'ятовуванню завдяки оригінальності. Це явище можна прослідкувати в реченнях: *Memory: run more, wait less; iPad: like a computer, unlike any computer; whatever you need to do, Apple Pencil is easy to use but impossible to put down; major sound, minor scale* [7]. Завдяки повному контрасту характеристики та переваги продукту посилюються, що робить його більш привабливим для покупця.

Ще одним мовним засобом у рекламних текстах бренду *Apple* є **порівняння**. Порівнянням називається словесний вираз, в якому уявлення про зображуваний предмет конкретизується шляхом зіставлення його з іншим предметом. Яскравим прикладом використання порівняння є такі речення: *While it resembles a classic writing tool, Apple Pencil is so much more; your Mac works with your other Apple devices in ways no other computer can; apps as powerful as elegant as your Mac* [7]. Завдяки такому прийому часто порівнюється нова продукція зі старою продукцією цієї ж компанії, показуючи таким чином удосконалення, які зроблені в нових пристроях. Прикладом може слугувати речення: *The glass back allows iPhone Xs to charge wirelessly. And it charges even faster than iPhone X*. Такі рекламні тексти відразу привертають увагу покупців, оскільки вони бачать, що нова продукція є кращою, і створюється враження, що задля покращення продукції було покладено багато зусиль.

Для того, щоб привернути увагу та вплинути на читача, значною мірою використовуються епітети. Саме вони необхідним чином описують той чи інший продукт, вказуючи на його найкращі характеристики. Використання епітетів проілюстровано в таких прикладах: *iPad mini 4 runs iOS, the most advanced, intuitive, and secure mobile operating system in the world; MacBook Pro has beautifully balanced, high-fidelity sound that takes listening to new levels with wide dynamic range and more bass for maximum boom* [7]. Для того, щоб показати, що конкретна характеристика пристрою є найбільш якісною, використовуються ступені порівняння прикметників, як наприклад, у реченнях: *It's the most secure facial authentication ever in smartphone. And now it's even faster*.

Не менш уживаними в рекламних текстах є метафори. Метафора – це слово, значення якого переноситься на найменування іншого предмета, пов'язаного з предметом, на який зазвичай вказує це слово, з рисами подібності. В рекламному тексті метафора «дає можливість осмислити одні об'єкти через характеристики і якості інших об'єктів» [1, с. 203]. Використання метафор привертає увагу читача, допомагає створити оригінальний рекламний образ. Для прикладу можна навести таке речення: *MacBook Pro with Retina display features the latest Intel dual-core and quad-core processors. They're the muscle behind the most powerful notebooks we've ever built* [7]. У цьому випадку метафора показує, що процесори нової продукції є важливою частиною пристроїв, яка й забезпечує їхню основну роботу.

Для кращого запам'ятовування рекламного тексту та легкого його сприйняття автори вдаються до використання анафори та епіфори. Р.І. Гальперін відносить ці мовні засоби до синтаксичних повторень [2, с. 203]. Вони акцентують увагу реципієнта на певних частинах тексту чи речення, які, на думку автора, є головними в даному тексті чи реченні. Наведемо приклад використання анафори: *MacBookPro: more power, more performance, more pro* [7]. У цьому випадку ми маємо справу з наростанням. Автор використовує його для надання емоційного забарвлення, підкреслення зростання якості характеристик продукту. Ще одним прикладом у рекламі *Smart Keyboard for iPad Pro* є таке речення: *No plugs. No switches. No pairing* [7]. Повторювана частка *no* дає читачеві зрозуміти, що не існує ніяких перешкод чи додаткових умов для ефективного використання пристрою. Протилежною до анафори є епіфора, яка означає повторення слів чи словосполучень наприкінці речень або словосполучень. Для прикладу наведемо таке речення: *Doing more than ever is easier than ever* [7]. Повторяючи словосполучення *than ever*; автор наголошує на тому, що лише тепер з'явилась можливість (завдяки певній продукції) виконувати швидше більше дій, ніж це було доступно в минулому.

Для того, щоб досягнути максимального впливу на читача, в рекламних текстах бренду *Apple*, як і в більшості рекламних текстів інших компаній, використовуються спонукальні речення. У цьому прикладі спостерігається заклик автора спробувати медіа-ресурси *Mac* та на власному досвіді переконатися в їхній зручності та якості: *Find the latest apps and extensions for your Mac, right on your Mac. Enjoy the music, movies and TV shows you already have on your beautiful Retina display, or discover soon-to-be favourites. And take advantage of the world-class bookstore built into your Mac, where you can peruse the latest titles from your desktop* [7].

Основним призначенням рекламного тексту є привернення уваги та стимулювання збуту. Ось чому його автори використовують різноманітні психологічні та лінгвістичні прийоми. Рекламні тексти повинні відрізнятися яскравістю, простотою, лаконічністю, доступністю, експресивністю й інформативністю. Тому більшість речень є простими, інколи неповними, еліптичними та називними. Такий прийом спрощує сприйняття інформації реципієнтом, одразу привертає його увагу до головної інформації, не навантажуючи додатковою. Це проілюстровано в таких реченнях: *All-new Liquid Retina display – the most advanced LCD in the industry. Even faster Face ID. The smartest, most powerful chip in a smartphone. And a breakthrough camera system. iPhone XR* [7].

Висновки. Отже, в сучасному світі будь-яка реклама виконує функцію впливу на потенційного реципієнта через залучення уваги, переконання в необхідності придбання рекламованого товару, створення певних позитивних емоцій. При цьому в рекламних текстах важливими є лінгвопрагматичні особливості, які й визначають зв'язок автора з реципієнтом. Функція впливу на реципієнта реалізується через використання певних мовних засобів. Один із всесвітньо відомих брендів *Apple*, як і будь-які інші компанії, що хочуть продати власний продукт, використовують такі стилістичні засоби, як персоніфікація, антитеза, порівняння, епітети, метафори, анафори та епіфори. Для кращого запам'ятовування основної інформації використовуються короткі, називні, нерідко еліптичні речення. Спонукальні речення в рекламних текстах закликають реципієнта до певної дії. Можна зробити висновок, що саме завдяки таким лінгвопрагматичним особливостям реалізується основна мета рекламного тексту – здійснення ефективної комунікації між автором та реципієнтом.

Перспективи дослідження полягають у подальшому вивченні лінгвопрагматики як науки. Також можливий більш докладніший аналіз лінгвопрагматичних особливостей рекламних текстів, з огляду на головну функцію, яку виконують ці тексти. Визначення ролі лінгвопрагматичних особливостей у формуванні різних видів реклами та їх детальна класифікація є можливим розвитком подальшого дослідження на цю тематику.

Література:

1. Баранов А.Н. Спор метафор: языковая метафора как средство аргументативного воздействия. Рекламный текст: семиотика и лингвистика. М., 2000. 270 с.
2. Гальперин Р.И. Очерки по стилистике английского языка. М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1958. 462 с.
3. Ильясова С.В., Амири Л.П. Языковая игра в коммуникативном пространстве СМИ и рекламы. М.: Флинта, 2012. 296 с.
4. Попова Е.С. Структура манипулятивного воздействия в рекламном тексте. Известия Уральского государственного университета. 2002. № 24. С. 276–288.
5. Розенталь Д.Э., Кохтев Н.Н. Язык рекламных текстов. М.: Высш. шк., 1981. 125 с.
6. Kellner D. Media Culture. Cultural Studies, Identity and Politics between the Modern and the Postmodern. London – N. Y.: Routledge: Taylor & Francis Group, 2005. 368 p. .
7. URL: <http://www.apple.com/> (дата звернення: 01.10.2018).

Анотація

Н. ЛАЗЕБНА, А. ТАРАСЕНКО. АНГЛОМОВНІ ТЕКСТИ БРЕНДУ APPLE: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено лінгвопрагматичні особливості рекламних текстів бренду Apple. Визначено специфіку рекламних текстів. Охарактеризовано основні мовні засоби, які сприяють впливу рекламного тексту на реципієнта. Акцентовано стилістичні засоби аранжування такого типу текстів.

Ключові слова: рекламний текст, лінгвопрагматичні особливості, реципієнт, бренд Apple.

Аннотация

Н. ЛАЗЕБНАЯ, А. ТАРАСЕНКО. АНГЛОЯЗЫЧНЫЕ ТЕКСТЫ БРЕНДА APPLE: ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье исследованы лингвопрагматические особенности рекламных текстов бренда Apple. Определена специфика рекламных текстов. Охарактеризованы основные языковые средства, которые способствуют влиянию рекламного текста на реципиента. Основное внимание уделяется стилистическим средствам ранжирования такого типа текстов.

Ключевые слова: рекламный текст, лингвопрагматические особенности, реципиент, бренд Apple.

Summary

N. LAZEBNA, A. TARASENKO. ENGLISH TEXTS OF APPLE BRAND: LINGUO-PRAGMATIC ASPECT

The article deals with linguo-pragmatic peculiarities of Apple brand advertisements. The fact that any advertisement influences people and creates a communicative connection between advertisement and recipient is a well-known fact. This connection is carried out through linguo-pragmatic peculiarities of the text. The research underlines that one of the most common ways to promote any advertisement is the Internet. Apple Company has many examples of high-quality advertising texts online, that is why these texts are under consideration in this article.

The main idea of advertisement is to stimulate people to buy the product that is why special attention is devoted to linguistic means that contribute to the influence of the advertisement on the recipient. The research illustrates various types of stylistic linguistic means. The research focuses on their implementation and functioning. The analysis of linguistic means demonstrates their role in the advertisement. Different types of sentences used in advertising texts are under consideration.

Therefore, this article is a helpful tool for linguists exploring specifics of advertisement, especially the Internet-advertisement. The perspective of the study is detailed research of the advertising texts and their complex linguo-pragmatic peculiarities since they are dominant in these types of texts.

Key words: advertisement, linguo-pragmatic peculiarities, recipient, Apple brand.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської
і фіно-угорської філології
імені професора Г.Г. Почепцова
Київського національного
лінгвістичного університету

NEGATIVE SELF-CONSCIOUS MORAL EMOTIONS IN CONSTRUCTING VICTORIAN MORAL IDENTITY (A CORPUS-BASED STUDY)

*Morality is a human construction that
issues from our passions. But that doesn't
mean that we have to give up [27].*

1. Introduction

Numerous more *recent findings* in linguistics [26; 28], philosophy [27; 33] and psychology [9; 29] on sentimentalism of morality, though not exclusively, derive from the assumptions of British moral philosophy within which the psychological issues of the nature of moral judgments were primarily raised. Early classical sentimentalists referred to the notion of moral senses and recognized innate or natural sentiments of pity, kindness, gratitude, and their contraries as harmonious motives which move a person to act for the “very reason of worthiness and honesty of the action” [19].

The shift in the sentimentalism theory from the moral senses to the mechanisms of their generation discerned in the phenomenon of sympathy was expounded on by Hume and Smith [19]. The empathetic feelings were endowed with more prominence in an attempt to restore the psychological unity of society members under the idea of virtuous morals. Nevertheless, the presumption on the innateness of the senses advocated by the 18th century moral sense theorists may purportedly reside in the well-established religious ideologemes [24] with the already internalized suggestive patterns of making judgments. Sympathy foregrounding, therefore, testified to the rise of new moral ideologemes that signaled loosening of the linkage within the system of religious virtue ethics. Notwithstanding that, the weakening of the ties did not yield instantaneous deterioration of the system of virtues, but evinced the acquisition of its original psychological impetus by Victorian moral values of temperance, thrift, patriotism, honesty, and piety.

The current study revolves around the hypothesis about the significance of emotions in ideological transition mechanisms and further ideology cultivation. The previous study on the involvement of positive moral emotions in the rise of Victorian morality [25] has shown a significant bias to negative moral and non-moral emotions in the inculcation of the ideology. Therefore, *this paper investigates* the impact of the emotional zeal of negative self-conscious emotions in facilitating and promulgating the ideology of VICTORIAN MORALITY. *The objectives* of the paper involve: 1) examining the relation of lexical representation of negative moral emotions to religious, social, and Victorian ethical linguoideologemes; 2) establishing consistency of ideologemes transition fostered by the emotional fervour of internalized self-conscious emotions.

In pursuing the goal of the paper, 56 novels of the Victorian era were selected from the Corpus Of Late Modern English Texts (CLMET 3.1), offered by its authors [5]. A machine-based qualitative content-analysis has been implemented by employing free text mining software KH Coder. The procedure consists of the following stages:

- 1) preliminary writing of coding rules for negative moral emotions of guilt, shame, and embarrassment. The coding rules encompass ideographic synonyms that were retrieved from the online thesaurus dictionary brought by Thesaurus.com;
- 2) implementing KH Coder word association tool and subsequent filtering of the results by the part of speech, leaving only nouns;
- 3) filtering edges and setting the degree of co-occurrence to establish the plausible linkage among the lexical representations of ideologemes under analysis;
- 4) configuring co-occurrence networks by highlighting the minimum spanning tree, based on Prim method, to feature the most significant links;
- 5) opting for eigenvector centrality color coding where the nodes are coloured from light blue to white to pink with a respective increase of the centrality value;
- 6) in-depth examining of word association results with the help of concordancing, and filtering words by minimal differential frequency of 1;
- 7) generating network charts of 20–30 nodes for the convenience of graphical representation;
- 8) analyzing machine-generated co-occurrence networks in testing the hypothesis of negative moral emotions impetus in cultivating the moral identity of the Victorian era.

2. Victorian moral identity: internalization and symbolization

In moral psychology, the notion of moral identity is defined with regard to the centrality of moral behaviour to an individual's identity [10; 1]. It follows that moral judgments and moral actions of an individual are predicated on

the significance of moral schemas recognized in a society with an ultimate goal of integrating the self with morality [18, p. 165]. The integration can be realized in two dimensions – internalization and symbolization [1] – within private and public aspects of the self respectively.

The mechanisms of morality internalization translate to the instilment of mental images of a moral person for further self-praising and self-censuring practices. Therefore, the personological perspective of moral identity involves the study of the structure and contents of the identity including organization, maturity, and phenomenological experience of the self, their personal values and goals [23].

Victorian fictional novels are deemed abundant in shedding light on the issues of identity organization which dwells primarily on the conflict of the “inner self” as opposed to the symbolic self [21]. The contradictory structure evolves as a result of the waning religious ideology, leaving the residue of the altruistic identity with its virtuous morality in the rise of the superimposed symbolic identity of Victorian morality. Noticeably, the transitory co-existence of the two ideologies is substantiated by the resilience of religion as an efficient behaviour predictor ranking on a par with the newly rising utilitarianism, consumerism, and the social standing.

The moral centrality in an individual’s identity involves the understanding of moral identities “as moral self-representations in autobiographical memory” [10, p. 499] and moral exemplars [36]. Moral self-representations are imbued with a particular moral meaning through moral emotions and are stored in moral self-narratives. The self-representations of the Victorian moral identity bear the traces of socially constructed images that disguise the true self behind the mask of decorum and social respectability. Therefore, the sublayers of the Victorian identity unsheathe the “instinctive” prudential morality [21] evincing its reference to the donor ideology.

The mechanism of giving greater prominence to the symbolic self might perform an adaptive function or serve as a “response to the social pressures of particular relevance” [29]. Therefore, the mimesis of the imagined identity presumably originates in the communally recognized aspiration to the ideal self either as an exemption from guilt and shame, the negative self-conscious moral emotions, or a consolidation under the just virtuous anger at sinners.

Moral identities rendered as exemplars from a social-cognitive perspective are construed as self-schemas that trigger a commitment to morality and motivate future behaviours of the self [12; 36]. The prescriptive nature of emotions that favour sustainability of moral identities inflicts self-policing and underpins self-determination. Victorian moral exemplars involve championing morality and ethics and disapproving of highly condemned vices [14, p. 5], all substantiated by the significance of “emotional conditioning” [27]. To illustrate, such other-condemning emotions as anger and contempt serve as essential tools in inculcating cultural morality schemas within the shared society. The internalization of the schemas via the fictional novels of the time is achieved primarily through the mechanisms of emotional attitudes rather than moral reasoning. Subsequently, the efficiency of proliferating ideas on NATIONAL SUPREMACY, PIETY, THRIFT, PATRIOTISM, HONESTY, and DUTY [24, p. 292] resides in the emotional infusion of their relevance in the contemporary society.

Other social-cognitive accounts of moral identity recognize its place within a paradigm of multiple social identities of the self that relate to the public dimension of the identity. Therefore, the preeminence of ideological commitment is exponential in self-definition and thus, in the choice of moral standards. Additionally, the developmental claims of moral identity establish a strong link between self-determination and interpersonal, ideological thinking about morals [10, p. 505]. Subsequently, moral reasoning along with moral standards and self-sanctions can be embraced similarly to other social identities for constructing self-definitions and establishing correlation to the moral identity: egoistic, altruistic or utilitarian.

3. Negative moral emotions

Emotions are indispensable in moral assessments that are not exclusively private emotional reactions but rally around interpersonal agreement in moral judgments endowing them with a more top-down standardization than virtue imbued bottom-up emergence. Moral behaviour can therefore be understood as an outcome of moral identity stipulated by situational factors that trigger the access to internalized moral self-schemas [3, p. 9] of ideologically prescribed patterns and are galvanized by moral emotions.

According to Prinz, moral response is of major significance in carrying out moral judgments of either one’s own actions or others’ behaviour [27] both in terms of denunciation of moral violations and approbation of morally responsible behaviour. Therefore, the repertoire of the responses involves both positive moral emotions triggered by the recognition of appropriate moral behaviour, and negative moral emotions infused as a result of moral indignation.

Negative moral emotions, according to Haidt, fall into two major families: other-condemning and self-conscious [9]. Other-focused negative emotions occupy the place of prototypical moral emotions in the classification as they demonstrate high prosociality of action tendency and high disinterestedness of elicitors [9]. Occasionally recognized as undifferentiated response to moral actions [22], from a social-functional perspective the negative moral emotions are claimed “differentiable both in antecedent appraisals and in the consequent actions and judgements” [16]. The inventory of other-condemning moral emotions consists of anger, disgust [22; 9; 34], and contempt [9; 34]. The moral importance and the function of other-focused negative moral emotions would require a separate study in the mechanisms of Victorian moral ideology inculcation.

Self-conscious negative moral emotions are viewed in Freudian tradition as disruptive to normal moral development though, Hoffman and Eisenberg define them as central to prosocial behaviour [7; 15]. Fessler argues that these emotions are “quintessentially other-oriented, as how one feels about oneself is contingent on others’ assessment” [8, p. 187], and they are anchored to the feeling of remorse triggered by harm to others. Among the commonly differentiated negative self-conscious emotions are shame, guilt and embarrassment [9; 34; 35], the list may also include envy, jealousy, and

ressentiment (bitterness) [8]. The scope of our scholarly interests within this study refers mainly to the role of guilt, shame, and embarrassment in Victorian ideology proliferation.

3.1. Negative self-conscious emotions in fostering Victorian morality: Guilt and shame

The moral importance of guilt in the Victorian society owes to the deeply internalized sense of guilt taken to its extreme which is referred to as “Christian guilt neurosis” [6, p. 357]. Although, the Victorian morality system deployed an extensive network of the propriety rules based on the cultivated experience of shame and embarrassment under conditions of breaching the etiquette. Therefore, the rise of the “guilt-culture” [6, p. 357] was substantiated by a deeper internalization of shame as an instrument of social regulation of internal consciousness and a substitute for solidarity generator. Subsequently, the Protestant morality that doesn’t allow for atonement and defines the sinful nature of the person, established the principles of the guilt-culture, propagating individual consciousness and individual responsibility. The individualization increase was a hallmark of the transformation of a shame-culture into a guilt-culture that reached its culmination, according to Dein, by the beginning of the 19th century [4, p. 128]. But, along with the self-consciousness shift, the divergence of ethic took place, splitting into the “ethic of autonomy” and “ethic of divinity and community” [31] and setting distinctions between “religious and moral identities in the structure of personal identity” [11].

The spiritual vehicle of religion served as a means of commonality and social control, setting the norms of behaviour within the “ethic of divinity”. Prescriptive by its nature, the ethic of divinity involves psychological purity and divinity concepts as key aspects and provides for practicing benevolence, self-restraint, and prudential behaviour. The culpability in this ethic is construed as a moral failure, a “failure in genuine love for God” [32] that “wounds the nature of man and injures human solidarity” [32]. It follows that guilt roots in the communal relations. Therefore, even though the feeling of guilt is associated with the failure to meet one’s moral obligations and relates to specific situations (*distrust, folly, guile, hatred, jealousy, participation or knowledge about wrongdoings, treachery, vehemence, wickedness*) (see Fig. 1) with no generalizations made over “global self” [13], the attachment system and commonality of religious identity is put at risk in pursuing the common well-being of the social entity such as the parish.

The guilt reaction is triggered not solely by the censure of a moral failure or harm caused to someone, but by the appraisal that the failure threatens the communion to the victim, close or even distant. A way to instill the feeling of guilt in the members of the community getting gradually reluctant to divinity ethic which is observed in the linkage to religious linguoideologemes (*bevy, chant, chapel, clergyman, convent, ecclesiastic, faith, grace, nun, purity, salvation, spirit, and tolerance*) is to point at the moral failure and its recovery through the prism of the social standpoint (*confessor, traitor, villain, wretch, waywardness, disgrace, scandal, propriety, mien, opinion, vengeance, leniency, and dignity*). The action tendency attributed to the emotion, noticed in the co-occurrence networks, (*acquiescence, burden, confession, doubt, extenuation, misery, remorse, and suffering*) represents the schemas for moral behaviour and self-regulation in the Victorian age.

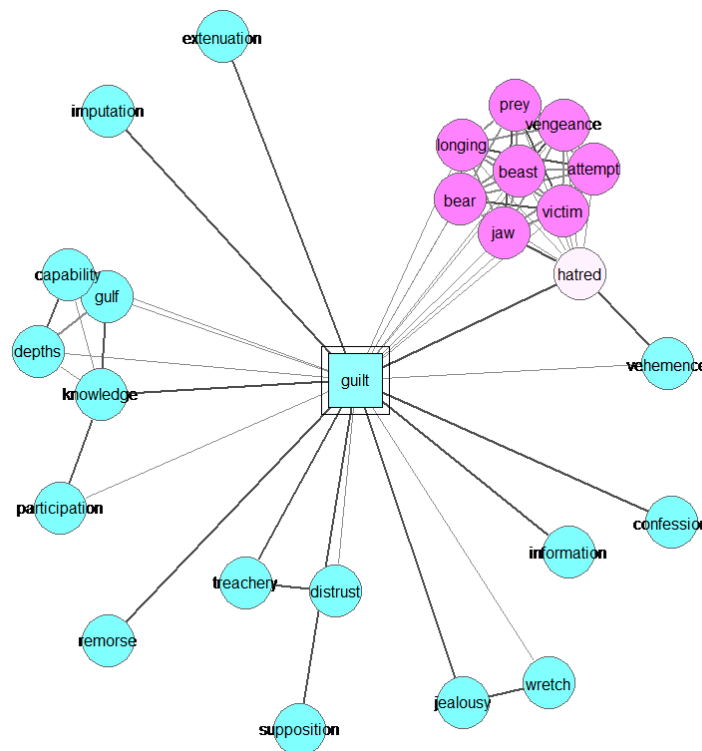

Fig. 1. Co-occurrence network chart of linguoideologeme *guilt* in *Mary Barton* by Gaskell, 1848 (generated with the help of KH Coder)

Importantly, the network of the target file GUILT displays strong edges to the lexical representation of the ideologemes CRIME & PUNISHMENT (*accusation, ceremony, circumstance, client, counsel, crime, detection, guard, espionage,*

judge, haunt, imputation, law, offence, proof, punishment, and suspect) that exhibits the shift in moral regulation of the personal identity from religion to legislature authorized to identify and determine the guilt in relation to a failure.

The complexity of the guilt issue is predetermined by the tendency of fusion between guilt and shame in the cultivation of even stronger psychological symptoms of intrapersonal pain. Webster's Complete Dictionary of the English Language (1886) testifies to the interconnectedness of the emotions by providing the definition to *shame* in the dictionary entry: "a painful sensation excited by a consciousness of guilt, or of having done something which injures reputation; or of the exposure of that which nature or modesty prompts us to conceal; hence, decency; decorum" [37, p. 1213].

The differentiation between guilt and shame can be based on the triple criteria: the level of the publicity of transgression, types of eliciting events, and the construal of perpetration either as self or behaviour failure [34]. Among the distinction criteria, little differences have been discerned between shame-inducing and guilt-inducing eliciting events, with no direct correspondence to particular situations [17]. Therefore, moral transgressions may equally yield guilt and shame, guilt though is associated with the actions violating duties, while shame is more likely to be linked to violations of the ethic of community (*abnormality, barrenness, corruption, debt, defeat, dilapidation, dirt, failure, hindrance, impertinence, incapacity, incompleteness, lapse, liaison, loss, mischance, misery, nothingness, old-maidinism, and penury*) or divinity (*cowardice, dishonor, falsehood, folly, hypocrisy, injustice, perversion, pride, treachery, and witchery*).

Furthermore, guilt and shame can equally be public which relates both to publicity of eliciting events and emotion experiencing [34]. The difference lies within the centeredness of experiencers' concerns: guilt is "decentered" with the focus on behaviour distanced from the self, while shame is more egocentric expressing concern with other's evaluation of the self [7]. Guilt is related to "the criminality and consequent exposure to punishment or legal penalty resulting from willful disobedience of law or from morally wrong activities" [37, p. 596]. Whereas shame is construed as a "reproach incurred or suffered; dishonor; ignominy; derision; contempt" [37, p. 1213].

The degree of endorsement of religion and the subsequent psychological outcomes at an individual level is particularly important for the Victorian era to consider the correlation between shame and guilt. It appears that the shift from the "identified religiosity" of a mature religious personality (marked by the adoption of religious behaviour as personally chosen) to the "introjected religion internalization" (based on social pressures) [2, p. 136] associated positively with anxiety, depression and social dysfunction and negatively with self-esteem. It follows that in an act of value transgression a more autonomous form of religiosity is linked to the emotion of guilt even more than to an attempt at finding self and others' approval of extrinsic religiosity [2, p. 136] eliciting the painful feeling of shame. With the transition of guilt as a self-censure towards the institutionally governed practices, shame as an emotional experience became even more intensely an indicator of internal policing and ignominy in the face of public. Therefore, the rise of the guilt-culture was marked by the shift to shame in the intensity of the feeling against the contravention of moral standards. Consequently, with the loss of the emotional zeal of guilt, the bias resulted in a continuous deterioration of the opposition virtue: sin as it can be substantiated in the pages of the Victorian novel:

"The constricted human sympathies of these people – their hostility to science – their superstitious adherence to every word of the Bible, whatever geology or philology may say – their arrogant assumption of absolute rightness – their greater reverence for certain mystical and unprovable doctrines than for active and practical virtues – their unnatural asceticism, which has none of the manliness of stoicism in it, but is founded on the crushing idea of Sin, that pallid spectre everywhere, even in our affections – in a word, their sanctimoniousness, gave me in my early youth a repulsion for the whole school, which I retain to my cooler and soberer old age" (E. Linton "Autobiography of Christopher Kirkland" retrieved from CLMET 3.1).

The study has shown a sudden drop in the number of edges in the target file in the Victorian novel by the end of the century with the establishing of new connections to the lexemes designating philosophical issues of life, fate, death, consciousness, time, and humanity.

3.2. Shame and embarrassment as drivers of Victorian moral responsibility

With regard to self-censure, shame is believed to be attributed to a dispositional flaw of the "global self" [11] in a failure to fulfill one's moral obligations, as is observed in the Victorian novel, in the face of the community (*banishment, blame, derision, goosing, infamy, mockery, nothingness or pity, leniency and solidarity*) or God (*demon, fall, miscreant, self-indulgence, sin, sinner or confession, docility, expiation, purification, repentance, rescue, retaliation, sanctity, and virtue*) (for illustration see Fig. 2).

Defined as "an internalization of the moral judgment that comes from outside, from the group" [4, p. 133], shame retains "the belief that one is, or is perceived by others to be, inferior or unworthy of affection or respect because of one's actions, thoughts, circumstances, or experiences" [30]. The painfulness of shame triggered by the recognition of one's defective interdependent self [9, p. 860] is represented through the self-deprecating action tendencies as is seen in the Victorian novel (*rebuke, reproach, self-condemnation, self-abasement, and suffering*). Withdrawal and acquiescence (*affliction, avoidance, bitterness, coolness, disillusionment, fear, grief, helplessness, mournfulness, reserve, silence, sullenness, slough, woe, and wretchedness*) are much less frequently interfered by flashes of anger (*assault, destruction, degradation, irritation, revolt, resolution, tumult*).

The responsibility for contravention of morality principles, similarly to guilt, yields not only public condemnation, but legal convictions too, exhibiting the linkage of moral ideologemes to the ideologemes LAW & POLICYMAKING (*authority, law, license, justice, outlawry, vindication*) and CRIME & PUNISHMENT (*accusation, crime, perpetrator, prison, punishment, suspicion*). Conspicuously, the shame linguoideologeme networks exhibit the linkage to other moral emotions phylogenetically prior to shame, such as shyness and embarrassment (*confusion and perturbation*) referring mainly to appearance (*attire, gown, collar, linen, buskin, and clasp*), and family relations (*father, generation, home, home-thrust, mother, parent*).

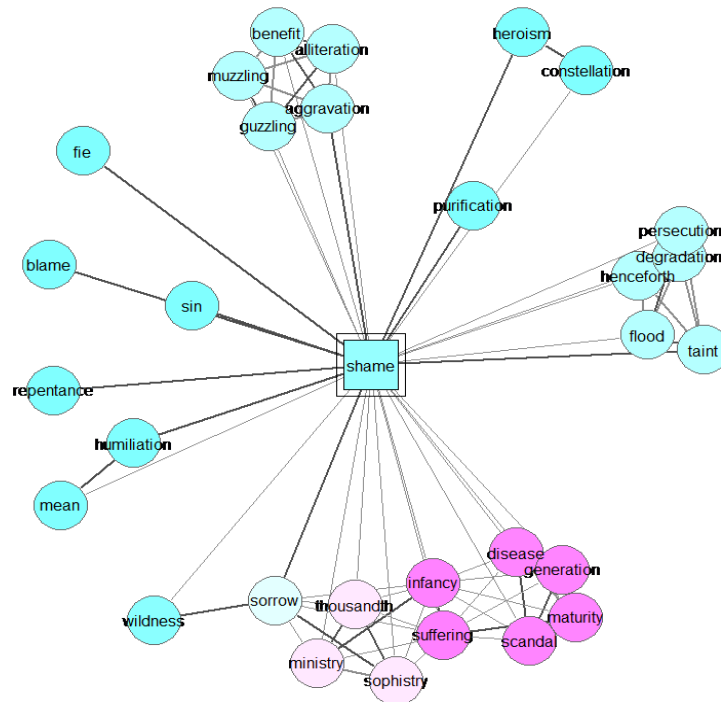

Fig. 2. Co-occurrence network chart of linguoideologeme *shame* in *Dombey and Son* by Dickens, 1844

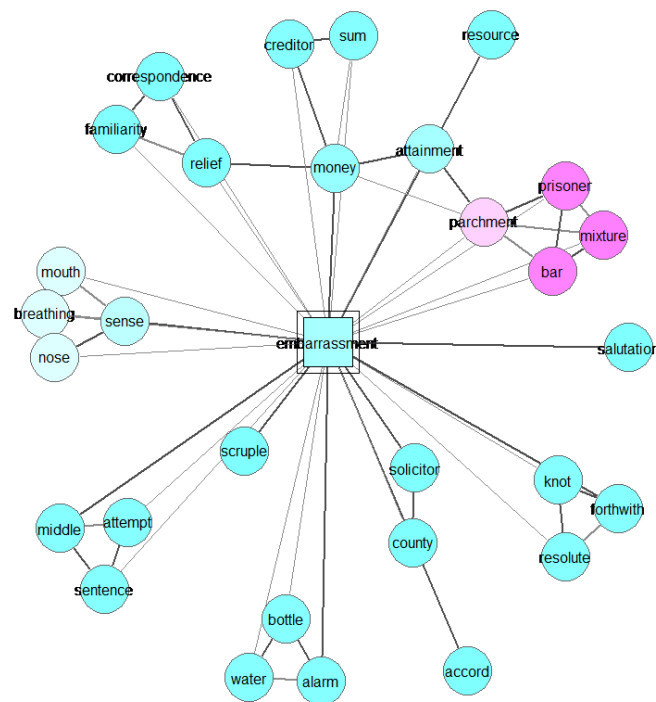

Fig. 3. Co-occurrence network chart of linguoideologeme *embarrassment* in *The Moonstone* by Collins, 1868

Although shame and embarrassment may equally require social context, embarrassment is differentiated from shame since it is prior to self-evaluation and doesn't trigger the damaged self [20, p. 84]. Embarrassment eliciting events encompass the practices of public exposure (*acquaintance*, addressed by *title*, *admiration*, *affair*, *compliment*, *confession*, formal *entrance*, *frankness*, *mirror* reflection, *presence*, *recollection*, and *tete-a-tete*); confusion of mind or public affairs, and manners (*fault*, *compulsion*, *lapse*, *mistake*, *stupidity*, and *shams*, *lies*, *word*, *tongue*, *remark*, *rencounter*, *treason*). Furthermore, the meaning of embarrassment that involves also a state of “perplexity arising from insolvency, or from temporary inability to discharge debts” [37, p. 438] substantiates its correlation to the ideologemes of FINANCE (*creditor*, *debt*, *destitution*, *finance*, *improvidence*, *money*, *poverty*, *resource*, *sum*) and BUSINESS (*attendant*, *business*, *company*, *guard*, *lawyer*, *market-town*, *grocer*, *personage*, *proctor*, *proxy*, *solicitor*) (for illustration see Fig. 3).

The interrelation of the ideologemes is observed in the fictional texts of the Victorian novel: “By an odd arrangement – like everything else in the story of this pair; a result of social and personal embarrassments – Monica’s belongings, including her apparel for the day, were previously dispatched to the bridegroom’s house, whither, in company with Virginia, the bride went early in the morning” (G. Gissing “The Odd Women” retrieved from CLMET 3.1).

The action tendencies of experiencing the embarrassment (*agitation, confusion, contempt, enmity, hostility*) are aimed at overcoming the uneasiness of the feeling (*agony, difficulty, diffidence, disturber, hesitation, perplexity, zeal*) by either resigning oneself to the fact (*consciousness, insight, ostrich instinct, self-composure, regulation, relief, kindness*) or demonstrating nonchalance and outward compliance with decorum (*apology, careless gaiety, confidence, courtesy, courage, and determination*).

4. Conclusions

The proliferation of VICTORIAN MORALITY ideology was heavily supported by the waning ideology of RELIGION that gradually transferred its emotional zeal to the rising system of utilitarianism. Simultaneously, the society underwent a transition from the ethic of divinity and community to the ethic of autonomy, within which individualism was continuously taking over to establish a guilt-oriented culture with legislature as a predominant mechanism of moral regulation. The transition process was attended by the shift in the personal identity of Victorians highlighting the priority of moral identity over religious identity. The tendency evinced the departure from the identified religiosity of a mature parishioner to the introjected religion internalization associated with anxiety, depression and negative self-esteem. This divergence led to a much-discussed phenomenon of Victorian prudery, a commonly recognized hallmark of the time. The transitory process was facilitated by the negatively-valenced self-conscious moral emotions of guilt, shame, and embarrassment.

Guilt and shame remained inseparable, sharing similar eliciting events, and publicity of transgressing the moral rules. Though, the construal of perpetration either as self or behaviour failure distinguished shame-inducing from guilt-inducing experiences respectively. As guilt was giving its way in cultivating the feeling of solidarity and established its links to the ideologemes of CRIME & PUNISHMENT, the obligation for individual moral responsibility was taking over. Meanwhile, the commonality was preserved under an even more intense feelings of shame and ontologically prior to it embarrassment. The deduction is maintained by a qualitative machine-based content analysis that provides with the data on the suggestive extensive linkage of the linguoideologemes *shame* and *embarrassment* to the lexical units representing self-deprecating and adaptive action tendencies that could purportedly establish exemplar emotional experience schema underlying the Victorian moral identity.

References:

1. Boegershausen J., Aquino K., Reed II A. Moral identity. *Current Opinion in Psychology*. 2015. Vol. 6. P. 162–166. DOI: 10.1016/j.copsyc.2015.07.017.
2. Brambilla M., Manzi C., Regalia C. Italian validation of the Christian religious internalization scale. *Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology*. 2014. Vol. 21(2). P. 135–148. DOI: 10.4473/TPM21.2.2.
3. Casey V. Positive moral emotions and moral identity development: The difference between authentic and hubristic pride. URL: <http://scholars.wlu.ca/etd/1675>.
4. Dein S. The origins of Jewish guilt: Psychological, theological, and cultural perspectives. *Journal of Spirituality in Mental Health*. 2013. Vol. 15(2). P. 123–137. DOI: 10.1080/19349637.2012.737682.
5. De Smet H., Flach S., Tyrkkö J., Diller H.-J. The corpus of Late Modern English (CLMET), version 3.1: Improved tokenization and linguistic annotation. URL: https://perswww.kuleuven.be/~u0044428/clmet3_0.htm.
6. Droždek B., Turkovic S., Wilson P. Posttraumatic shame and guilt: Culture and the posttraumatic self. *The posttraumatic self: Restoring meaning and wholeness to personality* / J.P. Wilson (ed.). New York: Routledge, 2006. P. 333–368.
7. Eisenberg N. Emotion, regulation, and moral development. *Annual Review of Psychology*. 2000. Vol. 51. P. 665–697.
8. Fessler D.M.T. From appeasement to conformity: Evolutionary and cultural perspectives on shame, competition, and cooperation. *The self-conscious emotions: theory and research* / J.L. Tracy, R.W. Robins, J.P. Tangney (eds.). New York: The Guilford Press, 2007. P. 174–193.
9. Haidt J. The moral emotions. *Handbook of affective sciences* / R.J. Davidson, K.R. Scherer, H.H. Goldsmith (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2003. P. 852–870.
10. Hardy S.A., Carlo G. Moral identity. *Handbook of identity theory and research* / S.J. Schwartz, K. Luyckx, V.L. Vignoles (eds.). New York: Springer, 2011. P. 495–515.
11. Hardy S.A., Nadal A.R.C., Schwartz S.J. The Integration of Personal Identity, Religious Identity, and Moral Identity in Emerging Adulthood. *Identity: An International Journal of Theory and Research*. 2017. Vol. 17(2). P. 96–107. DOI: 10.1080/15283488.2017.1305905.
12. Hardy S.A., Walker L.J., Olsen J.A., Woodbury R.D., Hickman J.R. Moral identity as moral ideal self: Links to adolescent outcomes. *Developmental Psychology*. 2014. Vol. 50. P. 45–57. DOI: 10.1037/a0033598.
13. Hart D., Matsuba M.K. The Development of Pride and Moral Life. *The self-conscious emotions: theory and research* / J.L. Tracy, R.W. Robins, J.P. Tangney (eds.). New York: The Guilford Press, 2007. P. 114–133.
14. Huggins M. *Vice and the Victorians*. London: Bloomsbury Publishing, 2015. 272 p.
15. Hoffman M.L. *Empathy and moral development: Implications for caring and justice*. Cambridge, MA: Cambridge University Press, 2000. 331 p.
16. Hutcherson C.A., Gross J.J. The moral emotions: A social-functionalist account of anger, disgust, and contempt. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2011. Vol. 100(4). P. 719–737. DOI: 10.1037/a0022408.

17. Keltner D. Evidence for the distinctness of embarrassment, shame, and guilt: A study of recalled antecedents and facial expressions of emotion. *Cognition and Emotion*. 1996. Vol. 10(2). P. 155–172. DOI: 10.1080/026999396380312.
18. Lapsley D. Moral identity and developmental theory. Commentary on Krettenauer and Hertz. *Human Development*. 2015. Vol. 58(3). P. 164–171. DOI: 10.1159/000435926.
19. Moral Sentimentalism. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/moral-sentimentalism/>.
20. Lewis M. Origins of the self-conscious child. *The essential handbook of social anxiety for clinicians* / W.R. Croiser, L.E. Alden (eds.). Chichester, 2005. P. 81–98.
21. McCrystal E. Imposed identities and buried moral instincts in *Great Expectations*. *The Victorian*. 2014. Vol. 2(2). URL: <http://journals.sfu.ca/vict/index.php/vict/article/view/107/54>.
22. Nabi R.L. The theoretical versus the lay meaning of disgust: Implications for emotion research. *Cognition and Emotion*. 2002. Vol. 16(5). P. 695–703. DOI: 10.1080/02699930143000437.
23. Oyserman D., James L. Possible identities. *Handbook of identity theory and research* / S.J. Schwartz, K. Luyckx, V.L. Vignoles (eds.). New York: Springer, 2011. P. 117–149.
24. Pinich I. Religious ideologemes in transition: A residue of theological virtues in the emotionalist ethics of Victorian novels. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow: the journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. Warsaw: De Gruyter Open, 2018. Vol. III(1). P. 274–313. DOI: 10.2478/lart-2018-0006 ISSN 2453-8035.
25. Pinich I. Positive moral emotions in cultivating ideology of VICTORIAN MORALITY (a corpus-based study). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. Остроп: НаУОА, 2018. Вип. 1(69). Ч. 2. С. 96–101. DOI: 10.25264/2519-2558-2018-1(69)/2-96-101.
26. Poulshock J.W. *Language and morality: Evolution, altruism, and linguistic moral mechanisms: thesis submitted in fulfillment of requirements for the degree of Doctor of Philosophy*. Edinburgh, 2006. 268 p.
27. Prinz J. Morality is a culturally conditioned response. *Philosophy Now*. 2011. Iss. 82. P. 6–9.
28. Roedder E., Harman G. Linguistics and moral theory. *The Moral Psychology Handbook* / J. Doris (ed.). Oxford: Oxford University Press, 2010. P. 273–291.
29. Sedikides C., Skowronski J.J. The Symbolic Self in Evolutionary Context. *Personality and Social Psychology Review*. 1997. Vol. 1(1). P. 80–102.
30. Shame. *The Free Dictionary by Farlex*. URL: <https://www.thefreedictionary.com/shame>.
31. Shweder R.A., Much N.C., Mahapatra M., Park L. The “big three” of morality (autonomy, community, divinity) and the “big three” explanations of suffering. *Morality and health* / A.M. Brandt, P. Rozin (eds.). Florence, KY, US: Taylor & Francis; Routledge, 1997. P. 119–169.
32. Sin. *Catechism of the Catholic church*. URL: http://www.vatican.va/archive/ccc_css/archive/catechism/p3s1c1a8.htm.
33. Slote M. *A sentimental theory of the mind*. Oxford: Oxford University Press, 2014. 247 p.
34. Tangney J.P., Stuewig J., Mashek D.J. Moral emotions and moral behavior. *Annual Review of Psychology*. 2007. Vol. 58. P. 345–372.
35. Tracy J.L., Robins R.W. The self in self-conscious emotions: A cognitive appraisal approach. *The self-conscious emotions: theory and research* / J.L. Tracy, R.W. Robins, J.P. Tangney (eds.). New York: The Guilford Press, 2007. P. 3–20.
36. Walker L.J., Frimer J.A. Moral personality of brave and caring exemplars. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2007. Vol. 93. P. 845–860.
37. *Webster’s Complete Dictionary of the English Language* / Ch.A. Goodrich, N. Porter, C.A.F. Mahn (eds.). London: George Bell & Sons, 1886. 1847 p.

Анотація

I. ПІНІЧ. НЕГАТИВНІ МОРАЛЬНІ ЕМОЦІЇ САМОУСВІДОМЛЕННЯ У КОНСТРУЮВАННІ ВІКТОРІАНСЬКОЇ МОРАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ (КОРПУСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)

У статті розглянуто вплив негативних моральних емоцій самоусвідомлення на зсув у структурі вікторіанської індивідуальної ідентичності від релігійної до моральної. Автором стверджується, що такі зміни ознаменували становлення вікторіанської культури провини та позначили відхід від релігійної ідеології до ідеології вікторіанської моралі. Якісний контент-аналіз корпусних даних підтвердив робочу гіпотезу про транзитний механізм зміни ідеологій, спричиненої домінуванням відповідного емоційного репертуару.

Ключові слова: ідеологія, ідеологема, вікторіанська мораль, моральна ідентичність, релігійна ідентичність, моральні емоції самоусвідомлення, сором, провина, зніяковіння.

Аннотация

II. ПИНИЧ. НЕГАТИВНЫЕ МОРАЛЬНЫЕ ЭМОЦИИ САМОСОЗНАНИЯ В КОНСТРУИРОВАНИИ ВИКТОРИАНСКОЙ МОРАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ (КОРПУСНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ)

В статье рассмотрено влияние негативных эмоций самосознания на сдвиг в структуре викторианской индивидуальной идентичности от религиозной к моральной. Автором утверждается, что такие изменения ознаменовали становление викторианской культуры вины и отметили отход от религиозной идеологии к идеологии викторианской морали. Качественный анализ корпусных данных подтвердил рабочую гипотезу о транзитном механизме изменения идеологий, вызванного доминированием соответствующего эмоционального репертуара.

Ключевые слова: идеология, идеологема, викторианская мораль, моральная идентичность, религиозная идентичность, моральные эмоции самосознания, стыд, вина, смущение.

Summary

**I. PINICH. NEGATIVE SELF-CONSCIOUS MORAL EMOTIONS IN CONSTRUCTING
VICTORIAN MORAL IDENTITY (A CORPUS-BASED STUDY)**

The study has been conducted within the research of emotion facilitators for the transition of ideologies. The paper maintains the hypothesis that a newly rising ideology of VICTORIAN MORALITY was grounded on the emotional zeal of the waning ideology of RELIGION. The ideological transition yielded the change in the structure of the personal identity of Victorians that resulted in the priority transfer from religious identity to moral identity. The departure from the identified religiosity and the bias to individualism favoured the rise of the guilt-oriented culture that propagated personal responsibility for moral perpetration in the face of legislative power. A machine-based qualitative content analysis exhibited a significant linkage of the linguoideologeme guilt to the ideologemes of CRIME & PUNISHMENT as observed in the co-occurrence network charts generated with the help of KH Coder. Inasmuch as guilt was giving its way in solidarity cultivation, the emotional experience of shame and embarrassment, associated with introjected religion internalization and public exposure, retrieved the function of commonality keeping. Attributed to dispositional flaw or gauche in meeting the public expectations, shame and embarrassment triggered the feeling of liability in the face of the society. The co-occurrence analysis of the linguoideologemes shame and embarrassment evinced the suggestive linkage to the emotional experience schemas representing self-deprecating and adaptive action tendencies of the Victorian moral identity.

Key words: ideology, ideologeme, Victorian morality, moral identity, religious identity, self-conscious moral emotions, shame, guilt, embarrassment.

6. Теорія літератури

6. Теория литературы

6. Literary theory

кандидат філологічних наук,
професор, завідувач кафедри
іноземних мов
Рівненського державного
гуманітарного університету

ЗАСОБИ ХУДОЖНОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ РОЛЬОВОЇ ЛІРИКИ

З другої половини ХХ ст. особливу увагу дослідників привертає проблема суб'єктної організації лірики і, відповідно, форм її художньої типологізації. Актуальності ця проблема набула у зв'язку як із загальним ускладненням у поезії ХІХ, й особливо ХХ ст., форм вираження авторської свідомості, так і з утвердженням в її масиві так званої рольової лірики, протиставленої ліриці автопсихологічній.

Феномен рольової лірики, на відміну від лірики автопсихологічної, є досить складним і в належному обсязі ще не опрацьованим сучасним літературознавством, про що, зокрема, свідчать й численні розбіжності в теоретичних рецепціях, в яких дослідники намагаються визначити її основоположні семантичні ознаки.

Одним із перших вчених-філологів, що ініціював дослідження рольової лірики, був Б. Корман, який зауважив і теоретично обґрунтував її художній феномен. Дослідженню тих або інших питань поезики рольової лірики присвячено також літературознавчі розвідки А. Боровської, І. Васильєва, І. Каргашина, С. Арт'оміної, О. Гаркаві, В. Скобелева, Л. Гінзбург та ін. Водночас чимало питань поезики рольової лірики все ще залишається недостатньо дослідженими, зокрема, прийоми її художньої організації та проблематики.

Метою нашої наукової розвідки є дослідження простежених на матеріалі української поезії засобів художньої об'єктивації рольової лірики. Конкретними завданнями дослідження є питання, пов'язані з формальними прийомами композиційного та мовленнєвого оформлення поетичного рольового тексту і концептуально-змістовними його ракурсами, тобто такими, що виявляють себе на рівні вираження ідейно-тематичних концептів твору.

Засоби художньої об'єктивації рольової лірики – це комплекс художніх прийомів, за допомогою яких автор декларує специфічний – рольовий – характер даного поетичного тексту і, відповідно, репрезентовану в ньому повну або часткову несумісність авторського «я» і «я» особи, яка в даному разі виступає суб'єктом мовлення. На відміну від власне авторської, тобто автопсихологічної лірики, яка не потребує подібних художніх прийомів, рольова лірика, як правило, використовує їх з метою запобігти ймовірній хибній інтерпретації тексту поетичного твору читачем. «Передовіряючи» право авторського голосу уявному персонажу, автор одночасно посилає своєму читачу спеціальні «сигнали», які маніфестують умовний, опосередковано-рольовий характер поетичної комунікації між ним і автором.

Типологічно засоби художньої об'єктивації рольової лірики, які найчастіше вживають поети, можна поділити на: 1) формальні, що пов'язані з художніми прийомами композиційного та мовленнєвого оформлення поетичного тексту; 2) концептуально-змістовні, тобто такі, що виявляють себе на рівні вираження ідейно-тематичних концептів твору.

1) Формальні засоби художньої об'єктивації рольової лірики.

Основними формальними засобами художньої об'єктивації рольової лірики виступають так званий рамковий комплекс поетичного твору і прийоми його стилістичного оформлення.

Рамковий комплекс є чи не головним авторським маркером рольової лірики. Основними художніми маркерами нетотожного авторському «я», рольовому суб'єктному оформленню поетичного тексту, як правило, виступають його заголовки, підзаголовки, епіграф та авторські примітки.

Заголовок. Специфічну, «сигнальну» роль заголовку рольових поетичних текстів свого часу зауважував ще Б. Корман [6, с. 165–166].

Заголовки рольової лірики можуть бути диференційовані за ознакою таких, які вказують на:

1) ім'я рольового героя: П. Карманський «Кум Охрим», Л. Старицька-Черняхівська «Саффо», С. Голованівський «Блакитноока Леся», Ю. Клен «Жанна Д'Арк», О. Слісаренко «Уолт Уїтмен», М. Рильський «Франкові», Яр Славутич «Шухевич», О. Забужко «Сізіф», О. Ірванець «Роберт Фолкон Скотт» та ін.;

2) його оцінку характеристику: П. Куліш «Гульвіса», В. Самійленко «Сміливий чоловік», Леся Українка «Веселий пан», І. Франко «Недужий», Я. Щоголів «Дочумакувався», Г. Чупринка «Снохода», І. Багрняний «Герой нашого часу», В. Малишко «Я здаюся собі попелюшкою...» тощо;

3) професію: Б. Грінченко «Хлібороб», П. Карманський «Бурлацька», В. Малишко «Старий суфлер», М. Чернявський «Косар», Д. Кремінський «Учитель музики», І. Драч «Трактористка» та ін.;

4) соціальний статус: М. Старицький «Монолог бездоляця», В. Самійленко «Мрія бюрократа», О. Козловський «Жебракова гадка», І. Франко «Три арештантки», Г. Чупринка «Повія», М. Терещенко «Безробітний», О. Ірванець «Вірш американського збоченця» та ін.;

5) родинний статус: М. Устиянович «Прокляття матері», О. Маковей «Сон вдівця», І. Франко «Із поучень батька синові», А. Малишко «Син», Ю. Ліпа «Три брати», І. Драч «Матері від блудного сина», І. Лучук «Дочка Агасфера» тощо;

6) вік рольового героя: М. Устиянович «Старість – юність», І. Манжура «Старець», О. Маковей «Дитина», Ю. Клен «Підліток», В. Базилевський «Я старий гладіатор, підводить рука...», О. Ірванець «Старий поет – молодій поетці», Ф. Потушняк «Стара сосна» та ін.;

7) місце або обставини дії: П. Гулак-Артемівський «Послухав жінку та взяв на перемінку...», Т. Шевченко «Ой пішла я у яр за водою...», В. Коротич «Климентій Квітка перечитує свій лист до Лесі», В. Симоненко «Прощання Федора Кравчука, колгоспного конюха, з старою хагою», С. Йовенко «Комбайнер Петро Кубрак проводить бліц-конференцію», Р. Лубківський «Осліплення Василька Терельовського», Ю. Андрухович «Дидактична вистава в театрі Богуславського» тощо;

8) національність: Ю. Федькович «Гуцулка», О. Ольжич «Готи», Ю. Липа «Скарга німця», М. Руденко «Тасманський король», І. Драч «Індіанка Ліліан» та ін.;

9) жанрово-мовленнєві особливості поетичного висловлювання: Х. Алчевська «Пісня лілії», М. Кононенко «Дніпрові скарги», Б. Лепкий «Сповідь землі», Леся Українка «Жалібний марш», І. Франко «Оповідання цюпасника», С. Черкасенко «Наш псалом» та ін.

Втім, слід визнати й те, що заголовок поетичного твору не завжди маркований авторською вказівкою на рольовий характер репрезентованого тексту. Заголовки поетичного твору можуть мати семантично нейтральний (стосовно вказівки на рольову побудову тексту) характер (М. Костомаров «Чорний кіт», М. Кононенко «Землякам», Леся Українка «Напис в Руїні»), або ж рольовий текст взагалі може бути позбавлений заголовку (О. Ольжич «Здрігаюся і залишаю форму...»).

Підзаголовок. Одним із засобів художньої об'єктивації рольового статусу поетичного тексту може виступати його підзаголовок. У всіх випадках його включення до твору він виконує функцію чіткого комунікативного сигналу для читача, інформуючи його про рольовий статус означеного в тексті суб'єкта поетичного мовлення. Найчастіше в підзаголовку вказується ім'я рольового героя, означене у формі його прямої номінації (Святослав – В. Базилевський «Не люблю мені в Києві...») або у формі адресованої йому присвяти («Міністру освіти Шварцу» – М. Кононенко «Уява»); «Драчу, Коротичу, Павличкові та іншим членам так званої СПУ» – С. Караванський «Пісня яничарів»; «Батькові, що загинув на засланні в Казахстанських степах»).

В окремих випадках підзаголовок може містити не лише вказівку на особу, якій переадресовано авторство тексту, але й більш або менш розгорнуту його характеристику: «Нехитра історія любові колишнього колгоспника, нині студента, Тимофія Березенка до Оксани Світко, складена за його вказівками 1933–1938» – К. Герасименко «Оксана» [2, с. 140].

Специфічну функцію підзаголовку може виконувати й перший рядок твору, в якому вказівка на рольового суб'єкта поетичного мовлення має форму вкраплення до тексту авторської ремарки: «Гуллівер фантазує: Ви? Збагнути? / Чи можете у тямку взяти ви, / Що горя мав я вище голови...» – М. Зеров «Гуллівер» [5, с. 61].

Епіграф. Важливим маркером рольового статусу поетичного тексту є і його епіграф. Комунікативний статус епіграфа твору з рольовою семантикою тексту має дві основні форми художньої взаємодії. У першому випадку текст стверджує й у формі рольового монологу суб'єкта поетичного мовлення розгортає та конкретизує тематичне спрямування епіграфу, як це, наприклад, відбувається в поезії П. Гірника «Стефанік». Епіграф до твору: «Більше описати не можу, бо руки трясуться, і кров мозок заливає. – 3 промови Василя Стефаніка на своєму ювілеї 26 грудня 1926 року» [3, с. 74] програмує тематичне спрямування подальшого тексту й одночасно (разом із заголовком) сигналізує про його рольовий статус. Рольовим суб'єктом мовлення в тексті виступає сам В. Стефанік, а його монолог фактично є розгорнутою парафразою вислову, взятого до епіграфу:

Дикий кінь у мого болю. Заговорений.

Дике поле під ногами. Перевіяне.

Ще й думками щонічними переоране.

Ще й волочене очима, слізьми сіяне [3, с. 74].

Подібну функцію епіграф виконує і в інших рольових текстах українських поетів – П. Куліша «Пророк», С. Черкасенка «Зеленожупанник», С. Голованівського «Блакитноока Леся», І. Драча «Монолог Сальєрі», М. Івасюка «Федькович мовить з гір» та ін.

У другому випадку, навпаки, функція рольового монологу, виявленого в тексті твору, полягає в тому, щоб дискредитувати зміст епіграфу. Прикладом може служити поезія О. Забужко «Сізіф». Епіграф до неї – це цитата із праці А. Камю «Міф про Сізіфа»: «Сізіф, безсилий і збунтований, знає сповна всю нікчемність людського приділу; саме про це він думає дорогою вниз. Ясність ума... забезпечує йому перемогу. Треба уявляти Сізіфа щасливим» [4, с. 197]. Рольовий монолог від імені Сізіфа побудовано у формі звернення до А. Камю, яке заперечує та спростовує висловлені ним (і процитовані автором в епіграфі твору) філософські аргументи:

Знову камінь зірвавсь. Я стою на вершині гори.

Десь в підніжжі Камю – зачаївся, небіжчик, і стежить,

Як він котиться схилом, криву полишаючи стежку...

.../

Ні, Альбере. Пробач мені, хлопче, – в цім щастя нема,

Ні побіди нема (про надію, то годі й казати):

Якби думати так, я б давно вже рішився ума.

Це скоріше – як звичка... [4, с. 197–198].

Авторські примітки. Менш поширеним прийомом в арсеналі засобів об'єктивації рольового статусу поетичного тексту є авторські примітки. Загалом, авторські примітки виконують функцію вказівки на джерело походження рольового тексту. Так, поезія Н. Мизака «Молитва підпільниці з проханням про заступництво до Пречистої Діви Марії» супроводжується приміткою: «*Записано підпільницею Ольгою Данилюк із с. Жилинці від сестер служебниць Чину Св. Василя Великого під час спільного перебування у чортківській в'язниці*» [7, с. 49]. У поезії Б. Нечерди «Плач полонянок» авторська примітка спрямовує читача до одного з легендарних переказів, що послужив поетові творчим поштовхом для створення рольового тексту: «*Переказують: колись збожеволілий татарин вигнав назад у Дике поле полонянок. У степу полонянки його роздерли...*» [8, с. 108].

Деяку іншу функцію авторська примітка виконує в поезії І. Багряного «Гімн УРСР». До твору додано підзаголовок, в якому авторство цього тексту приписано П. Тичині, М. Бажану і, власне, І. Багряному:

*Живи, Україно! Живи, непоборна!
Змагайся, уярнена в «братнім» «раю»!
Тепер ти велика і в муках соборна, –
Здобудь же свободу в жорстокім бою!
/.../
Слава відважним, незломленим слава!
Слава робочим і вірним синам!
Гряде Україна – Велика Держава!..
(останній рядок залишаємо, в надії,
що його колись гідно допише сам
Павло Тичина, автор «Сонячних
Клярнетів») [1, с. 515–516].*

У примітках до твору прокоментовано обставини створення тексту і вміщено звернення І. Багряного до його уявних співавторів: «*Ось так ми й написали Гімн втрьох. Наш варіант гімну вийшов на одну строфу довший, але ми конче пропонуємо її увазі двох попередніх авторів, що не мають свободи слова і що вічно загрожені перспективою помандрувати «велично» на Колиму*» [1, с. 516].

Прийоми стилістичного оформлення засобів художньої об'єктивації рольової лірики.

Прийомами стилістичного оформлення засобів художньої об'єктивації рольової лірики слід вважати мовленнєву манеру або мовленнєвий стиль суб'єкта мовлення поетичного твору, який більш або менш різко контрастує з літературною нормою мови і, відповідно, стилем, притаманним власному авторському «я».

Прикладом рольового персонажа зі специфічною мовленнєвою манерою є суб'єкт поетичного мовлення твору В. Самійленка «Возсоединенний галичанин». Іронічне ставлення автора до специфічної мовленнєвої манери персонажа підкреслено вже в заголовку твору, а у самому тексті найбільш провокативні мовленнєві та світоглядні «ляпи» виділені автором розрядкою:

*Поважний зборе! хочу я
Вам розказать душі для втіхи,
Які Галичина моя
Зробила в р у с ь к о с т і усніхи.
/.../
Наш Галич прагне вже давно
До м а т і н к и прийти в обійми.
Він зна, що захід – то багно,
І він освіту східну прийме.
/.../
У нас ще мова рідна є,
Але я вияснив докладно
Переконання те своє,
Що в її двох слів не скажеш складно,
Що т о є с т ь м о в а п а с т у х і в
А не суспільності всієї... [9, с. 123–124].*

Іншим прийомом стилістичної об'єктивації рольового статусу суб'єкта поетичного мовлення є прихована («розлапкована») цитата, яку автор вкладає в монолог свого персонажа, і яка безпомилково його ідентифікує. До поезії Л. Талалая «Вербою у світ проросте» додано епіграф з відомого вислову Г. Сковороди «Мір ловил мене, но не поймал» [10, с. 206], який, втім, не може бути сприйнятий як сигнал чіткої ідентифікації суб'єкта поетичного мовлення (зрозуміло, що епіграф може бути додано не лише до рольового, а й до автоспсихологічного тексту). Об'єктивація суб'єкта поетичного мовлення як рольового персонажа відбувається в самому тексті твору включенням у його монолог цитати з вислову Г. Сковороди, наведеної і в епіграфі до твору:

*Не себе рятував я, а Слово,
І не тіло, а душу беріг...
От і все. Закінчилися лови.
Світ ловив, а спіймати не зміг.
Утечу і від плоті земної,
І дорогу зима замете.
Покладіть лише костур зі мною –
Він вербою у світ проросте [10, с. 206].*

2) Концептуально-змістовні засоби художньої об’єктивації рольової лірики.

Основним засобом концептуально-змістовної художньої об’єктивації рольової лірики виступає декларований у поетичному творі статус суб’єкта мовлення, з тих або інших причин несумісний з біографічною іпостасю авторського «я». Найбільш типовими засобами концептуально-змістовної об’єктивації рольової лірики є репрезентована в поетичному творі:

– **Соціально-психологічна несумісність автора і суб’єкта мовлення** (як декларація беззаперечної нетотожності соціального статусу або світоглядної позиції та психологічних рис автора і його персонажа): О. Маковей «Сон вдівця», І. Манжура «Босаяцька пісня», С. Руданський «П’яниця», М. Чернявський «Гультай», Бабай (Р. Нижанківський) «Замкнене коло раба сентиментального», Б. Бойчук «Фото з леговища», Ж. Васильківська «Пісня бездомних», Д. Лазуткін «Полудневі марення пана Очковського на околиці міста Прилуки» тощо;

– **Культурно-історична несумісність автора і суб’єкта мовлення** (як свідчення очевидної неможливості отожднення автора і його персонажа за ознакою їхньої біографічної несумісності в історичному часі та культурологічних, естетичних або морально-етичних пріоритетів): Леся Українка «Остання пісня Марії Стюарт», П. Карманський «Футуристи», О. Ольжич «Вікінг», М. Рильський «Шекспір», М. Зеров «Сон Святослава», Яр Славутич «Заповіт Мазепи», І. Пугач «Мовить Леся Українка», В. Стус «Останній лист Довженка» та ін.;

– **Гендерна несумісність автора і суб’єкта мовлення** (як сигнал належності автора і його персонажа до протилежної статі): Б. Грінченко «І молилася я, й сподівалася я...», Б. Лепкий «Останній лист Катрусі», М. Загірня «Я для свого краю працював, а тепер...», Леся Українка «Пан Народоуць», А. Малишко «Як я любила тебе, Іване...», Д. Луценко «Зажурилася я...» та ін.

До числа гострих дискусійних питань дослідження наголошеної у статті наукової проблематики, які потребують подальшого вивчення, відносяться проблеми означення специфіки рольової лірики в системі суб’єктних форм вираження авторської свідомості, а також класифікації типів героїв рольової лірики.

Література:

1. Багряний І. Золотий бумеранг: Вірші. Поеми. Роман у віршах. Сатира та інші поезії. К.: Рада, 1999. 679 с.
2. Герасименко К. Поезії. К.: Радянський письменник, 1985. 239 с.
3. Гірник П.М. Посвітається: поезії. К.: Університетське видавництво «Пульсари», 2009. 376 с.
4. Забужко О. Друга спроба: Вибране. К.: Факт, 2005. 318 с.
5. Зеров М.К. Твори: в 2 т. К.: Дніпро, 1990. Т. 1: Поезії. Переклади. 843 с.
6. Корман Б.О. Лірика Некрасова. Іжевск: «Удмуртия», 1978. 300 с.
7. Мизак Н.С. Моя повстанська муза. Чернівці – Торонто. Прут, 2011. 292 с.
8. Нечерда Б.А. Вибрані твори: Поезія, проза. Одеса: Маяк, 2004. 608 с.
9. Самійленко В. Твори. К.: Дніпро, 1989. 686 с.
10. Талалай Л.М. Вибране. К.: Дніпро, 2004. 448 с.

Анотація

Л. МОРОЗ. ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОЇ ОБ’ЄКТИВАЦІЇ РОЛЬОВОЇ ЛІРИКИ

У статті досліджено художній феномен рольової лірики. Проаналізовано питання, пов’язані з формальними прийомами композиційного та мовленнєвого оформлення поетичного рольового тексту. Охарактеризовано концептуально-змістовні його ракурси, які виявляють себе на рівні вираження ідейно-тематичних концептів твору.

Ключові слова: рольова лірика, заголовок, підзаголовок, епіграф, авторські примітки.

Анотация

Л. МОРОЗ. СРЕДСТВА ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ОБЪЕКТИВАЦИИ РОЛЕВОЙ ЛИРИКИ

В статье исследован художественный феномен ролевой лирики. Проанализированы вопросы, связанные с формальными приемами композиционного и речевого оформления поэтического ролевого текста. Охарактеризованы концептуально-содержательные его ракурсы, которые проявляют себя на уровне выражения идейно-тематических концептов произведения.

Ключевые слова: ролевая лирика, заголовок, подзаголовок, эпиграф, авторские примечания.

Summary

L. MOROZ. MEANS OF THE ROLE LYRICS ARTISTIC OBJECTIFICATION

From the second half of the 20th century the problem of the subjective organization of lyrics and, accordingly, the forms of its artistic typology attracts the special attention of researchers. This problem has acquired relevance due to general complication of the forms of the author's consciousness expression in the poetry of the 19th and especially the 20th century, and with the affirmation in its array so-called role lyrics, opposed to the autopsychological lyrics.

The purpose of scientific research is the study of means of the role lyrics artistic objectification traced on the material of Ukrainian poetry. Specific tasks of the study are the questions related to formal methods of compositional and speech figuration of poetic role text, its conceptual and meaningful aspects, which manifest themselves at the level of the ideological and thematic lyrics' concepts expression.

The article examines the artistic phenomenon of the role lyrics. It has been established that the main formal means of the role lyrics artistic objectification are the so-called framework of a poetic work and receptions of its stylistic figuration – title, subtitle, epigraph, author's notes. It has been noted that receptions of stylistic figuration of means of the role lyrics artistic objectification should be considered the speech manner or the speech style of the poetic work speech subject, which more or less sharply contrasts with the literary norm of the language and, accordingly, the style appropriate the author's "I".

It has been stated that the main means of conceptual and meaningful role lyrics artistic objectification is the status of a speech subject, declared in a poetic work, which, for one reason or another, is incompatible with the biographical hypostasis of the author's "I".

Key words: role lyrics, title, subtitle, epigraph, author's notes.

7. Перекладознавство

7. Переводоведение

7. Theory of translation

аспірант загальноуніверситетської
кафедри
світової літератури та культури
імені проф. О. Мішукова
Херсонського державного
університету

РЕЦЕПЦІЯ МОТИВУ «L'ENNUI DE VIVRE» У ПЕРЕКЛАДАХ В. БРЮСОВА

Постановка проблеми. Переклади французьких символістів, виконані В. Брюсовим, є значним внеском у діалог двох культур. Майстерність його як перекладача неодноразово відзначалася в критичних статтях і досліджувалася в літературознавстві. Найбільш вивченими аспектами є теорія поетичного перекладу, розроблена В. Брюсовим, а також його роль у розширенні через художні переклади сфери впливів французького символізму на російську поезію. Рецепція мотиву «l'ennui de vivre» у його перекладах не була предметом спеціального дослідження, а лише побіжно згадувалася у працях М. Гаспарова, Г. Лелевича, Н. Михайловського, А. Федорова тощо, а також у дисертаціях Т. Михайлової, С. Файн та ін. В. Брюсов створив власну теорію перекладу, викладену в його працях: у статті «Фіалки в тиглі» (1905 р.), передмовах до перекладів П. Верлена, статті «Овідій по-російськи» (1913 р.), рецензії «Верхарн на прокрустовому ложі» (1923 р.) та інших.

Мета статті – з'ясувати специфіку перекладів В. Брюсова, виявити значення їх у процесах рецепції мотиву «l'ennui de vivre» в поезії російського символізму.

Виклад матеріалу. В. Брюсов неодноразово звертався до творчості П. Верлена. У 1894–1895 роках виходять збірки «Російських символістів», редактором і основним автором яких був Брюсов. Орієнтація збірок на французький символізм безсумнівна. Збереглися рядки, якими автор супроводив надіслану самому П. Верлену першу видану в Росії збірку перекладів «Романсів без слів»: «*Еще покорный ваш вассал, / Я шлю подарок сюзеру, / И горд и счастлив тем, что Сену / Гранитом русским оковал*» [2, с. 214]. У цьому катрені міститься одночасно визнання впливу П. Верлена та власного внеску в популяризацію французького символізму в Росії.

Незважаючи на тяжіння В. Брюсова до буквализму, в його перекладах відмінності від оригінальних текстів на рівні художніх прийомів все ж таки спостерігаються. Проте вони не є настільки значними, як розбіжності перекладу з першоджерелом у Ф. Сологуба й І. Анненського. У програмній статті «Фіалки в тиглі» В. Брюсов пояснює неминучість і необхідність таких розбіжностей: «Зовнішність ліричного вірша, його форма утворюється з цілого ряду складових елементів, поєднання яких і втілює більш-менш повно почуття і поетичну ідею художника, – такі: стиль мови, образи, розмір і рима, рух вірша, гра складів і звуків. Називаю тільки найважливіші елементи, і називаю умовними іменами, тому що тлумачення кожного з цих термінів вимагало б цілої статті. Відтворити під час перекладу вірша всі ці елементи повно і точно – немислимо. Перекладач зазвичай прагне передати лише один або в кращому випадку два (здебільшого образи і розмір), змінивши інші (стиль, рух вірша, рими, звуки слів). Але є вірші, в яких головну роль грають не образи, а, наприклад, звуки слів («The bells» Едгара По) або навіть рими (багато із жартівливих віршів). Вибір того елемента, який вважаєш найбільш важливим у перекладному творі, становить метод перекладу» [3]. Тобто для В. Брюсова важливою є не лише еквівалентність перекладу на лексичному рівні, але й домінуючі ознаки стилю, необхідні для збереження емоційного впливу оригінального тексту. Ця думка збігається з принципами М. Рильського, який також говорив про важливість виокремлення доміант та їх збереження в перекладі.

У перекладах В. Брюсова з П. Верлена слід відзначити насамперед точну лексичну відповідність. Так, у вірші «В тиши» (переклад вірша «En sourdine») перекладач буквально точний, особливо в перших двох рядках кожного катрена: «*Fondons nos âmes, nos coeurs / Et nos sens extasiés*» [7] – «*Наши души и сердца, / И волненье наших снов...*» [1], «*Ferme tes yeux à demi, / Croise tes bras sur ton sein...*» [7] – «*Ты смежишь глаза в тени, / Руки сложишь на груди...*» [1]. Єдину суттєву лексичну розбіжність перекладач дозволяє собі в останньому катрені. В оригіналі: «*Et quand, solennel, le soir / Des chênes noirs tombera, / Voix de notre désespoir, / Le rossignol chantera*» [7]. Брюсов переводить образ в абстрактний план, робить его менш особистим: соловей у Верлена «*voix de notre désespoir*» («голос нашого розчарування») стає в перекладі «*голосом всех скорбей земных*». У цьому випадку спостерігається тенденція до розширення змісту мотиву «l'ennui de vivre», який на лексичному рівні передається в оригіналі словом «désespoir» («розчарування»): «*И когда с дубов немых / Вечер строго ниспадет, / Голос всех скорбей земных, / Соловей нам запоет*» [1]. Від індивідуального переживання мотив «l'ennui de vivre» розширюється до значення трагічного світовідчуття, яке охопило суспільство на межі століть. У перекладі М. Лукаша останній катрен звучить так: «*А як із чорних дубів / Вечір врочисто впаде, / Нашої розпачі спів / Хай соловей заведе*» [4]. Тут мотив «l'ennui de vivre» значно пом'якшений, порівняно з перекладом В. Брюсова.

Переклад вірша «Croquis parisien», остання редакція якого здійснена 1911 року, отримав дослівно перекладену назву «Парижские кроки». «Кроки́» – мистецький термін із живопису, який означає попередню замальовку, ескіз. Вже в назві передано враження миттєвості, тимчасовості, випадково вихопленого моменту дійсності, характерне для імпресіоністичної поезії П. Верлена. Цей переклад близький до оригіналу. Брюсову вдалося передати не тільки зміст і настрій вірша, а й особливості, притаманні всій поезії Верлена: ірреальність, дематеріалізація

зовнішнього світу. Французький поет надавав перевагу приглушеним, пом'якшеним тонам. Домінують сірий і чорний кольори, що створюють одночасно відчуття розмитості ліній і емоційного придушення, вигоряння, туги-«ennui»: «*La lune plaquait ses teintes de zinc / Par angles obtus. / Des bouts de fumée en forme de cinq / Sortaient drus et noirs des hauts toits pointus. // Le ciel était gris. La bise pleurait / Ainsi qu'un basson. / Au loin, un matou frileux et discret / Miaulait d'étrange et grêle façon. // Moi, j'allais, rêvant du divin Platon / Et de Phidias, / Et de Salamine et de Marathon, / Sous l'oeil clignotant des bleus becs de gaz*» [7]. Читацькому сприйняттю дійсності як ірреальної сприяють темрява, імла, туман, які обволікають героя, розмивають обриси предметів.

У перекладі В. Брюсова, як і в оригіналі, поєднано два плани зображення. На перший план виходить внутрішній світ ліричного героя. Місто, яке не видно, оскільки воно занурене в чорний дим, представляє собою другий план, його нечіткий образ подається крізь призму сприйняття ліричного героя. Темряву розриває тільки гострий дах. Ось як В. Брюсов передав характерну рису верленівської поезії – розпливчасті контури зовнішнього світу: «*Луна на стены налагала пятна / Углом тупым. / Как цифра пять, согнутая обратно, / Вставал над острой крышей черный дым. // Томился ветер, словно стон фагота. / Был небосвод / Бесцветно сер. На крыше звал кого-то, / Мяуча жалобно, иззябший кот. // А я, – я шел, мечтая о Платоне, / В вечерний час, / О Саламине и о Марафоне... / И синим трепетом мигал мне газ*» [5, с. 19]. Цьому уявленню сприяє використання в перекладі епітетів, семантично відповідних верленівським: «*ciel était gris*» – «*небосвод бесцветно сер*», «*bleus becs de gaz*» – «*синий трепет газу*». Використовуються також звукові маркери, які посилюють мотив «*l'ennui de vivre*» та виконують сугестивну функцію в тексті, як-от: «*Томился ветер, словно стон фагота*».

У перекладі є алюзія на античну історію: ліричний герой знаходить відпочинок від темного, безбарвного світу, який ховається в нічній імлі, в мріях про давно минулі часи. Битви при Саламіні та Марафоні виступають символами сповненої подіями стародавньої історії. Сучасність для ліричного героя – сіра і безбарвна, сповнена тугою-«ennui», минуле, до якого намагається втекти ліричний герой – сповнене звитяги. У тексті присутній натяк на платонівську концепцію світу речей, який є лише блідою тінню світу ідей – як через пряму згадку імені Платона, так і через образ місяця як символу дзеркального відображення. Оточуючий світ у місячному сяйві втрачає барви та чіткі обриси, натомість домінує рефлексія ліричного героя, його втеча від «*l'ennui de vivre*» до світу мрій та внутрішня ретроспекція.

В. Брюсов використовує дієслова недоконаного виду у формі минулого часу, що відповідає французькому минулому часу *imparfait*, в якому вжиті дієслова у П. Верлена, тобто максимальна відповідність досягається навіть на грамагічному рівні. Для відтворення музичальності верленівського вірша перекладач використовує дієслова, які характеризують не власне звуки, а їхні відтінки. Так, у його інтерпретації вітер не шумить, а «нудиться», когось «кличе» змерзлий кіт. Звукові образи в метафоричній формі виконують сугестивну роль.

В. Брюсов прагне передати ритмічну виразність віршів П. Верлена, для цього вдається до алітерації, зберігає риму, використовує подібну версифікацію: «*La lune plaquait ses teintes de zinc / Par angles obtus...*» – «*Луна на стены налагала пятна / Углом тупым...*» [5, с. 19]. Порівняймо переклад М. Лукаша: «*Вигадливий місяць наводив глазур / На чорні дома, / Из острых дахів, з димарів-амбразур / Химерно курились вихлясті дими. // Сірів небозвід, а вітер стонав, / Квилів з зіркоти, / І десь вдаліні, між вогких канав, / Відчайню нявчали бродячі коти. / А я йшов і мріяв про день Фермопіл / І про Марафон, / І газове світло з зірками навпіл / Творило для мрій тих блакитнявий фон*» [4]. Тут зникає алюзія на платонівську концепцію світу, а видозміна символу місяця повністю трансформує тон вірша – замість тьмяних кольорів та безколірної, сірої реальності – «глазур» і «блакитнявий фон». Через використання цих колоративів відбувається пом'якшення мотиву «*l'ennui de vivre*».

У вірші «*Effet de nuit*» («Нічний ефект») для сугестивного вираження мотиву «*l'ennui de vivre*» П. Верлен широко застосовує епітети приглушеного, зниженого, ослабленого звучання («*ciel blafard*», «*lointain gris*», «*l'air noir*»). В. Брюсов передає це враження через акцентування готичних елементів пейзажу, які створюють похмурий, тривожний тон («*небеса подернуты и хмуры*», «*виселицы черный шест*», «*неверные фигуры*»). Однак враження ірреальності, примарності дійсності в тексті французького поета досягається не тільки через використання приглушених, розмитих кольорів і відтінків. Автор не встановлює логічних зв'язків між явищами зовнішнього світу, які він лише називає, але не описує: «*La nuit. La pluie. Un ciel blafard que déchiquette / De flèches et de tours à jour la silhouette / D'une ville gothique éteinte au lointain gris. / La plaine. Un gibet plein de pendus rabougris / Secoués par le bec avide des corneilles / Et dansant dans l'air noir des giges nonpareilles, / Tandis, que leurs pieds sont la pâture des loups. / Quelques buissons d'épine épars, et quelques houx / Dressant l'horreur de leur feuillage à droite, à gauche, / Sur le fuligineux fouillis d'un fond d'ébauche*» [7]. Відмова поета від уживання дієслів, особливо тих, що мають значення активної дії, сприяє створенню ефекту відчуження, що також маркує мотивний комплекс «*l'ennui de vivre*».

П. Верлен одноразово, не рахуючи чотирьох останніх рядків, які є дисонансними щодо іншої частини твору, використовує практично позбавлене семантичного навантаження дієслово «*etre*» як дієслово-зв'язку і теж одноразово дієслово «*déchiquetter*», яке пов'язане не з головним членом речення, а з другорядним – «*silhouette*». Щоб уникнути дієслів, він використовує називні речення («*La nuit. La pluie*»), прислівникові звороти («*pendus rabougris, / Secoués par le bec avide des corneilles*») і дієприслівниковий зворот («*dansant dans l'air noir des giges nonpareilles*»). Цей прийом застосовується для створення враження пейзажної замальовки, нерухомості картини та наближає поезію до мистецтва живопису. В результаті зовнішній світ стає багатоглибким. Кожен план немов існує самостійно і не пов'язаний з іншими елементами пейзажу.

На тлі статичного пейзажу, зображеного в перших десяти рядках, в останніх чотирьох чітко і рельєфно виділяються образи рухомих фігур стражників і ув'язнених. Для цього поет використовує дієслова «*aller*» і «*luire*»,

а також прислівниковий вираз «en marche»: «*Et puis, autour de trois livides prisonniers / Qui vont pieds nus, un gros de hauts pertuisaniers / En marche, et leurs fers droits, comme des fers de herse, / Luisent à contresens des lances de l'averse*» [7]. Зображуваний сюжет немовби оживає на статичному тлі.

У перекладі В. Брюсова контраст між першою та другою частинами не відбитий. У першій частині використано чотири дієслова, що створюють враження рухомого пейзажу, і це знімає ефект відчуження: «*Дождь. Сумрак. Небеса подернуты и хмуры. / Рисуются вдали неверные фигуры / И башен и церквей готических. Кругом / Равнина. Виселицы черный шест. На нем / Качаются тела в каком-то танце диком, / Все скорчены. Им грудь клюют с зловещим криком / Вороны. Ноги их — пожива для волков. / Терновник высохший да несколько кустов / Позор своей листвы, унылой и корявой, / На фоне сумрачном вздымают слева, справа*» [5, с. 20]. П. Верлен дає зорові образи стражників, вказуючи лише на їхні зовнішні ознаки, які впадають в очі, а в перекладі увагу зосереджено на характеристичі стану колодників: «*И трех колодников, поникших головой, / Босых, измученных, ведет сквозь дождь конвой / И тусклый блеск горит на саблях обнаженных, / Наперекор струям небесным наклоненных*» [5, с. 20]. Послаблюється явище сугестії: якщо у Верлена душевний стан персонажів присутній на рівні підтексту, то Брюсов називає його прямо. Подібну особливість спостерігаємо і в українському перекладі М. Лукаша («Нічний ефект»), але в ньому посилюється експресія через використання епітетів: «*Ніч. Дощ і темрява. У небо сіре, млисте / Шпилями й вежами стримить готичне місто – / Даль сивим мороком його вже повила. / Рівнина. Скорчені і скрючені тіла / Звисають з шибениць, танцюють; хижі круки / Жадливо шарпають їм голови і руки...*» [4]. Акценти змінюються, а інваріантний мотив «l'ennui de vivre» тепер яскраво виражений на лексичному рівні.

З лірики Ш. Бодлера В. Брюсов обрав твір «Le Crepuscule du Soir» (у перекладі – «Вечерние сумерки»). Варто відзначити, що він близький до урбаністичної поезії самого В. Брюсова, в якій міський пейзаж стає тлом для відображення й осмислення туги-«ennui», що пронизує ліричного героя. Починається вірш Ш. Бодлера з опису сутінок у великому місті, де під покровом темряви розкриваються всі людські пороки: «*Voici le soir charmant, ami du criminel; / Il vient comme un complice, à pas de loup; le ciel / Se ferme lentement comme une grande alcôve, / Et l'homme impatient se change en bête fauve*» [6]. У перекладі ці рядки набувають такого вигляду: «*Вот вечер сладостный, всех преступлений друг. / Таясь, он близится, как сообщник; вокруг / Смыкает тихо ночь и завесы и двери, / И люди, торопясь, становятся – как звери!*» [5, с. 121]. В. Брюсов тяжіє до збереження як образного ряду, так і ритміко-синтаксичної побудови оригіналу, на відміну від І. Анненського, перекладацька стратегія якого допускає зміну ритміко-синтаксичних особливостей тексту та зміщення мотивних і образних акцентів. Зокрема, В. Брюсов зберігає присутній у першоджерелі анжамбеман: «*le ciel / Se ferme lentement...*» – «*вокруг / Смыкает тихо ночь...*».

Спроба знайти розраду в нічному мороці, сховатися від недосконалості оточуючого світу обертається на самообман: «*C'est le soir qui soulage / Les esprits que dévore une douleur sauvage, / Le savant obstiné dont le front s'alourdit, / Et l'ouvrier courbé qui regagne son lit. / Cependant des démons malsains dans l'atmosphère / S'éveillent lourdement, comme des gens d'affaire, / Et cognent en volant les volets et l'auvent*» [6]. У перекладі В. Брюсова з'являється риторичне звернення до вечора, що наближається: «*Даешь ты утешенья / Тому, чей жадный ум томится от мученья; / Ты, как рабочему, бредущему уснуть, / Даешь мыслителю возможность отдохнуть... / Но злые демоны, раскрыв слепые очи, / Проснувшись, как дельцы, — летают в сфере ночи, / Толкаешь крыльями у ставен и дверей*» [5, с. 122]. Через зворот «*томится от мученья*» перекладач підкреслює присутній у тексті мотив «l'ennui de vivre». В оригіналі використано вислів «*une douleur sauvage*» («жорстокий біль»). Перекладач виокремлює та увиразнює основний мотив твору – неможливість порятунку від «l'ennui», оскільки місто постає як жива істота, ворожа до особистості, що посилює мотив відчуження, самотності в чужорідному середовищі. У цьому випадку «*демони*» – метафора внутрішніх переживань, які заганяють ліричного героя до пастки власної підсвідомості.

Місто і в тексті Ш. Бодлера, і в перекладі В. Брюсова – сутність, яка живе власним життям. Перекладач використовує емоційно забарвлену лексику, акцентуючи навмисне зниження теми мистецтва, притаманне й оригінальному текстові: «*On entend ça et là les cuisines siffler, / Les théâtres glapir, les orchestres ronfler...*» [6] – «*Из труб над кухнями; доносится порой / Театра твяканье, оркестра рев глухой*» [5, с. 123]. Мистецтво тут не є порятунком від «l'ennui», а надання зооморфних рис явищам оточуючої реальності підсилює образ міста-пастки. Ліричний герой намагається самоусунутися, що є своєрідною захисною реакцією: «*Recueille-toi, mon âme, en ce grave moment, / Et ferme ton oreille à ce rugissement*» [6]. У перекладі В. Брюсова зберігається ліричне звертання, яке має характер інтроверсії: «*Замри, моя душа, в тяжелый этот час! / Весь этот дикий бред пусть не дойдет до нас!*» [5, с. 123].

Кульмінація «l'ennui» – туги/нудьги, що переповнює місто і людські душі, звучить в останніх рядках – знову дослівно перекладених В. Брюсовим: «*А впрочем, многие вовеки, может быть, / Не знали очага, не начинали жить!*» [5, с. 123]. «Очаг» – символ житла-притулку, сімейного кола, близького оточення. Відсутність душевної спорідненості з іншими людьми та підтримки на життєвому шляху посилює мотив самотності.

Висновки. Таким чином, простежується точна передача мотиву «l'ennui» у перекладі вірша Ш. Бодлера – відбувається повна його рецепція без трансформації. Основні варіанти мотиву – відчуження ліричного героя, протиставлення особистості соціуму, місто як вороже середовище, де тваринне начало домінує над духовним.

Специфіка рецепції мотиву «l'ennui de vivre» в розглянутих вище текстах значно відрізняється від перекладів Ф. Сологуба та І. Анненського. Переклади В. Брюсова відрізняє науковий підхід і дотримання тенденції буквализму, що вимагає максимально точного відображення оригіналу. Отже, досліджуваний мотив у них передається без істотних змін. Лише в деяких випадках перекладач дозволяє собі відступи від оригіналу. Для перекладацької стратегії В. Брюсова характерним є вибір найбільш характерних рис тексту й еквівалентне відображення їх у перекладі.

Література:

1. Брюсов В. Переводы. URL: <http://bryusov.lit-info.ru/bryusov/perevod/perevod.htm>
2. Брюсов В. Собрание сочинений в 7 т. М.: Худож. лит., 1974. Т. 3. Стихотворения 1918–1924, стихотворения, не включавшиеся В.Я. Брюсовым в сборники 1891–1924, поэма «Египетские ночи». 696 с.
3. Брюсов В. Фиалки в тигеле. URL: http://dugward.ru/library/brusov/brusov_fialki_v_tigle.html
4. Верлен П. Вірші; переклад Миколи Лукаша. Від Бокаччо до Аполлінера. Переклади. К.: Дніпро, 1990. URL: http://www.ac-lib.org.ua/texts/verlaine_poesie_by_lukash_ua.htm
5. Торжественный привет: стихи зарубежных поэтов в переводе Валерия Брюсова. М.: Прогресс, 1977. 278 с.
6. Baudelaire Ch. Les Fleurs du Mal. 2004. URL: <http://www.gutenberg.org/files/6099/6099-h/6099-h.htm>
7. Verlaine P. Oeuvres complètes de Paul Verlaine, Vol. 1 Poèmes Saturniens, Fêtes Galantes, Bonne chanson, Romances sans paroles, Sagesse, Jadis et naguère. URL: <http://www.gutenberg.org/files/15112/15112-h/15112-h.htm>

Анотація

А. ОНОПРИЄНКО. РЕЦЕПЦІЯ МОТИВУ «L'ENNUI DE VIVRE» У ПЕРЕКЛАДАХ В. БРЮСОВА

У статті досліджено специфіку перекладів російського поета В. Брюсова лірики французьких символістів, що містить мотив «l'ennui de vivre». Виявлено вектори перекладацьких стратегій поета-символіста, а також вплив французьких оригіналів на його індивідуальну творчість. Акцентовано значення поетичних перекладів В. Брюсова для подальшого міжкультурного діалогу.

Ключові слова: «l'ennui de vivre», художній переклад, перекладацька стратегія, рецепція.

Аннотация

А. ОНОПРИЕНКО. РЕЦЕПЦИЯ МОТИВА «L'ENNUI DE VIVRE» В ПЕРЕВОДАХ В. БРЮСОВА

В статье исследована специфика переводов русского поэта В. Брюсова лирики французских символистов, содержащей мотив «l'ennui de vivre». Выявлены векторы переводческих стратегий поэта-символиста, а также влияние французских оригиналов на его индивидуальное творчество. Акцентировано значение поэтических переводов В. Брюсова для дальнейшего межкультурного диалога.

Ключевые слова: «l'ennui de vivre», художественный перевод, переводческая стратегия, рецепция.

Summary

**A. ONOPRIENKO. RECEPTION OF THE MOTIF «L'ENNUI DE VIVRE»
IN V. BRYUSOV'S TRANSLATIONS**

The article devoted to the specificity of reception of the motif «l'ennui de vivre» in translations of V. Bryusov. The most studied aspect is the theory of poetic translation, developed by V. Bryusov, as well as his role in expanding of the sphere of influence of French symbolism into Russian poetry through artistic translations. The purpose of the article is to find out the specifics of V. Bryusov's translations, to identify their significance in the processes of reception and installation of the motif «l'ennui de vivre» in the poetry of Russian symbolism.

Despite V. Bryusov's literalism, in his translations the differences from the original texts at the level of artistic techniques are still observed. However, they are not as significant as the divergence of translation with the original source of F. Sologub and I. Annensky. For V. Bryusov, not only the equivalence of translation at the lexical level is important, but also the dominant signs of style that play a great part for the emotional influence of the original text. This idea coincides with the principles of M. Rylsky, who also spoke about the importance of isolating the dominant and its representation in artistic translation.

The investigated motive in V. Bryusov's translations is transmitted without any significant changes. However, sometimes the translator allows himself some deviations from the original. V. Bryusov's translation strategy is characterized by the choice of the most characteristic features of the text and their equivalent display in translation.

Key words: «l'ennui de vivre», artistic translation, translation strategy, reception.

Рецензії

Рецензии

Reviews

М. Васильчук

*кандидат філологічних наук,
доцент,
доцент кафедри філології
Коломийського навчально-наукового
інституту
ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет
імені Василя Стефаника»*

ЕМБЛЕМАТИЧНІ СЕНСИ ЛІТЕРАТУРНОГО ДИСКУРСУ¹

У рецензованій монографії Олександра Солецького «Емблематичні форми дискурсу: від міфу до постмодерну» осмислюються емблематичні явища та механізми в діахронному аспекті, що визначає особливий формат і композицію праці. Автор акцентує увагу на модифікаційній природі «емблематичності», типології, структуральній та семіотичній своєрідності, історії еволюціонування, культурологічній, метафізичній, гносеологічній і когнітивній конгруентності. Емблематична форма розглядається як феномен, що генерує й акумулює історико-художній досвід у межах конкретної семіотичної структури та виявляє універсальну присутність у художньому семіозисі різних періодів і нарративних форм. На основі досліджень українських та іноземних учених автор визначає найуживаніші термінологічні словоформи, що констатують поняттєвий спектр категорій «емблема» та «емблематичність», умотивовує доречність їх вживання щодо різночасових художніх явищ. Монографія О. Солецького складається із шести розділів, кожен із яких конкретизує цю проблему в окремій тематичній локалізації.

Дослідник зосереджується на антропологічних і біологічних контекстах виникнення конкретних жанрових форм, розглядає їх як відформатовані тяглісними історико-культурними й когнітивними процесами типи смисловираження. Емблематичні механізми розглядаються як вияви «когнітивного голоду» та «іконотропізму», що відображають потребу й жагу в «перетравленні» візуальних вражень і зображень, демонструють те, як візійність «метаболізується» в досвід. На основі цього робиться узагальнення про вирішальну зумовленість іконічно-вербального «тропізму» для глобальних і локальних смислових «проривів», систематизацій та меморіалізацій.

Емблематична форма в роботі О. Солецького осмислюється в контексті перехідної іконічно-конвенційної системності, що демонструє споріднену смислову виражальність. У класичній емблематичній формі вбачається деталізування, розширене відтворення процесів формування значень конкретних слів. Вона нагадує унаочнену конструкцію, що послідовно, структурально репрезентує імпліцитні нейрофізіологічні акції та умовно відображає синтез переходу від знака до значення. Емблема, як наголошує дослідник, нагадує схематичну конструкцію внутрішньо прихованих сенсотворчих механізмів мови та є модифікованою моделлю того провідного принципу, який стягує візуальний досвід і його вербальну репрезентацію. Це дає змогу трактувати емблематичні явища значно ширше, у контексті культурологічних механізмів, що не обмежуються параметрами жанру.

Актуальність ефективності емблематичних механізмів простежується в парадигмі «емблематична форма – первісне мислення/мова – фольклор», що реалізується через перегляд концепцій становлення мовної картини світу й міфологічної свідомості. Номінування предметів і явищ, стабілізування їх у конкретні артикуляційні та піктографічні форми розглядається як довготривалий і рухомий процес пізнавальної асоціативності та корелятивної аналогії. Виникнення мови, відповідно, трактується як перший етап емблематизації досвіду, творення першої іконічно-конвенційної смисловиражальності.

Автор доречно обґрунтовує присутність емблематичних комбінацій у герменевтичних процесах, розглядає їх у контексті нейролінгвістичної акційності. О. Солецький робить висновки про вагомість структуральної взаємодії індивідуального й колективного уявлення, про форму та зміст у перцептивних акціях. Такі підходи до осмислення проблеми дають змогу дослідникові дійти висновку про те, що комунікативний консенсус народжується не на основі точної перцептивно-асоціативної відповідності й інтерпретаційної одноманітності, а на основі універсальної схеми узгоджень (близької до емблематичної). Вона припускає суб'єктивну візуальну поліваріантність ідентифікації, що не перешкоджає загальній смислової відповідності.

Дослідник звертається до розгляду емблематичних форм фольклору та робить низку теоретичних узагальнень, що зумовлюється насамперед настановою проведення аналогій між іконічно-конвенційною основою міфу та емблематичними механізмами. У монографії наголошується на поступальному конформуванні натуралістичних образів, що увиразнювалися із загального споглядального «потокую», ставали об'єктом ритуально-обрядових маніпуляцій і номінацій, входили в конвергенційну систему з'єднання візуального та вербального маркування.

Не оминає увагою О. Солецький також виявлення іконічно-конвенційних схем у ритуально-магічному семіозисі, який демонструє те, як візуальний досвід, спостереження й асоціація отримують практичне застосування, а його специфічно укладені формули, зорові аналогії стають частиною інтерпретаційної стратегії пояснення природних законів, імітаційними спробами первісного впливу на життєві процеси та біологічні стани. Магічно-ритуальні дії мають свою логіку, пропорційну первісним гносеологічним операціям, провідною для них є герменевтична прак-

¹ Солецький О. Емблематичні форми дискурсу: від міфу до постмодерну: монографія. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. 400 с.

тика смислоповнення візуальних вражень, їх оптичне увиразнення й семантизація. Такі процеси розглядаються в контексті асоціативності первісної психології, зв'язності процесів семіозису та форм психічного відображення.

Поступально відтворюючи емблематичну модифікативність в історії української літератури, автор монографії зосереджується на психоаналітичних теоріях та їх впливах на літературознавчу методологію й інтерпретацію. Оскільки психоаналіз значною мірою спирається на міфологію, його категорії та схеми часто презентують нові інтерпретаційні узагальнення давніх сюжетів, образів і тем, а окремі поняття й контекстуальні порівняння виводяться з первісної світоглядної репрезентативності, тому в його семіозисі також простежується актуальність емблематичних процесів. Психоаналітичні теорії використовують іконічно-конвенційні узгодження міфу як основу для структурування й акцентування свідомих і несвідомих психічних механізмів. Виокремлені схеми давніх «подій» відіграють функцію внутрішнього шаблонного унаочнення для оформлення значень психоаналітичних понять. Емблематизація психореакцій, стадіальності, архетипності, визначення ролі візуальних і вербальних сенсів, їх взаємоузгодження та конфлікти проєктують психоаналітичні узагальнення.

Моделювання психоісторії української літератури також реалізується на основі дотримання емблематичної структуральності. О. Солецький віднаходить присутність емблематичних схем та визначає їх вплив на перегляд історії української літератури, зосереджуючись насамперед на давньому її періоді, зокрема бароко, який оминали українські дослідники. Об'єктом пошуків при цьому є творчість Григорія Сковороди, Мелетія Смотрицького, давня гербова поезія, а також окремі дослідницькі праці, у яких простежується явна чи прихована зосередженість на емблематичній темі.

У монографії автор аналізує «легалізацію» емблематичних форм у літературі XVI – XVIII століть, їх модифікацію в популярний жанр, який означає конкретний тип художнього іконічно-конвенційного моделювання з визначеною структурою, реєстром тем, символів та образів, а також презентує особливий спосіб метафізичного констатування. О. Солецький увиразнює тезу про домінування в українській літературі XVII – XVIII століть не стільки конкретного жанру – емблеми, скільки семіотичного принципу, смислотворчого та мнемонічного механізму, що варто трактувати як вияв емблематичної форми. Її важливу й специфічну увиразненість, смислотворчу дієвість і метафізичну зосередженість аргументовано відтворено на прикладі інтерпретації текстів Григорія Сковороди.

Особливу новизну, теоретичну й практичну актуальність, новаторський підхід до інтерпретації художніх текстів та авторської свідомості спостерігаємо в розділі, присвяченому іконічно-конвенційним механізмам у новій українській літературі. Якщо у творчості письменників українського літературного бароко простежувалася модифікація класичної форми емблеми, її «ректифікація» й трансформація, то в новій українській літературі на передній план виходять спостереження за функціями емблематичних механізмів у процесах текстотворення і його рецепції. Ці явища розглядаються не просто як свідомі орієнтації письменників на особливий тип іконічно-конвенційної співдії, а радше як зумовлене когнітивними та гносеологічними процесами підсвідоме координування відповідностей, що синхронізують зорову сприйнятливість і вербальну номінативність в умовах конкретної культури. О. Солецький доречно наголошує на національній семіотичній своєрідності, зазначаючи, що романтична та реалістична тенденції при цьому вже більше зосереджені на національних знакових контекстах і формують нові іконічно-конвенційні парадигми.

Емблематичні форми розглядаються в тексті монографії не лише як координатори значень художніх текстів, а й як механізми, що впливають на організацію соціально-культурної та сакральної аксіології, утримують систему світоглядних та ідеологічних орієнтирів.

Загалом праця Олександра Солецького, написана з використанням національного та світового літературознавчого досвіду, демонструє свіжий погляд на низку проблем, які стосуються семіозису, сенсотворення й емблематичного структурування.

Наукове видання

ПІВДЕННИЙ АРХІВ
PİVDENNIY ARKHİV

(Збірник наукових праць. Філологічні науки)
(Collected papers on Philology)

Випуск — **LXXVI**
Issue

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 11,63. Замов. № 1218/193. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.